

De Grote Friese Oorlog

Partijstrijd in de Friese landen: 1413-1422

Naam: Eise Engelsma

NR: 1381385

Docenten: Prof. Dr. C. Santing en Dr. O. Vries

Datum: 21/06/2010

Inhoud

Titelpagina	1
Inleiding	2
1. Friesland rond 1400	9
2. De aanleiding van de oorlog	16
2.1 De strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers	16
2.2 Spanning in en rondom de stad Groningen	17
2.3 De machtsrijd tussen de Tom Brok's en de Abdena's	20
3. Het verloop van de oorlog	26
3.1 De verovering van Emden en het oproer in Groningen in 1413	26
3.2 Op zoek naar Bondgenoten	32
3.3 De slag bij Oxwerderzijl in 1417	35
3.4 De slag bij Dokkum in 1418	38
3.5 De gevolgen van de slag bij Dokkum	41
3.6 De inval van Focke Uckena in Westerlauwers Friesland in 1420	44
3.7 Het mislukken van de wapenstilstand	48
3.8 Op weg naar Vrede	54
3.9 De zoen van Groningen	59
4. De nasleep van de oorlog	63
4.1 Westerlauwers Friesland na de oorlog	64
4.2 Oost-Friesland na de oorlog	68
4.3 De Ommelanden en Groningen na de oorlog	71
Conclusie	73
Literatuurlijst	77

Inleiding

Aan het einde van de middeleeuwen was het feodalisme diep doorgedrongen in de Westerse maatschappij. Toch waren er in West-Europa enkele kleine gebieden die zich hier enigszins aan wisten te onttrekken, waaronder Friesland. Het was zeker niet zo dat iedereen gelijke macht en rijkdom bezat in Friesland, maar feodaliteit zoals elders in West-Europa, bestond hier niet. Friesland was bovendien een heerloos gebied wat wil zeggen dat er geen graaf, hertog of koning feitelijke macht had over Friesland. Hierom wordt deze periode voor Friesland ook wel de periode van de 'Friese Vrijheid' genoemd. De Friezen baseerden deze heerloosheid op het Karelsprivilege. Deze vervalsing zou een document zijn van Karel de Grote, waarin hij de Friezen aan niemand dan hemzelf onderhevig maakte en hen bovendien de vrijheid gaf, hun eigen recht te handhaven. De Friezen beriepen zich in de late middeleeuwen meer dan eens op deze vervalsing.

Regionaal waren er echter wel sterke mannen die het voor het zeggen hadden over een bepaald gebied; zij werden hoofdelingen genoemd. De grootte van het machtsgebied van deze hoofdelingen verschilde sterk, maar in bijna elke streek, stad of dorp, had een hoofdeling het wel voor het zeggen. Grote uitzondering hierop was de stad Groningen alwaar de stadsraad het voor het zeggen had. Deze hoofdelingen probeerden vaak hun macht en rijkdom uit te breiden ten koste van anderen. Zo ontstonden er vele conflicten tussen hoofdelingen. Hoofdelingen raakten zo regelmatig in langdurige veten met andere hoofdelingen verzeild. Een ander begrip dat belangrijk is in Friesland in de late middeleeuwen, en dat bovendien veel raakvlakken heeft met vetevoering, is het begrip partijstrijd. Net zo goed als dat de hoofdelingen in conflict met elkaar kwamen, sloten ze ook verbonden met elkaar. Doormiddel van deze verbonden vormden zich naar verloop van tijd partijen. Deze partijen dienden om elkaar te beschermen en te steunen waar nodig. Indien een hoofdeling in een vete verwickeld was, kreeg deze vaak de steun van de partij. Zo was het mogelijk dat een vete uitliep op een partijstrijd die qua proporties af en toe niet onder deden voor een oorlog. Over de begrippen vete en partijstrijd, en het belang ervan voor de Friese middeleeuwse maatschappij, is recentelijk vrij veel literatuur verschenen.

Het beeld van de vetevoering en partijstrijd in Friesland was lang gebaseerd op het werk van P.J. Blok. Historici als Gosses, Slicher von Bath en Kalma hebben allen belangrijke werken geschreven over de Friese geschiedenis, maar weken wat betreft vetevoering en partijstrijd niet veel af van het werk van Blok.¹ De heersende opvatting over Friesland tijdens de Friese vrijheid was dat er geen landsheerlijk gezag bestond en dat Friesland was vervallen in een anarchie waarbij geweld aan de orde van de dag was. In de loop van de vijftiende eeuw liep de strijd zo hoog op dat een ingreep van buitenaf noodzakelijk was om de rust en orde te herstellen. Hierin speelde de partijstrijd tussen de Schieringers en de Vetkopers een centrale rol die door hun verdeeldheid een einde maakten aan de Friese vrijheid. Tot in de jaren zestig was dit ruwweg het heersende beeld over de Friese vrijheid. Vanaf toen werd het beeld enigszins bijgesteld, maar eigenlijk is pas de laatste twintig jaar de discussie echt losgebarsten. Het anarchistische beeld van hoofdelingen die elkaar om het minste of geringste bevochten, werd herzien.

P.N. Noomen beschouwt de veten tussen de hoofdelingen juist als een belangrijk onderdeel van het rechtssysteem en een bindmiddel om de Friese eenheid te bewaren. Er bestond geen heerlijk gezag dat een monopolie op geweld en recht had, waardoor iedere vrije man zelf zijn rechten moest verdedigen. Wanneer je dit niet deed verloor je automatisch je eer en recht. Het was dus bijna je plicht een vete aan te gaan wanneer je (vermeend) onrecht was aangedaan. Een vete voeren was echter duur, waardoor vetevoering automatisch een middel werd dat slechts door de rijksten en aanzienlijksten gebruikt werd. Volgens Noomen was de vete dus eerder het cement tussen de stenen van de Friese maatschappij dan een uitvloeisel van heersende anarchie. Doormiddel van deze veten hielden de hoofdelingen elkaar in evenwicht. De veten eindigden uiteindelijk met een ‘zoen’ waarbij de nieuwe machts- en rechtsverhoudingen werden vastgelegd.² Het idee van Noomen dat Friesland een vetemaatschappij was, vindt navolging bij J.A. Nijdam. Nijdam baseert zijn betoog hierbij, meer dan Noomen, op rechtsbronnen, in de

¹ M. Gerritsen, ‘Schieringers, Vetkopers en het einde van de Friese vrijheid: De historiografie van veten en partijen in een overgangssituatie’, *Tijdschrift voor de geschiedenis* 123 vol. 2 (2010), 256-261.

² P.N. Noomen, ‘De Friese vetemaatschappij: sociale structuur en machtsbases’ in: *Fryslan staat en macht 1450-1650: Bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998* (Leeuwarden 1999) 43-65.

vorm van boeteregisters.³ O. Vries nuanceert het belang van de vete ten opzichte van Noomen en Nijdam en stipt het belang aan van de landsgemeenten als gezagsdrager. De landsgemeenten konden deze rol echter alleen in Westerland Friesland volhouden. In Oostland Friesland werden de landsgemeenten ondergesneeuwd door de stad Groningen. De van oorsprong Drentse stad ging een steeds belangrijkere rol in de rechtspraak spelen. In Oost-Friesland kregen de hoofdelingen nog veel meer macht dan in de rest van Friesland. Met name in Oost-Friesland was de vete dus een belangrijk rechtsmiddel maar in alle Friese landen was het een veelgebruikt middel tot eerbehoud en/of eerherstel.

Ook buiten Friesland is vetevoering veelvuldig onderzocht waarbij opvalt dat de vete over het algemeen gold als een middel tot recht en bovendien ook voorkwam in gebieden waar wel een centraal gezag aanwezig was. Een recent voorbeeld hiervan is het onderzoek van Corien Glaudemans over vetevoering in Holland en Zeeland.⁴ In navolging van het werk van de Duitse historicus Otto Brunner, worden over het algemeen twee soorten veten onderscheiden: De doodslagvete en de adelsvete.⁵ Ook voor Friesland heeft Vries deze twee typen vete onderscheiden, waarbij Vries mijnsziens terecht aangeeft dat de scheidslijn tussen beide typen transparant was.⁶ De doodslagvete was een geoorloofd middel om een doodslag te wreken, terwijl bij de adelsvete allerlei gebeurtenissen aanleiding konden zijn voor de vete. Kenmerkend was echter dat de eer van een machtig en rijk persoon werd aangetast. Door middel van een vete kon deze persoon zijn eer herstellen. Overigens kon doodslag van een verwant persoon ook aantasting in iemands eer betekenen, waardoor een doodslagvete over kon gaan in een adelsvete. In Friesland was de adelsvete een veel voorkomend verschijnsel.

Hoewel in Friesland adel, zoals die in de rest van Europa bestond, niet voorkwam, bestond er zoals gezegd wel een vooraanstaande groep mannen in de vorm van de

³ J.A. Nijdam, *Lichaam, eer en recht in middeleeuws Friesland: een studie naar de Oudfriese boeteregisters* (Hilversum 2008) 43-65.

⁴ Corien Glaudemans, *Om die wrake wille: Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum 2004).

⁵ Otto Brunner, *Land und Herrschaft: Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Südostdeutschland im mittelalter* (Wenen 1939).

⁶ Oebele Vries, 'Ic ontside jemme ende jemme onderseten', in: Heinrich Schmidt, Wolfgang Schwarz en Martin Tielke ed., *Tota Frisia in Teilansichten: Hajo van Lengen zum 65. Geburtstag* (Aurich 2005) 133-140.

hoofdelingen. Zij waren dan ook de voornaamste actoren in de veten. Soms kon het toch zo zijn dat een hoofdeling dermate sterk was, dat hij zich niks van de regels van een vete aantrok en dat de tegenstander te zwak was om hier tegen op te treden. Wanneer dit dreigde te gebeuren sloten andere hoofdelingen vaak een verbond om zo het machtsevenwicht te herstellen. Wanneer verschillende hoofdelingen met hun families en vrienden voor lange tijd aan elkaar verbonden waren, sprak men ook wel over partijen. Er bestonden meerdere partijen in Friesland die over het algemeen in twee kampen zijn in te delen. In Westerlauwers Friesland stonden de Schieringers en de Vetkopers tegenover elkaar en zij vormen de bekendste partijen. In de stad Groningen bestonden twee partijen tegenover elkaar die naar de Gelrese families Hekeren en Bronckhorst werden vernoemd en in de ommelanden was het de machtige familie Onsta met haar vrienden en familie een front vormde tegen de rest van de hoofdelingengeslachten. In Oost-Friesland vormden de machtigste hoofdelingengeslachten eigen partijen waarbij voortdurend wisselende bondgenootschappen werden gesloten. Tussen de verschillende kampen werden verscheidene malen conflicten uitgevochten. Er is nog steeds veel discussie gaande over het ontstaan, de organisatie en invulling van deze partijen, zoals blijkt uit het recente artikel van Mathijs Gerritsen, in een speciaal themanummer van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* over vetevoering.⁷ Gerritsen doet onderzoek naar de partijstrijd in Westerlauwers Friesland omstreeks vijftienhonderd. Hij stelt dat het verschil tussen partijstrijd en vete is, dat partijstrijd meer dan vete gekenmerkt wordt door zijn ‘publieke karakter, grotere gewelddadigheid en bovenlokale speelveld’. Maar zoals hij zelf meteen al aangeeft: ‘Er is sprake van een glijdende schaal tussen beide’.⁸ Volgens Gerritsen werkte de klassieke vetemaatschappij niet meer door schaalvergroting en militaire ontwikkelingen. Bovendien werden huursoldaten gebruikt die al plunderend rondtrokken.⁹ Het geweld dat aan het einde van de vijftiende eeuw in Westerlauwers Friesland voorkwam was dus een uitvloeisel van de partijstrijd tussen de Schieringers en de Vetkopers.

In het hierboven geschetste historiografische overzicht van onderzoek naar vetevoering en partijstrijd in Friesland, is bijzonder weinig plaats ingeruimd voor een

⁷ M. Gerritsen, *Schieringers, Vetkopers*, 263-265.

⁸ *Ibidem*, 267.

⁹ *Ibidem*, 265.

uitzonderlijk conflict in de Friese geschiedenis. Tussen 1413 en 1422 vond er namelijk een oorlog plaats die alles van doen heeft met vetevoering en partijstrijd. Bovendien heeft de oorlog plaats in heel Friesland. De oorlog ontstaat doordat in Oost-Friesland een vete tussen Keno II tom Brok en Hisko Abdena uit Emden uit de hand loopt, waarna alle bestaande partijen in heel Friesland een kant kiezen waardoor heel Friesland in staat van burgeroorlog verkeert.

Het is frappant dat deze oorlog nog nooit het centrale onderwerp van studie is geweest. De bronnen zijn weliswaar schaars maar ontbreken zeker niet volledig, waardoor goed onderzoek niet onmogelijk is. Er zijn studies verschenen waarin de oorlog zijdelings vermeld wordt maar hierin is de beschrijving veelal niet compleet en vanuit een bepaalde ooghoek geschreven. De meest complete en exacte beschrijvingen geven Oebele Vries en Antheun Janse, maar ook hier is de oorlog niet het centrale onderwerp.¹⁰ In de nieuw verschenen *Geschiedenis van Groningen* wordt de rol van Groningen in de oorlog vrij goed weergegeven, maar dit is slechts een klein onderdeel van de oorlog en bovendien wordt de kroniek van de Groninger burger Johan van Lemego bijna letterlijk gevolgd.¹¹ De kroniek van Johan van Lemego is een zeer belangrijke bron voor deze periode aangezien hij rond 1425 zijn kroniek schreef en dus tijdgenoot was. Zijn kroniek dient echter vergeleken te worden met de kronieken van de Westerlauwerse Fries Worp van Thabor en de Oosterlauwerse Fries Eggerik Beninga, beide uit de eerste helft van de zestiende eeuw. Worp van Thabor geeft een zeer uitvoerige beschrijving van het conflict waarbij hij gebruik heeft gemaakt van allerhande bronnen, waaronder de kroniek van Johan van Lemego. Uit zijn kroniek blijkt echter ook de voorkeur voor de Schieringer partij van Worp, een gegeven dat tijdens het lezen in het achterhoofd gehouden dient te worden. Eggerik Beninga is minder compleet over het conflict en er zitten bovendien vrij veel fouten in, maar is toch nuttig als extra controlemiddel. Bovendien geeft Beninga af en toe details die bij de andere bronnen ontbreken. Ook het werk van de zeventiende eeuwse Groningse historicus Ubbo Emmius, over de geschiedenis van Friesland, is van groot belang. Het werk van Emmius is zeer betrouwbaar en hij had bovendien de

¹⁰ Antheun Janse, *Grenzen aan de macht: De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Den Haag 1993) en Oebele Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Leeuwarden 1986).

¹¹ M.G.J. Duijvendak en C.G. Santing ed., *Geschiedenis van Groningen I Prehistorie – Middeleeuwen* (Zwolle 2008).

beschikking over enkele bronnen die inmiddels verloren zijn gegaan. Op deze geschreven bronnen en literatuur vormen oorkonden en Hanzeverslagen een uitstekende en welkome aanvulling. Met name de verzameling oorkonden in het *Ostfriesisches Urkundenbuch* en het *Groot placaat en charterboek van Vriesland* vormen een schat aan informatie wat betreft deze periode.

In mijn scriptie wil ik juist deze oorlog centraal stellen. Ik zal de oorzaken, het verloop en de gevolgen van de oorlog in kaart te brengen. Hierbij zal ik niet alleen een feitelijke weergave van de oorlog trachten te geven, maar deze ook proberen te verklaren. Ik zal dus ook, voor zover mogelijk, ingaan op de motivatie van de hoofdpersonen, de invloeden van buitenaf en de invloed van de partijstrijden die heersten in Friesland op de oorlog. Al met al zal ik proberen een zo compleet mogelijk beeld van dit conflict te geven. Daarnaast zal ik uiteenzetten welke betekenis deze oorlog heeft voor de discussie omtrent vetevoering en partijstrijd.

De hoofdvraag van mijn scriptie luidt: Wat waren de oorzaken, gebeurtenissen, gevolgen en hoofdrolspelers in de oorlog die tussen 1413 en 1422 geheel Friesland in zijn greep hield? Hierbij heb ik ter ondersteuning de volgende deelvragen geformuleerd. Welke rol speelde partijstrijd in de oorlog? Om wat voor soort conflict gaat het? Wat waren de redenen voor en de motivatie bij de besluitvorming van de hoofdpersonen? Wat was de invloed van externe factoren op de oorlog?

Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden en mijn verhaal begrijpelijk te maken voor de lezer zal ik eerst de algemene geografische en politieke situatie van het Friesland van rond veertienhonderd schetsen. Daarna zal ik dieper ingaan op met name de gebeurtenissen in Friesland voor het conflict. Hierbij zal ik Friesland opdelen in de drie hoofdgebieden Westerlauwers Friesland, Oosterlauwers Friesland en Oost-Friesland. Vervolgens zal ik de oorlog zelf gaan beschrijven waarbij ik zoveel mogelijk de chronologische volgorde aan zal houden. Ten slotte zal ik de gevolgen en de nasleep van het conflict behandelen. Met name in de conclusie zal ik ook ingaan op de betekenis van deze oorlog voor de discussie over de begrippen vetevoering en partijstrijd.

1. Friesland rond 1400

Zoals in de inleiding al gezegd werd staat deze periode uit de Friese geschiedenis bekend als de periode van de ‘Friese vrijheid’. Ik zal dit begrip beter uitleggen. In de achtste eeuw wist Karel de Grote de Friezen te onderwerpen en te kerstenen. Hiermee werden de Friezen een onderdeel van het Frankische Rijk en later van het Heilige Roomse Rijk. Het Friese gebied, tussen Vlie en Wezer, werd in verschillende graafschappen verdeeld. De verschillende graven (graven van Holland, Oldenburg en de Brunonen) hebben echter nooit stevig voet aan de grond gekregen in Friesland. Veel verder dan rechtspraak en inkomsten uit bijvoorbeeld muntslag, tol, boeten etc. is de grafelijke invloed niet gekomen.¹² De geïsoleerde ligging ten opzichte van de machtscentra van de graven heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat het grafelijk gezag al in de twaalfde eeuw niets meer voorstelde. Dus terwijl elders in Europa de macht van graven en hertogen steeds groter werd, werd deze in Friesland steeds kleiner. Dit gold zeker voor Friesland ten oosten van de Lauwers; ten westen van de Lauwers bleven met name de graven van Holland nog tot halverwege de dertiende eeuw aanspraak maken op hun grafelijke rechten.

Hierdoor konden en moesten de Friezen hun eigen bestuurlijke indeling maken. Dit heeft het er niet overzichtelijker op gemaakt. Door de graven was de functie van schout geïntroduceerd in Friesland. Met het verdwijnen van het grafelijk gezag, verdwenen ook de schouten uit Friesland. Er kwam echter wel een soortgelijke functie van rechter voor terug. Deze rechters waren echter in een veel kleiner gebied actief en werden elk jaar opnieuw door de bevolking verkozen. Ten oosten van de Lauwers werden deze rechters veelal met ‘redjeva’ aangeduid en ten westen van de Lauwers met ‘grietman’. Bij de rechtspraak werden ze vaak bijgestaan door mederechters en door de ‘meente’ of ‘mene meente’. Deze ‘meente’ was de groep inwoners die een eigen erf hadden. Door deze gerechtelijke indeling ontstonden er in Friesland allerlei kleine republiekjes die onder de term ‘landsgemeenten’ bekend stonden.¹³ Overigens was de middeleeuwse term voor landsgemeente ‘terra’. Met het wegvallen van het grafelijk gezag werd Friesland dus een enorm versnipperd gebied. De indeling en het aantal

¹² Oebele Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Leeuwarden 1986) 14-15.

¹³ Oebele Vries, *Asega, is het dingtijd?* (Leeuwarden 2007) 14-15.

‘terrae’ is moeilijk precies aan te duiden maar rond veertienhonderd bestaan ongeveer de volgende ‘terrae’: Westerlauwers Friesland is verdeeld in Oostergo en Westergo en in de loop van de vijftiende eeuw komt daar Zevenwouden bij. In Friesland tussen Lauwers en Eems zijn Humsterland, Langewold, Vredewold, Hunsingo, Fivelgo, Oldambt en Reiderland aan te duiden als ‘terrae’ en ten oosten van de Eems vinden we de ‘terrae’ Emsigerland, Brokmerland, Norderland, Harlengerland, Mormerland, Overledingerland, Saterland, Jeverland en Riustringen.¹⁴

fig. 1. De Friese terrae rond 1300. In grote lijnen waren deze ten tijde van de Grote Friese oorlog gelijk. Federgo was opgeslokt door Emsigerland, Östringen was opgegaan in Harlengerland.

Er zijn echter wel pogingen gedaan om alle ‘landsgemeenten’ bij elkaar te brengen in een overkoepelend orgaan. Dit orgaan is het verbond van de Opstalsboom geweest en deze was voor de mythe van de Friese vrijheid zeer belangrijk. In de dertiende eeuw zijn enkele malen bij Aurich vertegenwoordigers van alle landgemeenten bij elkaar gekomen om te beslissen over zaken die *tota Frisia* aangingen. Hier moeten we echter niet teveel van voorstellen. Ten eerste is het verbond van de Opstalsboom slechts enkele malen

¹⁴ Oebele Vries, Heilige Roomse Rijk, 18-19.

bijeen gekomen voor zover bekend en ten tweede is het politieke belang van het verbond waarschijnlijk zeer gering geweest.¹⁵

In de loop van de veertiende eeuw traden de colleges van de landsgemeenten niet alleen meer op als rechterlijke instantie maar gingen ze meer als het vertegenwoordigende bestuur van de landsgemeenten functioneren. Bovendien kwamen er ook geestelijken in het college.¹⁶ De abten van de belangrijkste kloosters werden ook wel prelaten genoemd en deze namen, net als de kloosters zelf, een belangrijke plaats in Friesland in. Tussen Vlie en Eems ontstond vanaf de twaalfde eeuw een zeer uitgebreid netwerk van kloosters dat nergens anders zijn gelijke kende. Veel van deze kloosters hadden veel grond in bezit waardoor ze een belangrijke factor waren binnen de landsgemeenten. De opname van prelaten in de colleges was dan ook niet meer dan logisch. De rechters en prelaten waren echter niet de enigen om rekening mee te houden.

Eveneens in de loop van de veertiende eeuw vond er nog een belangrijke ontwikkeling plaats in Friesland. De in de inleiding al genoemde hoofdelingen werden rond deze tijd steeds invloedrijker. Deze hoofdelingen zijn al in 1933 door I.H. Gosses in een uitgebreide studie behandeld.¹⁷ Gosses beschrijft de hoofdelingen als steeds machtiger en rijker wordende eigenerfden waardoor uiteindelijk zelfs een aparte stand ontstaat. Ze ontleenden hun positie van hoofdeling aan grondbezit maar ook aan het bezit van een of meerdere burchten. Ten westen van de Lauwers werden deze stenen verdedigingstorens stinzen genoemd, ten oosten van de lauwers borgen. Omstreeks veertienhonderd waren veel van deze verdedigingstorens uitgebreid tot steenhuizen die veel weg konden hebben van een klein kasteel. Hoofdelingen werden veelal gelieerd aan een dorp, stad of terra maar in geen geval waren ze de heerser *van* het gebied. Ze waren slechts een belangrijke machtsfactor *in* het gebied.¹⁸ Het is ook zeer waarschijnlijk dat vele, maar niet per se alle, hoofdelingengeslachten voortgekomen zijn uit de stand der 'nobiles' die in de twaalfde en dertiende eeuw bestond.¹⁹ De discussie over het precieze ontstaan van de stand der hoofdelingen is nog steeds gaande maar is voor mijn verhaal

¹⁵ Heinrich Schmidt, 'Zur 'ideologie' der Friesischen Freiheit im Mittelalter' in: Hajo van Lengen, *Die Friesischen Freiheit des Mittelalters – Leben und Legende* (Aurich 2003)335-339.

¹⁶ Ibidem, 19-20.

¹⁷ I.H. Gosses, *De Friesche hoofdeling* (Amsterdam 1933).

¹⁸ Gosses, *De Friesche hoofdeling*, 35-38.

¹⁹ Oebele Vries, 'Geschichte der Friesen im Mittelalter: West- und Ostfriesland' in: Horst Haider Munske ed., *Handbuch des Friesischen* (Tübingen 2001) 544-548.

verder niet relevant, belangrijk is dat de ontwikkeling heeft plaatsgevonden. In geheel Friesland werden deze hoofdelingen steeds invloedrijker maar in Oost-Friesland is deze ontwikkeling veel verder geëvolueerd dan in Friesland tussen Vlie en Eems. In Oost-Friesland werd in 1464 de hoofdeling Ulrich Cirksena zelfs tot graaf benoemd.²⁰ Rond 1400 was in vrijwel elke landsgemeente in Oost-Friesland een hoofdeling die er de lakens uitdeelde. Het machtigste hoofdelingengeslacht was de familie Tom Brok die in mijn verhaal een cruciale rol speelt. Tussen Lauwers en Eems waren de hoofdelingen minder machtig. Dit werd waarschijnlijk veroorzaakt door de steeds groter wordende invloed van de stad Groningen. Hierdoor werden de hoofdelingen uit de Ommelanden onder de duim gehouden. Ook ten westen van de Lauwers wisten de hoofdelingen niet grote gebieden aan zich te binden. De reden hiervoor is minder makkelijk aan te wijzen maar de voortdurende inmenging van de graven van Holland kan hierin een rol van betekenis gespeeld hebben.

In de inleiding ben ik al uitvoerig ingegaan op de begrippen vetevoering en partijstrijd. In Westerlauwers Friesland kwamen beide veelvuldig voor. Zoals gezegd bestonden in heel Friesland vele partijen die vrijwel allemaal in twee kampen te verdelen waren. In Westerlauwers waren er twee belangrijke partijen actief. De twee partijen, de Schieringers en de Vetkopers, waren niet continu met elkaar in conflict maar de partijstrijd bleef altijd vlak onder de oppervlakte spelen en zo nu en dan kwam deze naar boven. Een zo'n conflict was de oorlog die ik beschrijf, maar dit was zeker niet het enige conflict. Doordat deze partijen continu actief bleven kon een betrekkelijke kleine vete uitgroeien tot een enorm conflict. Ten slotte speelden de partijen vaak een belangrijke rol bij de machtsaanspraken van 'buitenlandse' heren die Friesland in hun bezit probeerden te krijgen. Vaak zochten deze heren toenadering tot een van de partijen om alvast voet aan de grond te krijgen. Het gevolg was echter vaak dat de andere partij automatisch tegen deze heer was.

De strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers blijft een zeer interessante maar ook troebele periode uit de Friese geschiedenis. Wat ook niet meehelpt aan een helder beeld van de partijstrijd, is dat hoofdelingen(geslachten) ook nog wel eens van partij wilden wisselen, als hen dat zo uitkwam. Voor de periode die ik behandel is echter vrij

²⁰ Heinrich Schmidt, *Politische Geschichte Ostfrieslands* (Leer 1975) 110.

nauwkeurig na te gaan wie bij welke partij hoorde omdat in de ‘zoen van Groningen’ de belangrijkste personen van beide partijen genoemd worden. De partijen worden hierbij overigens niet als Schierings of Vetkopers aangeduid, tenzij er puur over Westerlauwers Friesland gesproken wordt. Toch zijn er op dat moment duidelijk twee partijen aan te wijzen voor heel Friesland. Deze twee partijen waren echter een samensmelting van verschillende partijen uit geheel Friesland die door een soort kettingreactie samensmolten tot twee partijen.

Naast Westerlauwers Friesland heerste ook in de Ommelanden, de stad Groningen en Oost-Friesland partijstrijden. Deze duurden minder lang en waren over het algemeen minder heftig dan de strijd tussen de Schieringers en Vetkopers, maar daarom niet minder belangrijk. De stad Groningen was verdeeld in twee partijen die door Van Lemego de Hekerens en Bronkhorsten worden genoemd. Deze namen zijn overgenomen van de partijstrijd die in het derde kwart van de veertiende eeuw in Gelre woedde.²¹ Dit doet vermoeden dat de oorsprong van de partijen in Groningen in Gelre gezocht moet worden, maar dit is niet met zekerheid te zeggen. Feit is wel dat het in het derde deel van de veertiende eeuw onrustig was in de stad, wat uiteindelijk in 1386 resulteerde in de codificatie van het stadsrecht.²² Het is zeer goed mogelijk dat hier de partijstrijd toen al woedde. Aan het begin van de vijftiende eeuw stonden de Hekerens en Bronkhorsten in Groningen in ieder geval tegenover elkaar.

Ook in de Ommelanden waren er twee partijen veelvuldig in conflict met elkaar. Hierbij bestond de ene partij uit de familie Onsta uit Sauwerd (de Onstamannen), en haar helpers. De andere partij was naamloos en bestond simpelweg uit ‘de wederpartij’ van de familie Onsta. De Onsta’s hadden eerst al rond 1386 een conflict met het klooster Aduard en de stad Groningen.²³ Het is trouwens goed mogelijk dat de partijschappen in de Ommelanden al langer bestonden maar pas vanaf het einde van de veertiende eeuw is er sprake van de Onstamannen en hun tegenstanders. Van Lemego vertelt dat de Onstamannen en hun tegenpartij aan het einde van de veertiende eeuw wederom in conflict zijn. De inzet was de vraag of de Hollandse graaf Albrecht van Beieren (1336-

²¹ R.H. Alma, ‘Hekerens en Bronkhorsten in Groningen’ in: D.E.H. de Boer, R.I.A. Nip en R.W.M. van Schaik ed., *Het Noorden in het midden* (Assen 1998) 18-21.

²² Alma, *Hekerens en Bronkhorsten* 22.

²³ *Ibidem*, 22.

1404) wel of niet de macht in Friesland mocht krijgen. Overigens was Albrecht niet daadwerkelijk de graaf van Holland, maar regeerde hij als ruwaard namens de eigenlijke graaf, zijn krankzinnig geworden broer Willem V. De Onsta's gingen voor persoonlijk gewin en steunden de graaf. Er waren echter ook vele tegenstanders. Deze vreesden een nederlaag en vluchtten naar Emden.²⁴ Op het moment dat in de Ommelanden deze strijd opkwam, waren ook in Westerlauwers Friesland en de stad Groningen de partijstrijden weer opgelaaid, met, net als in Westerlauwers Friesland, de aspiraties van de graaf van Holland als centraal twistpunt. De partijen in de Ommelanden en de stad Groningen gingen zich zelfs met elkaar bemoeien want in 1400 vielen Groninger burgers de borg van de familie Onsta in Sauwerd aan en sloegen Onno Onsta dood.²⁵ Dat de partijen in de verschillende delen van Friesland al wel contact hadden blijkt hier uit, maar ook uit het feit dat de Schieringer Jarich Coppens uit Stavoren naar de op dat moment Hekerens gezinde stad Groningen vluchtte en dat de tegenpartij van de familie Onsta naar Emden vluchtte.

In Oost-Friesland bestond dus ook een partijstrijd en wel die tussen de Abdena's in Emden en de familie Tom Brok uit Brokmerland. Zoals gezegd werden de hoofdelingen in Oost-Friesland veel machtiger en rijker dan elders in Friesland en de familie Tom Brok was zo'n hoofdelingengeslacht dat enorm invloedrijk werd in Oost-Friesland. Toen Keno I tom Brok in het midden van de veertiende eeuw hoofdeling van Brokmerland was, bezat de familie nog weinig grond en rijkdom. Hij en zijn zoon en opvolger, Ocko I tom Brok, hadden een ongekende expansiedrift en rond veertienhonderd waren ze het belangrijkste hoofdelingengeslacht in Oost-Friesland. Onder andere door huwelijkspolitiek wisten ze een omvangrijk gebied in bezit te krijgen en bovendien wisten ze zich hierdoor van vele kanten van steun voorzien. Hun expansiedrift bezorgde hen echter ook vele tegenstanders. De voornaamste tegenstander was de familie Abdena die proost en hoofdeling van Emden waren. Met de Abdena's raakten de familie Tom Brok in een langdurige vete verzeild, die uiteindelijk ook de aanleiding tot de oorlog zou vormen.²⁶ Emden was verreweg de belangrijkste stad op economisch gebied van Oost-Friesland. De Tom Broks zouden deze stad dan ook graag in hun bezit krijgen. De familie

²⁴ J.A. Feith ed., *De kroniek van Sicke Benninge: 1^e en 2^e deel (kroniek van Van Lemego* (Utrecht 1887) 51.

²⁵ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge* 55.

²⁶ Schmidt, *Politische Geschichte*, 73-80.

Abdena was echter een geduchte tegenpartij en was bovendien gezeteld in de goed verdedigde stad Emden. Bovendien wisten beide partijen zich gesteund door invloedrijke bondgenoten. Oeko tom Brok schonk in 1381 zijn land en goederen aan Albrecht van Beieren waarop hij ze gelijk weer in leen terugkreeg. Hiermee erkenden beide partijen elkaar als bondgenoot en beloofden elkaar steun. De Abdena's wisten zich over het algemeen gesteund door enkele Duitse Hanzesteden. Bovendien hadden beide partijen goede banden met de partijen aan de andere kant van de Eems. Dit blijkt onder andere uit de vlucht van de Onsta's naar Emden. Uiteindelijk zullen beide partijen tussen 1380 en 1413 verschillende keren op voet van oorlog met elkaar staan maar het gaat pas goed mis met de verovering van Emden door Keno II tom Brok in september 1413.²⁷

Voor geheel Friesland is dus rond 1400 een tweedeling ontstaan tussen verschillende partijen die in conflict zijn om dezelfde reden. Daarom kunnen we zeggen dat de ene partij bestaat uit de Schieringers in Westerlauwers Friesland, de Hekerens in de stad Groningen, de wederpartij van de familie Onsta en ten slotte de nog niet behandelde partij van Hisko Abdena van Emden in Oost-Friesland. Aan de andere kant staan de Vetkopers, de Bronkhorsten, de familie Onsta en voor Oost-Friesland de familie Tom Brok met hun helpers.

²⁷ Schmidt, *Politische Geschichte*, 78-81.

2. De aanleiding tot de oorlog

De oorlog begint officieel wanneer Keno II tom Brok de stad Emden aanvalt in 1413. Deze aanval komt natuurlijk niet uit de lucht vallen en er zijn dan ook een hele serie gebeurtenissen die bepalend zijn geweest voor het uitbreken en het verloop van de oorlog. Ik heb hiervoor al de globale politieke, economische en sociale setting van Friesland aan het einde van de veertiende en begin vijftiende eeuw beschreven. Voor een goed begrip van de oorlog is echter noodzakelijk om nog dieper in te gaan op met name de politieke situatie in Friesland in aanloop naar de oorlog. Om te begrijpen waarom een vete kan uitgroeien tot zo'n oorlog en waarom heel Friesland er in meegesleurd werd, zullen we de politieke gebeurtenissen voor 1413 moeten gaan bekijken.

2.1 De strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers

Zoals gezegd was Westerlauwers Friesland in de hele 14^e en 15^e eeuw in de ban van de partijstrijd. Af en toe was het een tijd rustig maar telkens kwam de twist tussen de Schieringers en de Vetkopers weer naar boven. Hierbij reageerde de ene partij meteen op de ander. Wanneer de ene partij een bondgenootschap maakte en deze nieuwe bondgenoot had vijanden, werden deze vijanden bondgenoot van de andere partij. Beide partijen zochten deze bondgenoten ook buiten westerlauwers Friesland maar de Vetkopers waren hier gretiger in dan de Schieringers. Aan het einde van de veertiende eeuw waren het vooral de machtsaspiraties van de ruwaard Albrecht van Beieren die voor polarisatie tussen de partijen zorgde. De Vetkopers gingen met de graaf in zee terwijl de Schieringen fel tegen waren. In 1396 valt Albrecht zelfs Westerlauwers Friesland binnen.²⁸ Het leek erop dat de graaf succes zou hebben en dus zochten vele Schieringers hun heil in Oosterlauwers Friesland, met name in de stad Groningen waar de Hekerens de overhand hadden. Albrecht had bijna geheel Westerlauwers Friesland en een deel van Oosterlauwers Friesland onder de voet gelopen, maar was deze gebieden in 1399 voor

²⁸ Janse, *Grenzen aan de macht*, 128.

een groot deel alweer kwijt. Uiteindelijk zou de invasie van Albrecht van Beieren voor hem op een deceptie uitlopen en werd in 1401 de wapenstilstand getekend.²⁹ De inval van Albrecht van Beieren had de Schieringers en de Vetkopers echter wel weer ver uit elkaar gedreven en bovendien hadden beide partijen steun gezocht in de Ommelanden en de stad Groningen. Dit zorgde ervoor dat de partijen aan beide zijden van de Lauwers elkaar zouden helpen waar nodig. Ook wanneer de kern van de problemen helemaal in Oost-Friesland zou liggen.

2.2 De politieke spanningen in en rondom de stad Groningen

Albrecht van Beieren probeerde aan het eind van de 14^e eeuw ook zijn macht te doen gelden in Oost-lauwers Friesland en nog belangrijker, in de stad Groningen.³⁰ Deze Drentse stad werd steeds groter en welvarender. Hierdoor werd de stad ook steeds onafhankelijker. Hoewel verscheidene machthebbers herhaaldelijk probeerden invloed uit te oefenen op de stad lukte dit maar met mate. De burggraaf van Coevorden, de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland probeerden allen Groningen in hun macht te krijgen. Op deze manier kreeg men hetzelfde probleem als in Westerlanders Friesland waardoor in de stad en Ommelanden de partijen weer oprezen en zoals gezegd zochten de verschillende partijen daarom steun bij elkaar.³¹ Ook vanuit Oost-Friesland kwam men zich er mee bemoeien. Twee van de belangrijkste hoofdelingen uit Oost-Friesland, Widzel tom Brok en Folkmar Allena, zochten bondgenoten over de Eems. Widzel tom Brok was de bastaardzoon van Ocko I tom Brok en nam tijdelijk de honneurs waar voor de beoogde erfopvolger Keno II tom Brok. Widzel probeerde echter al snel Keno II buiten spel te zetten en streefde ernaar zelf als hoofdeling van het geslacht Tom Brok erkend te worden. Folkmar Allena was een belangrijk hoofdeling uit Osterhusen. Behalve bondgenoot was hij ook vaak tegenstander van de Tom Broks en zijn familie kan dan ook als een aparte partij in Oost-Friesland gezien worden. Aan het einde van de veertiende eeuw zijn de beide families bondgenoten.

²⁹Janse, *Grenzen aan de macht*, 165-173.

³⁰Ibidem, 147-151.

³¹M.G.J. Duijvendak en C.G. Santing ed., *Geschiedenis van Groningen I Prehistorie – Middeleeuwen* (Zwolle 2008) 244-251.

Op 11 september 1398 kwamen Widzel tom Brok en Folkmar Allena tot een overeenkomst met Albrecht van Beieren waarbij beide hoofdelingen hun land aan Albrecht gaven.³² Ze kregen dit onmiddellijk weer in erfleren terug. Zowel Widzel als Folkmar was uit op een deel van het erfgoed van Ocko I. Op deze manier probeerden ze hun aanspraken te legitimeren. Widzel trachtte op deze manier Keno II buiten spel te zetten.³³ Bovendien bracht een dergelijke band met de graaf van Holland (al was hij ruwaard) enorme allure met zich mee. Voor Albrecht was het gunstig omdat hij door deze machtige bondgenoten Friesland kon omsingelen. Westerlauwers Friesland had Albrecht inmiddels aan zich onderworpen, maar erg stabiel was deze situatie niet. Bovendien wilde Albrecht ook de Ommelanden onder zijn heerschappij brengen. Widzel en Folkmar moesten dan ook militaire steun beloven. Hierna vreesde vooral Groningen voor een inval van Albrecht en Widzel in Oosterlauwers Friesland. Hier leek het ook op uit te draaien ware het niet dat Widzel op 25 april 1399 doodgeslagen werd, waarmee Albrecht zijn belangrijkste bondgenoot verloor en de plannen herzien moesten worden.³⁴ De zoon van Albrecht, Willem van Oostervant, trok nog wel met een leger op naar Westerlauwers Friesland met het doel Oosterlauwers Friesland te onderwerpen. Deze expeditie mislukte echter gigantisch, mede doordat Willem in Westerlauwers Friesland op verzet van de Schieringers stuitte.

Op dat moment is er in geheel Friesland een duidelijke tweedeling tussen sympathisanten en tegenstanders van de graaf. In eerste instantie leek Willem van Oostervant succes te hebben maar al snel werden de Hollanders richting Stavoren gedreven en uiteindelijk waren ze zelfs daar niet veilig meer.³⁵ Met het mislukken van de expeditie van Willem van Oostervant was voor de stad Groningen de dreiging van onderwerping allerminst voorbij. In 1400 was het Frederik van Blankenheim, de bisschop van Utrecht, die samen met het hoofdelingengeslacht Onsta en zijn *parties luden* plannen maakte om Groningen te bezetten.³⁶ Hierdoor ontstond een vete tussen de Hekerense partij uit de stad Groningen en de bisschop met de partij van Onsta. De Hekerens in Groningen waren echter op de hoogte van de plannen van de bisschop en wachtten niet af.

³² Ernst Friedlaender ed., *Ostfriesisches Urkundenbuch Bd I* (Emden 1878) 167. (in het vervolg OUB I)

³³ Janse, *Grenzen aan de macht*, 149.

³⁴ Ibidem, 153-154.

³⁵ Ibidem, 165-168.

³⁶ Feith *De kroniek van Sicke Benninge* 51.

Op 8 september vallen burgers van Groningen, onder leiding van Albert Wigboldes, het steenhuis van de familie Onsta in Sauwerd aan.³⁷ Van Lemego vertelt hierover dat Onno Onsta al snel sneuvelt maar dat verder het steenhuis zeer sterk is en dus lastig te overmeesteren. De muren zijn allen zeven à acht *olde mursten* dik en in totaal stonden er zes van deze steenhuizen bij elkaar. Toen ook kanonnengeweld niet het gewenste resultaat had, groeven de Groningers een gracht om de steenhuizen, om vervolgens met hun schepen de steenhuizen te overmeesteren. De Onstamannen werden gevangen genomen en Van Lemego noemt speciaal Abeko Onsta die voor lange tijd in de *Botteringepoorte* werd opgesloten.³⁸ Bisschop Frederik van Blankenheim sloeg vervolgens drie weken lang een beleg voor Groningen. Hierop vielen vele burgers van Groningen de troepen van de bisschop aan, maar deze wisten de aanval af te slaan en namen daarbij de vooraanstaande burgers Johan van den Hove en Folkert Maurissinge gevangen. Deze twee burgers zijn van belang. Johan van den Hove was een belangrijke Groninger van de partij van de Hekerens die ook in de oorlog zijn aandeel nog zal hebben en Folkert Maurissinge werd door de oude Jarich Coppen vrij gekocht als bruidschat voor het huwelijk met zijn dochter Reneke.³⁹ Jarich Coppen was een belangrijke Schieringer uit Stavoren, die was uitgeweken naar Groningen alwaar hij snel belangrijke functies bekleedde en vrienden maakte binnen de Hekerense partij.⁴⁰ Hij is een goed voorbeeld voor de verwevenheid die toen bestond tussen de verschillende partijen in Westerlauwers en Oosterlauwers Friesland.

Nadat deze expeditie niet geheel succesvol was verlopen voor de Hekerense Groningers, besloten ze toch tot nog een expeditie. Ditmaal hadden ze het echter niet op de troepen van de bisschop gemunt, maar op de Ommelander hoofdelingen die tot zijn (Bronkhorsten en wederpartij Onsta) partij behoorden. Eerst werden de huizen van Omeko en Poppen Snelgersma uit Appingedam verwoest en van daaruit gingen zij door naar de borg van Uneko Ripperda in Farmsum. Hier stuitten zij echter op 500 zeerovers die zich hier verschansten, waarna de Groningers weer terug naar Appingedam gingen. Uiteindelijk brachten ze op karren allerlei schepen naar Farmsum waarna ze alsnog

³⁷ Janse, *Grenzen aan de macht*, 170.

³⁸ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge*, 55-56.

³⁹ *Ibidem*, 59.

⁴⁰ Ubbo Emmius, *Friesische Geschichte (Rerum Frisicarum historiae libri 60)* Erich von Reeken ed., (Frankfurt 1980) 233.

Ripperda en de zeerovers versloegen. Na dit succes werd de expeditie voortgezet waarna ook nog de huizen van Menno Howerda in Termunten en Eylt Gockinga in Oosterbroek werden verwoest. Deze successen zouden volgens Van Lemego *to ewigen tijden to* gevierd moeten worden.⁴¹ Dit is het laatste dat Van Lemego noemt alvorens hij verdergaat met het begin van de oorlog in 1413. De bisschop van Utrecht heeft echter nogmaals een beleg voor Groningen van drie weken georganiseerd, maar er waren dusdanig veel burgers in de stad dat er een patstelling ontstond. Uiteindelijk zou in november 1401 een wapenstilstand getekend worden.⁴² De vete zou pas in 1405 beëindigd worden.⁴³ Rond deze tijd werd ook een wapenstilstand tussen Albrecht van Beieren en Westergo, Oostergo, de Ommelanden en Groningen gesloten.⁴⁴ Albrecht was dan wel uit Friesland verdreven, hij probeerde nog op allerlei manieren het de Friezen zo moeilijk mogelijk te maken. Zo sloot hij meermalen verbonden met de Vitaliebroeders, een zeeroversbende die in geheel Friesland actief was en vooral een doorn in het oog was van Hanzesteden zoals Groningen.⁴⁵ Naast de Vitaliebroeders had men echter niet veel meer te duchten van eventuele tegenstanders. De tegenstelling tussen de verschillende partijen bleef scherp in zowel Westerlauwers als Oosterlauwers Friesland. Bovendien gingen de partijen steeds meer samenwerken tegen elkaars tegenstanders. Voorlopig kwam dit niet tot een conflict, maar dat zou veranderen door de gebeurtenissen in Oost-Friesland.

2.3 De machtstrijd tussen de Tom Broks en de Abdena's

Zoals gezegd hadden hoofdelingen in Oost-Friesland een sterkere en autonomere positie dan in de rest van Friesland en dat een van de belangrijkste hoofdelingengeslachten de familie Tom Brok was.⁴⁶ Stamvader van deze familie was Keno I tom Brok die in 1376

⁴¹ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge*, 60-61.

⁴² *Oorkondenboek van Groningen en Drente DL2* ed. P.J. Blok e.a. (Groningen 1899) 1097.

⁴³ Duijvendak, *Geschiedenis van Groningen*, 256.

⁴⁴ *OGD DL 2*, 1096.

⁴⁵ Ute Scheurlen, *Über Handel und Seeraub im 14. und 15. Jahrhundert an der ostfriesischen Küste* (Hamburg 1974) 117-118.

⁴⁶ Heinrich Schmidt, 'Häuptlingsmacht, Freiheitsideologie und bäuerliche Sozialstruktur im Spätmittelalterlichen Friesland' in: Hajo van Lengen, *Die Friesischen Freiheit des Mittelalters – Leben und Legende* (Aurich 2003) 354-359.

stierf. Hij had oorspronkelijk niet heel veel grond maar in 1371 werd hij al wel als hoofdeling van Brokmerland gezien.⁴⁷ Een van zijn zoons en diens opvolger Ocko I tom Brok wist snel het machtsgebied van zijn familie uit te breiden en uiteindelijk werd de familie een van de machtigste van Friesland. Ocko had zijn opvoeding aan het hof van Napels genoten en was aldaar tot ridder geslagen. De Europese adellijke idealen en normen die hij daar had geleerd zorgden ervoor dat hij er een andere, lees meer zelfgerichte, politiek op nahield dan de andere hoofdelingen.

Een andere belangrijke machtsfactor in Oost-Friesland was de stad Emden. Net als Groningen was deze stad rijk geworden door de handel en drukte het een belangrijke stempel op de omgeving. Een belangrijk verschil is echter dat in Groningen een stadsraad het bestuur in handen had, waar in Emden de proost aan de touwtjes trok. Het ambt van proost van Emden was sinds ongeveer 1300 in erfelijk bezit van een familie die met terugwerkende kracht Abdena genoemd kan worden.⁴⁸ Door de expansiedrift van Ocko I tom Brok voelden de Abdena's van Emden zich bedreigd. Ocko probeerde door middel van koop, huwelijkspolitiek en roof meer gebied in Emsingerland in bezit te krijgen. Een ander hoofdelingengeslacht, de eveneens al eerder genoemde Allena's uit Osterhusen, voelden zich eveneens door deze politiek bedreigd. Folkmar Allena voer een tamelijk agressieve koers ten opzichte van Ocko. Hij trouwde met de dochter van de inmiddels overleden Imel tom Brok, een broer van Ocko.⁴⁹ Op deze manier hoopte Folkmar recht te hebben op de erfenis van de oude Keno I tom Brok. Het is niet moeilijk te begrijpen dat de sfeer tussen beide families hierdoor gespannen was. Zoals gezegd had ook Emden te vrezen voor Ocko. Iedereen kende de economische en strategische sleutelpositie die Emden vervulde en toen Ocko steeds meer bondgenoten in de buurt van Emden vergaarde, kon het niet anders dan dat Ocko er op uit was om de stad te bemachtigen. De Abdena's in Emden wisten dit natuurlijk ook. Zij verenigden zich dan ook met de Allena's. Het kon niet lang meer duren voordat de bom zou barsten. Het precieze tijdstip waarop de vete tussen de families Abdena en Tom Brok aanvangt is niet te achterhalen maar dat moet in ieder geval rondom het jaar 1380 zijn geweest omdat het dan tot een treffen komt. Beninga noemt verscheidene jaartallen voor het treffen tussen Ocko I tom

⁴⁷ Schmidt, *Politische Geschichte* 72.

⁴⁸ Klaus Brandt e.a., *Geschichte der Stadt Emden von den Anfängen bis 1611* (Leer 1994) 70-72.

⁴⁹ Eggerik Beninga *Cronika der Fresen* Louis Hahn en Heinz Ramm ed., (Aurich 1964) 230-233.

Brok enerzijds en Kampo Abdena en Folkmar Allena anderzijds. De Norder-annalen noemen het jaartal 1379, welke ook Beninga enkele malen geeft, maar Hajo van Lengen heeft op overtuigende wijze de datum rond eind 1380 begin 1381 vastgesteld.⁵⁰ Bij Loppersum vond een slag plaats, waarbij Kampo Abdena sneuvelde en zijn partij schromelijk verloor. Negentig man van Emden en Folkmar werden doodgeslagen of gevangen genomen, waarvan twee personen in het bijzonder worden genoemd door Beninga. Ocko wist de zoon van Folkmar en de zoon van een andere belangrijke hoofdeling, Haro Ailtz, gevangen te nemen. Hoewel beide bloedverwanten van Ocko waren, werden ze onder erbarmelijke omstandigheden opgesloten. Het is volgens Beninga de *seer gantz tyrannissck und bloetgirich wesende* vrouw van Ocko, Foelke tom Brok, die dit op haar geweten heeft.⁵¹ Ocko zou dan ook enorme spijt hebben gehad nadat beide gevangenen van de honger waren omgekomen. Hij had echter wel vier belangrijke burchten van Folkmar in handen. Omdat hiermee de hele machtsbasis van Folkmar Allena en de Abdena's verloren was, zochten ze hulp bij de tegenstanders van de Onsta's en Schieringen in de Ommelanden en Westerlauwers Friesland. Ocko sloot zich aan bij de tegenpartij, de Vetkopers, de Onsta's en de Bronkhorsten.⁵² Vanaf dit moment was voor het eerst vrijwel geheel Friesland in een tweespalt en zou hier voorlopig ook niet uit komen. In 1388 valt Ocko uiteindelijk de stad Emden aan, maar het lukt hem niet deze te veroveren.⁵³ Folkmar Allena zag hierin waarschijnlijk een teken van zwakte bij Ocko want niet lang hierna valt hij Ocko aan op zijn burcht in Aurich. Het lukt hem niet deze te veroveren maar Ocko voelt zich wel genoodzaakt vredesonderhandelingen aan te gaan met Folkmar. Ze komen echter niet tot een akkoord en volgens de overlevering wordt Ocko op 7 augustus 1389 op de weg terug naar zijn burcht door partijgenoten van Folkmar vermoord.⁵⁴ Zijn rechtmatige opvolger Keno II tom Brok was nog te jong om Ocko op te volgen, waarop de oudere bastaardzoon van Ocko, Widzel tom Brok, het regentschap op zich nam. Widzel probeerde na verloop van tijd echter de hoofdeling van

⁵⁰ Hajo van Lengen, *Geschichte des Emsigerlandes: vom frühen 13. bis zum späten 15. Jahrhundert Teil I* (Aurich 1973) 43-44.

⁵¹ Beninga, *Cronica der Fresen*, 234 en 837.

⁵² *Ibidem*, 838.

⁵³ OUB I, 774.

⁵⁴ Van Lengen, *Geschichte de Emsigerlandes* 46-47.

de familie te worden. Zoals eerder gezegd, blijkt dit onder andere uit het bondgenootschap met Folkmar Allena en Albrecht van Beieren in 1398.

Hisko Abdena van Emden blijft wel fel tegenover de Tom Broks staan. Ik heb al eerder de Vitaliebroeders genoemd toen deze door Albrecht van Beieren werden ingezet tegen Groningen en Friesland. Deze Vitaliebroeders lieten zich echter niet alleen door de graaf inhuren. Met name de Oost-Friese hoofdelingen, maar ook Ommelander hoofdelingen, maakten graag gebruik van deze schuimmarcheerders. Met name Widzel had hiermee succes. Hoewel hij zelf zei dat hij de Vitaliebroeders alleen onderhield en nergens toe aanzette, waren voornamelijk Emden en Groningen (beide tegenstanders van de Tom Broks) niet veilig voor het roofgedrag van de broeders.⁵⁵ Deze piraterij was natuurlijk slecht voor de handel waardoor ook andere Hanzesteden zich er mee gingen bemoeien en ze zetten Widzel onder druk om te stoppen met het onderhouden van de Vitaliebroeders. Dit leek aanvankelijk succesvol, maar wanneer Widzel in 1399 komt te overlijden zijn de Vitaliebroeders nog steeds in Brokmerland. De broeders waren hiermee echter wel hun beschermheer kwijt, velen kozen eieren voor hun geld en gingen naar Westerlauwers Friesland om graaf Albrecht van Beieren (bondgenoot van Widzel) te helpen in zijn oorlog tegen de Friezen. Door het overlijden van Widzel kreeg de inmiddels volwassen Keno II tom Brok automatisch de macht in handen. Hij was echter geen vriend van Widzel geweest en diens bondgenoten waren niet zijn bondgenoten. Keno stuurt direct alle Vitaliebroeders weg en zoekt bescherming bij de Hanzesteden. De weggestuurde Vitaliebroeders gingen naar Hisko Abdena in Emden alwaar ze wel onderdak kregen.⁵⁶ Nu was het voor de Hanzesteden genoeg en ze namen in mei 1400 de stad Emden in. Van hieruit probeerden ze een eind te maken aan de kaperij en de veten tussen de hoofdelingen die beide slecht waren voor de handel.⁵⁷ Dit lukte gedeeltelijk. De zeekaperij werd een stuk minder in Oost-Friesland maar verdween niet, bovendien gingen vele van deze kapers naar Friesland ten westen en oosten van de Lauwers waardoor de Hanzesteden alsnog hinder ondervonden bij hun handel.⁵⁸ Tussen Hisko Abdena aan de ene kant en Keno tom Brok en Folkmar Allena aan de andere kant kwam er een zoen (de

⁵⁵ Scheurlen, *Über Handel und Seeraub* 112-113.

⁵⁶ Janse, *Grenzen aan de macht*, 211.

⁵⁷ Van Lengen, *Geschiede des Emsigerlandes*, 52-53.

⁵⁸ Schmidt, *Politische geschichte*, 78-81.

zoen van Emden) tot stand waarmee hun vete ten einde leek.⁵⁹ Het is opvallend dat Folkmar Allena weer bij de partij van de familie Tom Brok hoorde, nu Widzel was overleden. Dit blijkt uit het feit dat in een oorkonde van 3 maart 1400 Folkmar en Hisko Abdena als partijgenoten in een vete tegen de Hollanders worden genoemd.⁶⁰ Waarom Folkmar Allena anderhalve maand later tot de partij van Keno II behoort is mij onduidelijk maar het lijkt mij niet dat dit geheel vrijwillig was. Het komt op mij over dat de partij van Folkmar Allena uiteindelijk minder sterk bleek dan de partijen van de families Abdena en Tom Brok maar toch als een goede bondgenoot werd gezien door deze laatste partijen. Folkmar probeerde toch zijn graantje mee te pikken en verwisselde hierom veelvuldig van partij. Maar op de lange termijn verzwakte dit hem juist. Zodanig zelfs dat hij op de een of andere manier schulden had bij Ocko. De zoen van Emden had echter weinig invloed. Nog in hetzelfde jaar beschuldigden beide partijen elkaar ervan dat de gemaakte afspraken niet nagekomen werden.⁶¹ Ook kaart de stad Groningen bij de raad van Lübeck aan dat ‘de zone volkomeleken nyet ghehouden word’.⁶² De vete werd dus geenzins beeindigd, maar na 1401 werd er wel minder geweld gebruikt. Ze beperkten zich tot het gebruik van zeerovers en tot een direct treffen tussen beide partijen zou het pas in 1413 weer komen. In heel Friesland heerste nu weer enigszins rust, maar deze vrede hing aan een zijden draadje.

Hisko Abdena en Keno II tom Brok bleven elkaar het leven zuur maken en waren continu op zoek naar bondgenoten om sterker te zijn dan de ander.⁶³ Op 13 juli 1404 komt er een zoen tot stand tussen de partij van Keno en Folkmar Allena. Hoewel ze in 1400 als partijgenoten werden genoemd in de zoen van Emden, was het of de bestaande vete toen nog niet was verzoend, of ze hebben het daarna wederom met elkaar aan de stok gekregen. Hoe het ook zij, de vete was voorbij en ze konden samen strijden tegen de partij van de Abdena’s. Uit de oorkonde blijkt wel hoe diep de vete tussen de partijen zat, want iedereen moest beloven geenzins de partij van Hisko te helpen en Keno zal meteen

⁵⁹ Ernst Friedlaender ed., *Ostfriesisches Urkundenbuch Bd II* (Emden 1881) (in het vervolg OUB II) 1729-1730.

⁶⁰ OUB I, 170.

⁶¹ OUB II, 1736.

⁶² OUB I, 179.

⁶³ Van Lengen, *Geschiede des Emsigerlandes*, 60-61.

ingrijpen wanneer de Hisko hen ook maar iets aandoet.⁶⁴ Tot twee keer toe zijn er vredesonderhandelingen onder leiding van externe krachten nodig om het conflict tussen Hisko en Keno tot bedaren te brengen. Op 24 mei 1408 wordt in Groningen een overeenkomst gesloten tussen Groningen en Keno II tom Brok. Keno was Folkmar Allena alweer kwijt als bondgenoot maar had nu een andere voormalig bondgenoot van Hisko weten te strikken voor zijn partij. Bovendien mochten de Onstamannen weer terug keren in de Ommelanden.⁶⁵ Deze hadden waarschijnlijk onderdak gevonden bij Keno toen zij in 1400 door burgers uit Groningen van hun borgen werden gejaagd. Hiermee kreeg de alliantie van de partijen Tom Brok, Onsta, Bronckhorsten en Vetkopers weer invloed in de Ommelanden en de stad Groningen. Ondanks vele bijeenkomsten kwamen Hisko Abdena en Keno II tom Brok niet tot elkaar en in 1411 mislukte de zoveelste en voorlopig laatste vredesonderhandeling.⁶⁶ Beide hoofdelingen lieten zich wederom in met zeerovers. Begin augustus 1413 overvielen zeerovers uit Emden onderzaten van Everd Idzinga. Deze Idzinga was een bondgenoot van Keno en die nam de zaak hoog op. Hij klaagde Hisko Abdena en Enno Cirksena aan bij de raad van Groningen.⁶⁷ De raad van Groningen stelde Keno in het gelijk en dwong Hisko en Enno tot het vergoeden van de geleden schade.⁶⁸ De betaling hiervan werd volgens Keno niet op tijd voldaan waardoor Keno zich in zijn eer aangetast voelde en hierop de stad Emden aanviel.⁶⁹ Hiermee was de wapenstilstand definitief verbroken en kwam het tot een direct treffen tussen beide partijen. Een treffen met grotere gevolgen dan de beide partijen hadden voorzien.

⁶⁴ OUB I, 193.

⁶⁵ Ibidem, 213.

⁶⁶ Van Lengen, *Geschichte des Emsigerlandes*, 70-71.

⁶⁷ OUB I, 237.

⁶⁸ Ibidem, 238.

⁶⁹ Ibidem, 241.

3. Het verloop van de Oorlog

3.1 De verovering van de stad Emden en het oproer in Groningen in 1413

Op 21 oktober 1413 viel Keno II tom Brok de stad Emden aan. Hisko Abdena moet weinig weerstand geboden hebben want in geen enkele bron wordt melding gemaakt van een verzet in wat voor vorm dan ook. Keno nam de stad in en wist ook nog Termunten in te nemen. Hisko vluchtte naar Groningen. In Groningen wist Hisko zijn bondgenoten van de Hekerense partij aan te sporen tot het hervatten van de partijstrijd. Onder leiding van de Schieringer Coppes Jarich, de zoon van de al eerder genoemde Jarich Coppes, namen de Hekerens de stad Groningen in bezit. Johan van Lemego weet ons te vertellen dat de Bronkhorst Johan Rengers in het gerechtshuis werd doodgeslagen en dat Johan van Heckum en Albert Baroldes uit hetzelfde gebouw werden gegooid; beide overleefden hun val niet.⁷⁰ De Hekerens trokken vervolgens naar de Grote Markt (toen nog Brede Merckt of simpelweg Merckt genoemd) op zoek naar andere Bronkhorsten. Op de markt troffen ze Hendrick Clandt, de zoon van de belangrijke Groningse Bronkhorst Otto Clandt, en joegen hem in het huis de *Schone gevel*, alwaar ze hem dood sloegen.⁷¹ Hierna overvielen ze Albert Clandt in zijn huis aan de westkant van de markt. Albert zat net te genieten van zijn maaltijd toen de Hekerens zijn huis binnendrongen en hem dood sloegen. Wibrandt Clandt en Dietmer Rengers wisten op het nippertje te ontsnappen door de Minderbroederkerk in te vluchten.⁷² De Hekerens waren dan wel in oproer, in een huis van God werd niet vermoord. Het waren de Hekerense Johan ten Hove, Jan Egbert Rothende, Johan Egbers en Ludeken Harnaschmaker *mijt oeren hulperen ende pertiesluden* die het oproer begonnen waren.⁷³ Deze namen zijn later aan de kroniek van Van Lemego toegevoegd door Sicke Benninge want Van Lemego wilde de namen *omme ruste ende vrede willen* niet openbaar maken.⁷⁴ Johan ten Hove was in 1400 door de

⁷⁰ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge*, 62-63.

⁷¹ Worp van Thabor, *Vierde boek der kronijken van Friesland, bevattende de geschiedenis van de vijftiende eeuw* Friesch genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde (Leeuwarden 1850) 20.

⁷² Feith, *De kroniek van Sicke Benninge*, 63-64.

⁷³ Ibidem, 63.

⁷⁴ Ibidem, xv.

bisschop van Utrecht gevangen genomen toen hij het opnam tegen de bisschop en de Onstamannen. Dertien jaar later was hij nog steeds bij de tegenpartij en wederom bereid de wapens op te nemen tegen de partij van de Onstamannen. Coppen Jarich kwam samen met enkele Schieringers pas later aan bij het oproer, maar nam meteen de leiding op zich.⁷⁵ Onder zijn leiding verdreven de Hekerens en Schieringers de belangrijkste Bronkhorsten en Onstamannen uit de stad. Reinolt Huginge en zijn kinderen, Otto, Wibrandt en Johan Clandt, Bruin Clinge, Hendrick, Lodewijck, Bartolt, Johan en Roelof ten Brugge en alle *Onstemans vrunden ende partysluiden* vluchtten allemaal de stad uit.⁷⁶ Ze zochten bescherming bij Keno II tom Brok in Emden. Voor een periode van twee jaar zouden ze bij Keno blijven alvorens ze weer een aanval op de Hekerens en Schieringers zouden inzetten.

Tussen 1413 en 1415 kwam het niet meer tot een directe confrontatie. Men probeerde elkaar echter wel via piraterij zo veel mogelijk schade toe te brengen. De Hanzesteden waren hier natuurlijk ook de dupe van en het is dan ook niet verwonderlijk dat zij verwoede pogingen deden om tussen Groningen en Keno vrede te bewerkstelligen. Keno zag dit op zich wel zitten want hij had met de verovering van Emden zijn doel bereikt. Hisko Abdena was vanzelfsprekend tegen en ook de uit Groningen gevluchte Onstamannen zullen op Keno ingesproken hebben om een vrede te voorkomen. De raad van Groningen vroeg zelfs de raad van Lübeck om hen te steunen tegen Keno, maar Keno wist alle kritiek van Groningen te pareren en drong er bij de raad zelfs op aan om juist de stad Groningen en Hisko aan te pakken.⁷⁷ Niemand was bereid water bij de wijn te doen waardoor een nieuwe confrontatie eigenlijk onvermijdelijk was.⁷⁸

Met de vlucht van de hoofdelingen en patriciërs van de partij van de Bronkhorsten en Onstamannen viel de stad automatisch in handen van de Hekerens en Schieringers met Coppen Jarich aan het hoofd. Het lag voor de hand dat de Hekerens zich nu verder zouden verzamelen om vervolgens Emden proberen terug te veroveren op Keno. Hisko zou dan weer de macht krijgen in Emden en de Hekerense partij in Groningen. Voor beide zou dit enorme economische voordelen geven. Nadat duidelijk was geworden dat

⁷⁵ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge* 64-67.

⁷⁶ Worp, *Vierde boek der kroniken*, 20.

⁷⁷ OUB I, 240-241.

⁷⁸ Emmius, *Friesische Geschichte* 261.

vrede er niet in zat, besloot Keno de aanval van de Hekerens en Schieringen echter niet af te wachten. Hij stak twee sluizen in Reiderland in brand. Hiermee zette hij het gebied tussen Spijk (vlakbij Delfzijl) en Bierum onder water.

Dit bracht ernstige schade toe aan Coppens die inmiddels ook het grootste deel van de Ommelanden in zijn macht had. Sluizen waren toentertijd een belangrijke strategische plek waarmee men een gebied onder controle kon houden maar ook ernstige schade kon toebrengen.⁷⁹ Coppens Jarich kwam meteen in actie en bezette *samen met de stadtluden ende soldeneers Reyderzijl ende Munterzijl unde Oterdumzijl*.⁸⁰ Dit waren drie strategisch gelegen sluizen waardoor aan de Hekerense partij voorlopig geen verdere schade meer toegebracht kon worden. Coppens liet ook twee zijlen in brand steken waardoor er nog meer land onder water liep. Volgens Beninga liep een groot deel onder water waar in zijn tijd de Dollard was. Hierin speelde Tidde Wyneda een cruciale rol. Beninga schrijft dat Tidde, zoals hij Tidde Wyneda noemt, *hunne dijken lieten liggen en de zijlen inrijden*.⁸¹ Via de mondelinge overlevering heeft Beninga gehoord dat Tidde Wyneda liever al het land onder water had, waaronder zijn eigen land, dan dat hij ook maar een cent in het bedijken van het land moest steken en op die manier ook zijn burens hielp.⁸² Tidde verloor al zijn rijkdom doordat zijn land niks meer waard was en hij ging dus aan zijn eigen gierigheid ten onder.

Coppens Jarich kreeg de smaak te pakken en ging hierna op rooftocht in de Ommelanden. De oorlog moest natuurlijk ook bekostigd worden en om dit voor elkaar te krijgen, roofde Coppens Jarich de zilveren en gouden schrijnen uit verscheidene kerken en kloosters in de Ommelanden. Wie deze niet wilde geven, werd gevangengenomen totdat uiteindelijk toch de schrijnen afgeleverd werden bij het huis van Coppens aan de zuidzijde van de markt.⁸³ Opvallend is dat Coppens ook de kerk in Midwolda in het Oldambt leeg plunderde, terwijl deze kerk niet lang daarvoor door de dochter van Hisko Abdena, toch zijn voornaamste bondgenoot, was gesticht.⁸⁴ Blijkbaar was de nood hoog.

⁷⁹ Emmius, *Friesische Geschichte* 261-262.

⁸⁰ Feith, *De kroniek van Sicke Beninga*, 65.

⁸¹ Beninga, *Cronica der Fresen*, 847.

⁸² G.A. Stratingh en G.A. Venema, *De Dollard of geschied-, aardrijks- en natuurkundige beschrijving van dezen boezem der Eems*, (Groningen 1855) 317.

⁸³ Feith, *De kroniek van Sicke Beninga*, 65-67.

⁸⁴ Beninga, *Cronica der Fresen*, 255 en Feith, *Kroniek van Sicke Beninga*, 65.

In Slochteren waren ze Coppens echter te slim af door hun schrijn ergens buiten Slochteren te begraven. Ze zwoeren dat ze nergens iets van wisten en de bende van Coppens geloofde hen. Later heeft de kerk de schrijn kunnen gebruiken om land mee aan te kopen voor de kerk.⁸⁵ Overigens kwam de kerk in Slochteren er niet helemaal zonder kleerscheuren van af want er werden nog wel twee grote zware gouden kelken meegenomen. Het brein achter de rooftochten van Coppens was heer Syneko. Deze Syneko was cureet en proost van Farmsum. Farmsum was echter het machtsgebied van een belangrijke Onstaman en bondgenoot van Keno, de hoofddeling Haio Ripperda. Deze Haio Ripperda stuurt dan ook al snel ruiters op Syneko af, om hem met succes dood te laten slaan. Op het zomaar doodslaan van een geestelijke stonden zware straffen maar de bisschop van Münster verleende de Ripperda's amnestie. Doordat Syneko verantwoordelijk was voor het roven uit kerken voor oorlogsdoeleinden, stond Haio Ripperda volledig in zijn recht. Sterker nog, de zoon van Haio, Uneko Ripperda, verkreeg uit handen van de bisschop de ambten van cureet en proost van Farmsum voor de rest van zijn leven.⁸⁶ De dood van Syneko kwam echter te laat om de zelfverrijking van Coppens Jarich tegen te houden en van al het goud en zilver dat Coppens verzameld had, liet hij in Kampen bij Pieter Norman munten slaan die hij heel toepasselijk Coppenguldens noemde.⁸⁷ Na de verdrijving van Coppens uit Groningen werden deze munten Arendsguldens genoemd naar Arend van Egmond die vanaf 1423 hertog van Gelre zou zijn.

De roofpartijen van Coppens moesten de verdediging van zijn partij bekostigen. Maar met geld alleen kom je er niet, dus sloot Coppens (Groningen) op 26 maart 1415 een verbond met de Ommelanden: Fivelgo, Halfambt en Middag. Dit verdrag is duidelijk tegen Keno II tom Brok gericht en politiek gezien slim opgesteld. Keno wordt neergezet als een indringer en bedreiger van de 'Friese Vrijheid' omdat hij heel Friesland aan zich zou willen onderwerpen. Dit blijkt duidelijk uit het veelvuldig voorkomen van de woorden *Vry ende Vreesch* in het document. Deze formule werd gebruikt om de 'Friese Vrijheid' aan te duiden en Keno komt duidelijk naar voren als een bedreiger ervan.⁸⁸ Het

⁸⁵ Feith, *De kroniek van Sicke Beninga*, 66.

⁸⁶ Ibidem, 66-67.

⁸⁷ Worp, *Vierde boek*, 21.

⁸⁸ O. Vries, 'De aldfryske pearformule *fry ende freesk*', *Us Wurk* vol. 35 (1986) 75-76.

was bovendien een handig propagandamiddel om Keno af te schilderen als een Tiran. Iemand die een land wil veroveren dat al eeuwen vrij is, die moet wel slecht zijn. Daarnaast is het verdrag verdedigend opgesteld wat insinueert dat Keno hen wilde aanvallen en dus de boeman was.⁸⁹

Nu hebben de Hekerens en Schieringers hier niet helemaal ongelijk in want Keno en zijn bondgenoten waren inderdaad van plan Groningen te veroveren. De reden hiervoor ligt echter niet in de veroveringszucht van Keno, maar bij de verdreven Onstamannen die hun bezittingen terug wilden. Het duurde niet lang tot Keno en zijn bondgenoten een grote vloot bij elkaar hadden, klaar voor het gevecht.

De partij van Keno vestigde zich in Farmsum bij een van zijn bondgenoten; de Ripperda's. Hier hadden ze hun vloot liggen en ze probeerden Coppens naar Farmsum te lokken. Ze hadden volgens Emmius het gerucht verspreid dat Coppens de macht over zou dragen aan de bisschop van Utrecht.⁹⁰ Hiermee wilden ze de aanhang van Coppens doen slinken en bovendien Coppens extra boos maken zodat deze in de val zou lopen. Want terwijl in Farmsum de vloot van Keno op Coppens aan het wachten was, werden elders plannen gemaakt om Groningen in te nemen. Begin september 1415 waren vele Ommelander bondgenoten van Keno bijeengekomen in Eelde. Maar ook uit de stad Groningen en zelfs uit Drente waren hoofdelingen aanwezig zoals Reinolt Huginge, Bruin Clinge, Arend van Steenwijk en nog vele anderen.⁹¹ Gijs Gossinga van Eelde was de gastheer van het gezelschap en wellicht organisator van de bijeenkomst. Over deze Gijs Gossinga waren in april al klachten geweest in Groningen dat hij de burgers van Groningen veel schade toebrengt.⁹² Zoals gezegd lag Keno met zijn vloot nabij Farmsum en hij lokte Coppens met zoveel mogelijk man naar Farmsum. Hierdoor zou de stad Groningen slecht verdedigd zijn, waardoor deze makkelijk ingenomen kon worden door de bondgenoten van Keno in Eelde. De Hekerense partij in Groningen zou deze aanval niet verwachten omdat ze dachten dat Keno met zijn partij in Farmsum of Emden zou zitten. Het verbond tussen Fivelgo en delen van Hunsingo met de Hekerens maakte bovendien een aanval op Groningen vanuit die kant uiterst moeilijk. Het leek dan ook niet

⁸⁹ OUB I, 245.

⁹⁰ Emmius, *Friesische Geschichte* 262.

⁹¹ Worp, *Vierde boek*, 31 en Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 69-70.

⁹² G.M. de Meyer ed, *Stadsrekeningen Deventer: Deel III 1411-1415*, (Groningen 1973) 189.

noodzakelijk om Groningen te beveiligen. Vanuit Eelde zou de partij van Keno dan ook op minimale weerstand stuiten.

In de nacht van 13 op 14 september 1415 was het zover. De Onstamannen vielen de stad Groningen aan. Via de Paterwoldseweg (*Potterwoldes dijck*) trokken ze op naar Groningen om bij de A-poort over de stadsmuur te klimmen. Vervolgens wisten ze van binnenuit met grote smidshamers de poort te forceren zodat de rest ook naar binnen kon. De stad werd verder zonder al te veel problemen ingenomen én behouden.⁹³ Zoals bij hen twee jaar eerder gebeurd was, verjoegen zij nu op hun beurt alle Hekerens en Schieringers uit de stad. De Onstamannen staken de drie grootste huizen van Groningen in brand, zodat Keno kon zien dat de stad overmeesterd was. De valstrik was glansrijk geslaagd! Na het verdrag 26 maart 1415 tussen de stad Groningen en Fivelgo, Halfambt en Middag waren in deze gebieden alle partijgenoten van de familie Onsta gevlucht. Nu was het tijd om de andere partij met geweld het land uit te jagen. De steenhuizen van Focke Ensma in Woltersum, Focke Schulteda in Steem (= Stedum), Ludolf Meyma in Baflo en de broeders Ondolf, Gewe, Menaldus en Popke Athema te Eenrum werden omvergegooid.⁹⁴

Deze hoofdelingen zijn bij name genoemd maar er werden nog veel meer huizen omgegooid in het Halfambt, Appingedam, Menterne en eigenlijk in de gehele Ommelanden.⁹⁵ Deze razernij was waarschijnlijk de verantwoordelijkheid van het leger van Keno. Nadat deze gezien had dat Groningen in brand stond, wist hij dat de stad gewonnen was en liet hij de klaroenen schallen waarop zijn vloot op de Eems aan wal ging. Coppen zag natuurlijk ook de brand in Groningen en toen Keno met zijn vloot aan land kwam was dit het sein voor Coppen om te vluchten. Samen met zijn leger vluchtte hij naar Kampen.⁹⁶ Zijn doel was eigenlijk Westerlauwers Friesland maar via de Ommelanden reizen was waarschijnlijk te gevaarlijk nu Groningen in handen van de Onstamannen was. Coppen bleef dan ook niet lang in Kampen maar reisde meteen door naar Sneek en later naar Bolsward. Het doel was duidelijk, Coppen wilde zo snel mogelijk Groningen weer in zijn macht krijgen. Hij moest daarvoor zijn leger

⁹³ Feith, *De kroniek van Sicke Benninge*, 70-71.

⁹⁴ Ibidem, 71-72.

⁹⁵ Worp, *Vierde boek*, 32.

⁹⁶ Ibidem, 32.

hergroeperen en uitbreiden. Coppen wist de Schieringers die nog niet met hem naar Groningen waren gegaan nu ook te overtuigen om het samen op te nemen tegen Keno en zijn partij. Hierdoor verplaatste het epicentrum van de oorlog zich van Oost-Friesland en de stad Groningen, naar de grensstreek ten Westen en Oosten van de Lauwers. De Schieringers wisten vrij snel een aardig leger op de been te brengen en ze verjoegen de Vetkoperse hoofdelingen uit Westerlauwers Friesland. Met name in Oostergo zaten veel Vetkopers die verdreven werden. Feye van Dokkum, Casper Synade uit Leeuwarden en Abe Heemstra uit Dongeradeel zijn enkele voorbeelden van de vele Vetkopers die naar Groningen werden verdreven.⁹⁷ Dit maakte de situatie er wel overzichtelijker, maar niet beter op. Vanaf dit moment waren alle partijen samen, de Schieringen met de Hekerens, de tegenpartij van de Onsta's en de partij van Hisko Abdena tegen de Vetkopers met de Bronkhorsten, de Onsta's en de partij van Keno.

Ik zal in het vervolg de eerste partij de Schieringers noemen omdat zij verreweg het belangrijkste deel van de partij vertegenwoordigden en de tweede partij de geallieerden omdat hierin alle partijen een aanzienlijk aandeel hielden hoewel het overduidelijk was dat de familie Tom Brok en in mindere mate de stad Groningen de aanvoerders waren. In Westerlauwers Friesland zaten hoofdzakelijk de Schieringers en in de stad Groningen, de Ommelanden en Oost-Friesland zaten de geallieerden. Beide partijen waren in paraatheid van oorlog, deels verdreven van eigen land en daarmee aangetast in hun eer. Het was onvermijdelijk dat de boel zou escaleren.

3.2 Op zoek naar bondgenoten

In november 1416 was de Rooms-koning Sigismund in Nijmegen tijdens zijn terugreis vanuit Engeland naar het Heilige Roomse Rijk. Nu hij toch in de buurt was, was dit voor de Schieringers een mooie kans om de Rooms-koning om hulp te vragen. De Friezen pretendeerden rijks-onmiddellijk te zijn. Dat wil zeggen dat ze aan niemand anders schatplichtig waren dan aan de keizer. Op dit gegeven was de 'Friese Vrijheid' gebaseerd. Veel invloed heeft het Heilige Roomse Rijk tot dan toe niet gehad. Voor Sigismund is dit een mooie kans om de Friese landen meer bij het rijk te betrekken en voor het rijk te

⁹⁷ Worp, *Vierde boek* 31-32.

behouden. Sigismund stelt hierop twee gezanten aan: Nikolaus Bunzlau en Hendrick Clandt en vaardigt op 9 december een geloofsbrief voor hen uit.⁹⁸ Begin 1417 hebben de Schieringers onderhandeld met Nikolaus Bunzlau. Hendrick Clandt is nooit naar Friesland gekomen. De reden hiervoor is onduidelijk. Een interessant scenario is dat hij niet wilde of toch niet geschikt bleek om met de Schieringers te onderhandelen omdat hij van de familie Clandt was en dit was een vooraanstaande familie binnen de partij der Bronkhorsten, welke nu een alliantie vormde met de Vetkopers. Hij was echter al in geen twintig jaar meer in Groningen geweest en er is verder weinig bekend over deze Hendrick Clandt.

Bij de onderhandelingen waren de doelstellingen duidelijk: Sigismund wilde, door de Schieringen te helpen, Friesland zoveel mogelijk aan zich binden. De Schieringen wilden bescherming tegen de geallieerden en, niet onbelangrijk, bevestiging van hun vrije status. Dit lijkt op het eerste gezicht onverenigbaar met elkaar maar ze stonden dichter bij elkaar dan het lijkt. Sigismund was er namelijk niet op uit om Friesland te usurperen, hij zag dit als een mooie kans om deze gebieden meer bij het rijk te betrekken en van hieruit zijn invloed op gebieden eromheen te doen gelden. Bovendien kon hij op deze manier de graaf van Holland tegenwerken. De graaf had in 1411 een wapenstilstand gesloten met Oostergo, Westergo en Stavoren die nog steeds van kracht was. Op 26 april 1417 werd er vanuit Holland dan ook een bode naar Sigismund gestuurd om hem mee te delen dat hij niet in zijn recht stond en dus zijn gezant weer naar huis moest halen.⁹⁹ De graaf overleed echter korte tijd later waardoor hij zijn mededeling geen kracht bij kon zetten en Sigismund trok zich dan ook niks van de mededeling aan. De Schieringers op hun beurt wilden vooral dat de geallieerden en Keno tom Brok in het bijzonder officieel veroordeeld werden voor hun daden. De Schieringers brachten het ‘traktaat der zeven zeelanden’ in circulatie. Dit was een soort politiek pamflet met hierin de belangrijkste punten uit de onderhandelingen. Het traktaat was overduidelijk door Schieringers gemaakt omdat Keno tom Brok er erg negatief in geportretteerd wordt. Bovendien gaf het aan welke gebieden nog vrij zijn en welke niet. Oostergo en Westergo waren alleen aan de Rooms-koning verantwoording schuldig terwijl sommige andere gebieden

⁹⁸ Vries, *Heilige Roomse Rijk*, 38-39.

⁹⁹ *Ibidem*, 41.

bijvoorbeeld ook de bisschop van Utrecht of Keno als heer hebben. Dit impliceerde dat de Rooms-koning Oostergo en Westergo dus ook moest beschermen tegen indringers, zoals de hoofdelingen uit de gebieden die de bisschop van Utrecht of Keno als heer erkennen.¹⁰⁰

De Schieringer Friezen en Sigismund zaten dus op één lijn en op 30 september 1417 vaardigde Sigismund voor de Friezen een privilege uit. Hierin erkende Sigismund de vrijheden van de Friezen en nam de Friese landen, tussen Vlie en Eems, op in de bescherming van het rijk. Hij beloofde dat hij en zijn opvolgers deze landen nooit zouden verkopen of weggeven, men het recht mocht blijven gebruiken zoals gebruikelijk was en het bestuur der Friezen in handen bleef van de grietmannen en rechters.¹⁰¹ Wel moesten de Friezen de zogenaamde ‘huslaga’ betalen (een soort belasting) en had Sigismund rechten op munt en tol.

Om zijn privilege kracht bij te zetten, stuurde hij meteen weer een gezantschap naar Friesland, bestaande uit wederom Bunzlau en de ridder Seifried von Wemdingen. De laatste was mogelijk een rol toebedacht in het conflict met de Tom Broks.¹⁰² Samen met het privilege had het gezantschap nog enkele mandaten van de Rooms-koning bij zich. Enkele van deze mandaten waren direct tegen de geallieerden gericht. Zo moest de stad Groningen het ‘district’ dat ze had onderworpen en overhandigd aan Keno, die het op zijn beurt weer aan zijn zoon Ocko had gegeven, weer rijks-onmiddellijk maken. Keno was niet lang daarvoor overleden en zijn zoon Ocko was zijn opvolger als Ocko II tom Brok. Ook werden de aangeschrevenen ervan beschuldigd rijks-onmiddellijken te hebben gedood en gevangen te hebben gezet. Wanneer de gevangenen niet vrij gelaten zouden worden, zou er een ‘acht’ over hen uitgesproken worden.¹⁰³ Deze ‘acht’ is te vergelijken met de pauselijke ban waarbij het slachtoffer geen rechten meer heeft en wordt geboycot.

Enkele maanden eerder, op 18 juni 1417 hadden de Schieringers de slag bij Oxwerderzijl verloren van Keno II tom Brok.¹⁰⁴ Ik zal over deze slag later meer vertellen maar van belang is nu dat de geallieerden hier waarschijnlijk de genadeslag aan de

¹⁰⁰ Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 37-39.

¹⁰¹ Vries, *Het heilige roomse rijk*, 42-43.

¹⁰² Ibidem, 48.

¹⁰³ Ibidem 50.

¹⁰⁴ Oebele Vries., ‘‘Enen doetslach an de Westvreezen’. Rond de slag bij Oxwerderzijl’ in: D.E.H. de Boer, R.I.A. Nip en R.W.M. van Schaik ed., *Het Noorden in het midden* (Assen 1998) 53.

Schieringen hadden kunnen toebrengen ware het niet dat Keno (dodelijk) ziek werd en snel terug naar Brokmerland moest. Wilde Sigismund nog enigszins aanspraak kunnen maken op de Friese landen dan moest hij snel, actief en eventueel militair ingrijpen. Daarom vaardigde hij de mandaten uit en stuurde hij een ridder mee met Bunzlau naar Friesland. De dreiging met de ‘acht’ was een poging om tot vrede te komen maar de geallieerden waren klaarblijkelijk niet onder de indruk want op 19 september 1418 werd de ‘acht’ uitgesproken over Ocko, enkele Ommelander hoofdelingen en de stad Groningen.¹⁰⁵ Hiermee werden ze vogelvrij verklaard en iedereen die bij het Rijk hoorde stond vrij, onder leiding van Bunzlau en Von Wemdingen, hen schade toe te brengen. Dat de geallieerden niet onder de indruk waren, had alles te maken met de al genoemde slag bij Oxwerderzijl, die de geallieerden glansrijk hadden gewonnen. Om een goed beeld te geven van deze slag moeten we een sprongetje terug in de tijd maken naar juni 1417.

3.3 De slag bij Oxwerderzijl in 1417

Het was Keno niet ontgaan dat de Schieringers de Rooms-koning en zijn afgezanten hadden benaderd. Het was duidelijk dat de Schieringers versterking zochten, misschien zelfs wel om de Ommelanden of de stad Groningen aan te vallen. Ubbo Emmius weet te vertellen dat de Ommelanders begin juni hulp aan Keno vroegen; Keno is hierna meteen met een leger richting Groningen getrokken. De Schieringers waren inmiddels de Lauwers al over getrokken en probeerden onderdak te vinden in het klooster van Aduard. De monniken aldaar weigerden echter van *eenen Godeshues een roefhues te makene*.¹⁰⁶ Wel probeerden ze te bemiddelen in een poging de partijen tot elkaar te brengen maar wederom liep dit op niks uit. De Schieringers hechtten waarschijnlijk veel waarde aan de strategische ligging en bescherming die het klooster bood en ze namen het klooster in. Als de kloosterlingen niet mee wilden werken, dan maar met geweld. Het doel was om vanuit het klooster de Groningers te bevechten en ter verdediging hadden de Schieringen ook de Aduarder-til afgebroken. Deze Aduarder-til was een brug die toebehoorde aan het klooster en lag op de weg tussen Groningen en Aduard. Door deze te vernielen konden de

¹⁰⁵ Vries, *Het Heilige Roomse Rijk*, 53.

¹⁰⁶ H. Brugmans, ‘De kroniek van het klooster Aduard’, *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap* vol. 23 (1902) 118-119.

Groningers niet snel de kloosterlingen te hulp schieten.¹⁰⁷ De Schieringers brachten veel schade aan in het klooster in de vorm van roof, sloop en verwondingen maar de abt van Aduard spreekt niet over eventuele overledenen.¹⁰⁸ Ondanks deze stabiele uitvalsbasis verliep de uiteindelijke slag desastreus voor de Schieringers.

Op 18 juni stonden beide partijen tegenover elkaar bij de Oxwerderzijl ten westen van Noordhorn. De aanvoerder van de Schieringers was inmiddels de Franeker hoofdeling Sicke Sjaarda geworden en bij de geallieerden stond Keno aan het roer. Over het tijdstip van deze slag bestond tot voor kort nog grote onduidelijkheid omdat de bronnen qua jaartal en datum niet eenduidig zijn. Ik verwijs hiervoor echter graag naar het artikel van Oebele Vries waarin hij heeft aangetoond dat 18 juni 1417 de juiste datering van deze slag is.¹⁰⁹ Dat beide legers groot moesten zijn blijkt wel uit het feit dat aan de kant van de Schieringers niet minder dan 500 man sneuvelden en er 400 Schieringers gevangen werden genomen.¹¹⁰ De overgebleven Schieringers sloegen op de vlucht. Ook aan de kant van de geallieerden zullen slachtoffers gevallen zijn. Hoewel geen bron hierover rept is het zeer onwaarschijnlijk dat de Schieringers negenhonderd man verloren en de geallieerden nul. Emmius dicht Focko Uckena in deze slag een ware heldenrol toe. Focko Uckena was hoofdeling te Leer en een bondgenoot van Keno die snel in rang steeg. Hij zal later nog erg belangrijk zijn voor de geschiedenis van de familie Tom Brok. Wat deze slag betreft zegt Emmius over hem:

Hier werd een heftige strijd aangegaan, waarin vooral Focko van Leer zich zeer dapper betoonde en moed wekte door zijn voorbeeld en stemgeluid.¹¹¹

Waar Ubbo Emmius deze informatie vandaan heeft, is niet duidelijk maar we moeten zijn versie van het verhaal zeker serieus nemen gezien zijn reputatie en het feit dat hij als een van de weinigen de slag juist gedateerd heeft. Hier moet overigens bij gezegd worden dat Emmius zijn verhaal graag levendiger maakt dan het in de kronieken vermeld staat en het

¹⁰⁷ Vries, *Enen dootslach an*, 52.

¹⁰⁸ Brugmans, *De kroniek van het klooster Aduard*, 121.

¹⁰⁹ Vries, *Enen dootslach an* 46-61.

¹¹⁰ Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 73.

¹¹¹ Emmius, *Friesische Geschichte* 265.

is moeilijk na te gaan of deze extra details altijd kloppen. We kunnen in ieder geval aannemen dat Focke Uckena in deze strijd aan de zijde van de Tom Broks vocht.

Keno had de Schieringers op hun knieën maar zoals gezegd, zorgde zijn ziekte ervoor dat hij terugging naar Brokmerland, in plaats van de Schieringen de genadeslag te geven. De krijgsgevangenen werden in Groningen gevangen gezet. Keno stierf niet lang nadat hij teruggekeerd was naar Brokmerland.¹¹² Emmius is hier wederom een van de weinigen die de dood van Keno in het juiste jaar weet te dateren. De meeste kroniekschrijvers plaatsen zijn dood, in navolging van Van Lemego, in 1418 of zelfs nog later. Hoewel de precieze datum niet bekend is, staat wel vast dat het door Emmius genoemde jaartal 1417 juist is.

Twee dagen na deze vernietigende slag, sloten de stad Groningen, Hunsingo en Fivelgo een nieuw verbond met elkaar. De reden hiervoor is dat vlak vóór de slag enkele verdreven Ommelanden en Groninger Schieringers naast Sigismund, ook de bisschop van Utrecht om hulp hebben gevraagd. Wanneer Groningen in handen van de Schieringers zou vallen zou dit betekenen dat de bisschop zijn machtsaanspraken op de stad kon realiseren. Om nog maar eens duidelijk te maken dat dit geenszins in de plannen van de Groninger Bronkhorsten paste, sloten ze op 20 juni 1417 nogmaals een verbond met Fivelgo en Hunsingo, waarbij ze beloofden geen buitenlandse heer aan te nemen.¹¹³

Keno nam na de slag niet zijn gehele leger mee naar Brokmerland. Een deel van zijn leger bleef in Groningen, waaronder Focko Uckena en Sibet van Rustringen. Nadat duidelijk werd dat de Schieringers richting Achtkarspelen waren verdreven, gingen deze Oost-Friese hoofdelingen samen met een legertje Groningers hen achterna.¹¹⁴ Eenmaal in Achtkarspelen aangekomen, zetten ze het in vuur en vlam. De boeren werden van elk tilbaar goed beroofd en Van Lemego schrijft *dat orloech bleff daer langet na staen*.¹¹⁵ Van Lemego bedoelt hier waarschijnlijk dat het conflict in Achtkarspelen nog lang zou duren. Ubbo Emmius gaat hier wat dieper op in en vertelt dat met name de uit Westerlauwers Friesland verdreven Vetkopers erg gedreven waren in het plunderen van Achtkarspelen wat nog een tijdlang doorging. Iedereen die de geallieerden aan de andere

¹¹² Emmius, *Friesische Geschichte* 73.

¹¹³ Ibidem, 265-266.

¹¹⁴ Ibidem, 266.

¹¹⁵ Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 74.

kant van de Lauwers tegen kwamen, beroofden ze. Het was duidelijk dat de geallieerden aan de winnende hand waren. Voor de 400 gevangenen die nog steeds in Groningen waren vroegen de geallieerden een hoge borgsom die de Schieringers echter wel bereid waren te betalen want het geld dat ze hiervoor ontvingen werd verdeeld tussen de stad Groningen en Keno tom Brok.¹¹⁶

3.4 De slag bij Dokkum in 1418

De Schieringers stonden op dit moment erg zwak tegenover de geallieerden. De privilegeverlening door Rooms-koning Sigismund had hen nog niet veel opgeleverd. De geallieerden weigerden Sigismund te huldigen en hem te gehoorzamen. In plaats daarvan plunderden ze Achtkarspelen leeg. Militaire steun kwam er ook nog niet echt van de zijde van Sigismund. Ook bij Johan van Beieren probeerden ze hulp te vinden maar deze had het te druk met zijn eigen problemen. Nadat Albrecht van Beieren in 1404 was gestorven, was zijn zoon Willem als Willem VI graaf van Holland geworden. Willem stierf zelf in 1417 waarna er een beroemde episode in de hoekse en kabeljauwse twisten plaatsvond, waarbij de zus van Willem, Jacoba van Beieren, met haar oom Johan van Beieren om de macht streed.¹¹⁷

De Schieringers zagen zichzelf genoodzaakt eveneens aan het plunderen te slaan, maar zij deden dit op zee. Dokkum werd verstevigd met een nieuwe stadsmuur en de Vitaliebroeders werden ingeschakeld. Op de Oostzee probeerden ze op alle mogelijke manieren de geallieerden te dwarsbomen.¹¹⁸ Dokkum was strategisch gelegen en had nu ook nog een nieuwe verstevigde stadsmuur. Ook in het steenhuis naast de Ezumazijl was een Schieringer leger gevestigd. Lang hebben de Schieringers deze tactiek niet vol kunnen houden, want al snel kwam een geallieerd leger onder leiding van Focke Uckena over de Lauwers richting Dokkum. Onderweg plunderden ze alles wat ze tegen kwamen en in Dokkum deden ze hetzelfde. De geallieerden namen zonder al te veel moeite de stad in en braken vele huizen van Schieringers af, of staken ze in brand. Ze wierpen de stadsmuur om en duwden het bolwerk (Middeleeuwse verdedigingswal) van Dokkum in

¹¹⁶ Emmius, *Friesische Geschichte* 266.

¹¹⁷ Antheun Janse, *Een pion voor een dame: Jacoba van Beieren (1401-1436)* (Amsterdam 2009) 123-133.

¹¹⁸ Emmius, *Friesische Geschichte* 267.

de gracht. Nu de stad militair onschadelijk was gemaakt, gingen ze naar het steenhuis aan de Ezumer sluis. Waarschijnlijk hadden de meeste militair actieve Schieringen zich hier verschanst want de inname hiervan ging een stuk moeilijker. Op het moment dat de aanvallers het al bijna op wilden geven, brak de verdediging toch nog en werd ook deze vesting ingenomen.

Over de gebeurtenissen die nu volgden bestaat nogal wat onenigheid in de bronnen. Van Lemego is de voornaamste bron voor de latere kroniekschrijvers maar op dit punt volgen ze hem niet. Worp van Thabor zegt zelfs openlijk dat hij aan het verhaal van Van Lemego twijfelt. Worp schrijft dat hij niet kan geloven dat deze gebeurtenissen in 1418 plaatsgevonden hebben omdat de stadsmuur en het steenhuis bij de Ezumazijl in 1422 al weer overeind staan.¹¹⁹ Dat in 1418 een aanval op Dokkum heeft plaatsgevonden is wel waarschijnlijk, maar ook op een ander punt kent Worp een andere versie van het verhaal dan Van Lemego. Van Lemego stelt dat de geallieerden hierna alle Schieringers, van Stavoren tot Gerkesbrug, een schatting laten betalen die tussen de stad Groningen en Keno verdeeld zou worden.¹²⁰

Tot zover klopt het verhaal en hier zijn de latere kroniekschrijvers het ook met Van Lemego eens. Sicke Sjaarda nam het grootste gedeelte van deze schatting op zich. Hij kon deze echter niet betalen waarop hij zijn zoon als borg aan de Groningers gaf, aldus Van Lemego. Worp zegt echter dat hij in de geschriften van Douwe Sjaarda, die met de dochter van Sicke getrouwd was, heeft gelezen dat hij zijn zoon pas later als borg gevangen heeft laten zetten in Groningen.¹²¹ Ik volg in deze Worp van Thabor vanwege zijn betrouwbare bron en gedetailleerde beschrijving van deze gebeurtenissen. Bovendien maakt Van Lemego nog een fout. Volgens hem hielpen de steden Hamburg en Lübeck bij de aanval op Dokkum omdat ook van hen veel goederen gestolen waren door de Vitaliebroeders.¹²² Het laatste is ongetwijfeld waar, maar uit niets blijkt dat Hamburg en Lübeck bij deze aanval betrokken waren.¹²³ Van Lemego is hier in de war met de bestorming van Dokkum in 1422, die wel door deze twee steden op poten werd gezet. Ook een andere zin duidt hier op. Van Lemego zegt dat iedereen die de aanval overleefd

¹¹⁹ Worp, *Vierde boek* 34.

¹²⁰ Fetih, *Kroniek van Sicke Benninge* 74.

¹²¹ Worp, *Vierde boek* 33-34.

¹²² Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 74-75.

¹²³ In de hanzerecessen is niks over een aanval op Dokkum in 1418 te vinden, in 1422 echter des te meer.

had, berecht en onthoofd werd, waarna de hoofden bij het Huis ter Luine (Kollumerland) op staken werden gezet. Emmius lijkt op Van Lemego te reageren wanneer hij zegt dat er maar weinig mensen door de beul werden onthoofd.¹²⁴ Ook het feit dat de hoofden op staken werden gezet bij het Huis ter Luine duidt eerder op 1422 dan op 1418. Huis ter Luine werd rond 1400 gebouwd als verdedigingsvesting voor graaf Albrecht ten tijde van zijn oorlog met Friesland. Het huis stond ten noorden van Kollum aan het Dokkumer diep. Emmius schrijft over de aanval in 1422 dat er 24 zeerovers onthalsd werden en ter afschrikking op zeer hoge palen (staken) bij het strand gezet werden.¹²⁵ Dit kan bijna niet anders dan bij het Huis ter Luine geweest zijn. Bovendien was in 1422 ruwaard Johan van Beieren degene die de zeerovers onderhield. De keuze voor het Huis ter Luine was in 1422 dan ook sterk symbolisch terwijl dit in 1418 niet tot veel minder het geval was geweest. Daarnaast was het onthoofden een typische straf voor zeeroverij.¹²⁶ De aanval in 1418 was duidelijk tegen de Schieringers bedoeld en die in 1422 specifiek tegen de zeerovers die zich hier ophielden. Het is dus een stuk logischer dat in 1422 velen werden onthoofd, de aantallen verschillen tussen de vierentwintig en zeventig, dan in 1418.

Mijn conclusie is dan ook dat in 1418 een geallieerd leger onder leiding van Focke Uckena een aanval pleegde op de Schieringers in Dokkum die vanuit deze plek de geallieerden op zee bestookten. Hierbij hebben zij Dokkum en de Ezumazijl gebrandschat en zij zijn daarna nog verder Westerlauwers Friesland ingetrokken, alwaar ze nog meer schade aanrichtten. Om het plunderen te stoppen lieten ze de Schieringers een schatting van enkele duizenden Frankische schilden betalen. De Schieringers zijn hiermee akkoord gegaan en het geallieerde leger ging terug naar Oosterlauwers Friesland.

Wat er met de stad Dokkum gebeurde na de aanval van 1418 is onduidelijk. Logisch zou zijn dat de Vetkoper Feye van Dokkum, die in 1415 verjaagd was, weer terug zou keren als hoofdeling van Dokkum. Dit was echter niet zonder risico aangezien de rest van Westerlauwers Friesland nog steeds Schieringsgezind was. Het is ook zeer goed mogelijk dat de geallieerden de stad aan zijn lot over hebben gelaten nadat ze die onschadelijk hadden gemaakt. Een andere mogelijkheid is dat de Schieringers Dokkum

¹²⁴ Emmius, *Friesische Geschichte* 268.

¹²⁵ Ibidem, 290.

¹²⁶ Scheurlen, *Über Handel und Seeraub*, 114.

later hebben terugveroverd. Eind 1419 was de stad in ieder geval weer in handen van de Schieringers, want toen begonnen zij aan de wederopbouw van Dokkum om er weer een moeilijk neembare vesting van te maken.¹²⁷

Dan rijst nog de vraag waarom de geallieerden weer terugtrokken en niet doorgingen om de Schieringers voor eens en altijd op de knieën te krijgen. Hoewel een deel van de geallieerden de omgeving nog leegplunderde, kunnen we van een verdere opmars toch niet spreken. De reden hiervoor zijn denk ik de doelen van de geallieerden in deze oorlog. We moeten niet vergeten dat de Vetkopers maar een klein onderdeel van de geallieerden uitmaakten. De partij Tom Brok, de Onsta's en de Bronkhorsten hadden allen hun doel al bereikt, ze moesten het alleen nog veilig stellen. Emden was in het bezit van Ocko tom Brok, de Onsta's hadden het in de Ommelanden voor het zeggen en de Bronkhorsten in de stad Groningen. Ze vochten tegen de Schieringers omdat zij dit bedreigden, maar niet om Westerlauwers Friesland te veroveren. De reden dat de geallieerden dan toch zo'n aanvallende tactiek hanteerden, was in dit geval simpelweg om de zee weer veilig voor hen (Emden en Groningen) te maken. De Vetkopers binnen de geallieerde partij wilden natuurlijk wel hun bezittingen terug, maar dit was niet de hoogste prioriteit van de geallieerde partij.

3.5 De gevolgen van de slag bij Dokkum

Ondanks de kleine schaal van deze slag, er waren bijvoorbeeld veel minder slachtoffers dan bij de slag bij Oxwerderzijl, waren de gevolgen groot. De geallieerden deelden hier de Schieringers een erg gevoelige tik uit. Niet zozeer door de slachtoffers of de hoge schatting die ze moesten betalen, maar vooral doordat de geallieerden bewezen hadden dat ze sterker waren en een sterk verdedigde vesting als Dokkum wisten te veroveren; op het grondgebied van de Schieringers nog wel! Het verzet van de Schieringers was hiermee gebroken. Het is niet voor niks dat de Schieringers akkoord gingen met de torenhoge schatting. Het had klaarblijkelijk geen zin meer om terug te vechten en het plunderen moest gestopt worden. De landsgemeenten Opsterland en Achtkarspelen kozen eieren voor hun geld en liepen over naar de geallieerden. Op respectievelijk 6 juli en 7

¹²⁷ Emmius, *Friesische Geschichte* 267.

oktober 1418 gingen beide landen een verbond aan met de geallieerden waarbij ze hun onvoorwaardelijke steun beloofden.¹²⁸ Waren de Schieringers dan helemaal kansloos? Nee, dat niet. Na de slag bij Dokkum kwam Rooms-koning Sigismund de Schieringers ten hulp. Op 19 september 1418 spreekt Sigismund de ‘acht’ uit over Ocko II tom Brok, Focke Uckena, Wibet van Stedesdorf, Menno Houwerda, Apko Onsta, Meinold Onsta, Hajo Ripperda, Hajo van Westerwolde en de burgemeesters en raad van Groningen.¹²⁹ Bunzlau en Wemdingen stonden vrij de ‘rebellens’ aan te vallen en te beroven waar mogelijk. De gezanten moesten echter eerst op zoek naar bondgenoten want het was duidelijk dat de Schieringers in Westerlauwers Friesland niet opgewassen waren tegen Ocko en Groningen. Ook van Sigismund hoefden ze niet op veel militaire steun te rekenen omdat deze zelf zijn legers nodig had in zijn conflict met de Hussieten in Bohemen.¹³⁰ De gezanten zochten hulp bij de Hanzesteden en de bisschop van Utrecht maar zonder veel succes. Sterker nog, Frederik van Blankenheim ging op 15 mei 1419 een akkoord aan met Groningen.¹³¹ Waarschijnlijk wilden de Groningers niet dat de bisschop de kant van Sigismund zou kiezen en daarom gingen ze zelf een overeenkomst met hem aan. Ocko II tom Brok volgde niet lang hierna en sloot op 28 juni een verdrag met de bisschop.¹³² Hierop veranderden de gezanten het plan van aanpak want in plaats van het met wapens op te nemen tegen de geallieerden probeerden ze nu een zoen te bewerkstelligen tussen de Schieringers en geallieerden.¹³³

De onderhandelingen verliepen in eerste instantie redelijk voorspoedig. Er werd een overeenkomst gesloten tussen de geallieerden en de Rooms-koning waarbij de ‘acht’ werd opgeheven tegen betaling van 10.000 Rijnse guldens, die op 6 januari 1420 werd voldaan.¹³⁴ Nu moest er nog een zoen tot stand komen tussen de Schieringers en de geallieerden. Bunzlau zou als scheidsrechter fungeren tijdens de onderhandelingen. De geallieerden beseften echter maar al te goed dat ze een goede onderhandelingspositie

¹²⁸ *Pax Groningana: 204 oorkonden oer de Forhalding Grins-Fryslan yn de Fyftjinde ieu* (Groningen 1975) 2 en OUB 1, 261.

¹²⁹ Emmius, *Friesische Geschichte* 266.

¹³⁰ Vries, *Heilige Roomse Rijk*, 55.

¹³¹ Leo C. M. Schmedding S.J., *De regeering Frederic van Blankenheim, bisschop van Utrecht* (Leiden 1899) 108-110.

¹³² OUB I, 265.

¹³³ Emmius, *Friesische Geschichte* 271-273.

¹³⁴ Vries, *Heilige Roomse Rijk*, 55.

hadden. De Schieringers stonden er niet goed voor op dat moment. Zoals gezegd had Sigismund zijn handen vol aan de Hussieten in Bohemen, Johan van Beieren had eveneens zijn handen vol aan andere zaken dichterbij huis. De geallieerden daarentegen hadden zich zojuist weten te verzekeren van een machtige bondgenoot, de bisschop van Utrecht.

Vlak voor de onderhandelingen vond er ook nog een conflict plaats tussen Sicke Sjaarda en enkele Vetkopers uit de buurt. Sicke had een zeer gewelddadige dief te pakken gekregen en zette deze gevangen. De Vetkopers uit de buurt van Franeker eisten dat Sicke de dief uitleverde zodat zij hem konden berechten. Sicke zag hier geen enkele reden voor en hield de dief gevangen in Franeker. Dit was reden genoeg voor de Vetkopers om een legertje te verzamelen en Franeker op 19 augustus 1419 aan te vallen. Sicke had deze aanval al aan zien komen en had zijn Schieringer vrienden ten hulp geroepen alsmede ook enkele buitenlandse huursoldaten. De Schieringers wisten de stad te behouden en de Vetkopers weg te jagen.¹³⁵ Dit is de versie van de Schieringsgezinde Worp. Het zou kunnen dat de Vetkopersgezinde Sibrandus Leo in zijn abtenkroniek verslag doet van hetzelfde voorval. Sibrandus Leo was kannunik van het klooster Lidlum en schreef in de tweede helft van de zestiende eeuw een kroniek over het klooster. Sibrandus Leo schrijft over een aanval van Sicke Sjaarda op abt Tetard omdat deze een stins maakt bij het klooster. Sjaarda had hierbij 28 bondgenoten en dit aantal rijmt met de vrede die in 1420 tussen Sicke Sjaarda en de geallieerden werd gesloten.¹³⁶ Bovendien werd volgens Worp de slag geleverd op een veld dat de *Spaensche miede* werd genoemd.¹³⁷ De stins van abt Tetard stond in Miedum vlakbij Spankamp. Beide kronieken spreken over gevangenen door Sjaarda en een van de gevangenen is abt Tetard zelf. Na de interventie van Focke Uckena en de daaruit voortvloeiende vrede werd hij weer vrij gelaten.¹³⁸ Al met al leden de geallieerden hier een gevoelige nederlaag en de verslagen Vetkopers brachten meteen verslag uit aan Groningen en Ocko en verzochten om hulp.

¹³⁵ Worp, *Vierde boek* 49.

¹³⁶ Noomen, *Stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum 2009) 149.

¹³⁷ Worp, *Vierde boek*, 49.

¹³⁸ H.Th.M. Lambooy, *Sibrandus Leo en zijn abtenkronieken van de Friese premonstratenzerkloosters Lidlum en Mariëngaarde* (Hilversum 2008) 286-291.

De geallieerden waren nog wel in onderhandeling over een vrede met de Schieringers, maar zagen steeds meer heil in het continueren van de oorlog. De geallieerden konden goedkoop de ‘acht’ afkopen en kwamen vrij snel tot een bestand met Sigismund. Maar hun voorstel voor een vrede met de Schieringers werd niet zo snel geaccepteerd door Sigismund. Het voorstel van de geallieerden was uiteraard zeer gunstig voor henzelf, maar militair gezien stonden ze er echter misschien nog wel beter voor. Toen er bij Bunzlau enige twijfel over de aanname van hun voorstel te bespeuren was, aarzelden de geallieerden dan ook niet om de wapens weer op te pakken. Vrede leek voorlopig nog te vroeg te komen voor beide partijen.

3.6 De inval van Focke Uckena in Westerlauwers Friesland in 1420

Nu de geallieerden niet langer bereid waren om te onderhandelen met de afgezanten van Sigismund, zagen deze zich genoodzaakt wederom hun plan van aanpak te veranderen. Ze moesten zich nu weer zien te bewapenen om het op te kunnen nemen tegen Ocko en de zijnen. Op 8 april 1420 weten de afgezanten namens de Rooms-koning verbonden af te sluiten met de bisschop van Munster en met Sibet van Riustringen.¹³⁹ Sibet was een van de weinige hoofdelingen in Oost-Friesland die machtig genoeg was om een onafhankelijke koers ten opzichte van Ocko te varen. Sibet had met de familie Tom Brok al enkele conflicten achter de rug maar deze waren nooit uit de hand gelopen. Ocko en Sibet hadden beide hun eigen plannen en wanneer het kon, probeerden ze de ander te dwarsbomen maar nooit ten koste van alles. Door de overeenkomst met Sigismund zag Sibet zich bevestigd worden in zijn bezittingen. De Schieringers zagen zich gesterkt door deze verbonden want op 30 april 1420 vielen ze Bolsward aan. Coppen Jarich zat al enkele jaren in Bolsward en probeerde van daar uit mensen te rekruteren voor zijn partij en/of op te hitsen tegen de Vetkopers en hun bondgenoten. De bevolking van Bolsward zat echter totaal niet te wachten op de volksmennerij van Coppen Jarich en verdreef hem uit de stad. Hoewel de leiding bij de Schieringers al vrij snel over genomen was door Sicke Sjaarda, bleven Coppen Jarich en ook de naar Holland gevluchte Hisko Abdena belangrijke personen binnen de Schieringer partij. De verdrijving van Coppen zat de

¹³⁹ J.F. Boehmer, *Regesta Imperii XI: Die Urkunden Kaiser Sigismunds (1400-1437)* (Innsbruck 1896) 289.

Schieringers dan ook niet lekker. Nu ze zich verzekerd wisten van enkele gewichtige bondgenoten, ook al waren deze ver weg, twijfelden ze niet lang om de verdrijving van Coppen Jarich uit Bolsward betaald te zetten. De overname van Bolsward verliep soepel. Dit is ook niet verwonderlijk want Bolsward moet in die tijd erg gematigd zijn geweest aangezien Coppen Jarich jaren lang in Bolsward heeft kunnen wonen te midden van Vetkopers. Wellicht dat er een tweedeling in de stad merkbaar was, maar Bolsward liet zich niet zozeer meeslepen in de oorlog. Bij de overname werden er nog wel enkele Vetkopers vermoord, waarvan Johan Tsjalling de voornaamste was.¹⁴⁰ Volgens Worp werd Coppen Jarich zelfs verwond door deze Tsjalling. Hij werd in ieder geval persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor het leed dat Coppen aangedaan was.¹⁴¹ Worp zegt bovendien dat op de eerste dag in mei het Haskerconvent bij Haskerdijken aangevallen en beroofd werd. Het is mogelijk dat de Schieringers ook het Haskerconvent hebben aangevallen vanwege hun vermeende voorkeur voor de geallieerden. De moederkerk van het convent, Ludingakerke, tekende in ieder geval niet veel later op 27 mei 1420 een verdrag met de geallieerden.¹⁴²

Ondanks de betrekkelijk kleine schaal van deze aanvallen namen de geallieerden deze geenszins lichtzinnig op. De geallieerden hadden eerder al laten zien strategisch erg sterk te zijn (denk bijvoorbeeld aan de overname van Groningen in 1415) en kwamen nu wederom met een verrassingsaanval. Onder leiding van Focke Uckena voer al snel een vloot via het Vlie richting Hindeloopen. De Schieringers werden volkomen verrast door de plotselinge aanwezigheid van Uckena, maar wisten toch vrij snel een leger op de been te brengen. Op 12 mei stonden beide legers tegenover elkaar ergens tussen Palesloot en Colse.¹⁴³ Het is onduidelijk waar deze gehuchten hebben gelegen, maar het was in ieder geval in de buurt bij Hindeloopen.¹⁴⁴ Dit was de tweede keer dat Sicke Sjaarda en Focke Uckena tegenover elkaar stonden op het slagveld en wederom kwam Focke als winnaar uit de strijd. Het is onduidelijk wat de schade was bij beide partijen omdat de schattingen van de kroniekschrijvers nogal uiteenlopen. Worp zegt dat er rond de driehonderd

¹⁴⁰ Emmius, *Friesische Geschichte* 279.

¹⁴¹ Worp, *Vierde boek* 55.

¹⁴² OUB I, 273.

¹⁴³ Emmius, *Friesische Geschichte* 280.

¹⁴⁴ Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 75.

Schieringers gedood zijn en zeker tweehonderd gevangen zijn genomen.¹⁴⁵ Beninga zegt dat er enkele duizenden doodgeslagen en rond de duizend Schieringers gevangen genomen zijn, hoewel hij een zin later zegt dat Focke er 231 naar Groningen en Oost-Friesland heeft gebracht.¹⁴⁶ Emmius houdt het er op dat hij niet weet hoeveel er gesneuveld zijn maar dat hij zeker weet dat ongeveer tweehonderd Schieringers gevangen werden genomen.¹⁴⁷ De overgebleven Schieringers vluchtten naar Sloten en Stavoren alwaar ze de stadsverdediging verbeterden omdat ze voorlopig een verdedigende tactiek moesten gebruiken. De geallieerden brachten de gevangenen naar Hindeloopen waarna ze verdeeld werden, zoals al vaker was gebeurd, onder Ocko en zijn partij aan de ene kant en de stad Groningen aan de andere kant.

Ubbo Emmius zegt ook dat er vele verdragen werden gesloten, maar daar zijn er niet veel van overgebleven. Bekend zijn het verdrag met Ludingakerk op 27 mei en de zoen met Smallerland op 31 mei 1420.¹⁴⁸ De Schieringers werden steeds zwakker en de geallieerden wilden dit nu wel uitbuiten. Focke Uckena legde een beleg voor Sloten waar de meeste Schieringers naar toe waren gegaan en waar bovendien Sicke Sjaarda zich ophield. Wanneer Focke Uckena precies het beleg voor Sloten heeft geslagen, wordt niet helemaal duidelijk maar het zal niet lang na het bovenstaande verdrag tussen Smallerland en de geallieerden gebeurd zijn. Focke had *een grote busse* (kanon) van Groningen meegekregen en Sloten zal op zijn grondvesten getrild hebben. De Schieringers waren op deze manier kansloos. Ook van de hulp van Sigismund verwachtten ze niet te veel meer, aangezien hij hen in het verleden ook geen militaire steun kon verlenen. Ondanks de pasgesloten verdragen van Sigismunds afgezanten met Sibet en de bisschop van Munster, kwam ook uit deze hoek geen hulp.

Hierop zochten de Schieringers hun heil bij Johan van Beieren. De Schieringers zaten in zo een wanhopige situatie dat ze nota bene bij de machthebber in Holland bescherming moesten zoeken. De hertog van Beieren was nog steeds verwickeld in zijn eigen partijstrijd tussen de Hoeken en de Kabeljauwen maar had zich wel als ruwaard in Holland weten te vestigen. Op het moment dat de Schieringers zijn hulp zochten, had

¹⁴⁵ Worp, *Vierde boek* 50.

¹⁴⁶ Beninga, *Cronica der Fresen*, 266.

¹⁴⁷ OUB I, 273 en Emmius, *Friesische Geschichte* 280.

¹⁴⁸ Pax Groningana, 3.

Johan een beleg voor Leiden afgekondigd. Volgens Emmius en Worp van Thabor wist Johan toch nog enkele ridders naar Friesland te sturen onder leiding van de Zeeuwse edelman Hendrik van Renesse. De geallieerden dachten dat ze de Schieringers al op de knieën hadden en werden verrast door deze versterking. Bij aankomst wisten de Hollanders meteen enkele schepen van de geallieerden in te nemen, waarna ze zijn doorgestoten richting Sloten. Op 11 juli 1420 kwam het tot een slag bij Sloten waar de Schieringers eindelijk een overwinning behaalden.¹⁴⁹ Focke zelf wist te ontkomen en veilig Hindeloopen te bereiken, maar vele belangrijke geallieerden werden gevangen genomen waaronder Ailko Onsta, Hendrik Beijer, Abeke ten Dijke en Johan Grove.¹⁵⁰ Het grote kanon van Groningen dat Focke bij zich had, was te zwaar om tijdens zijn vlucht mee te nemen. Blijkens Worp heeft Focke daarom het kanon onschadelijk gemaakt door het in een sloot te duwen en deze sloot werd nog in de tijd van Worp Fockes' sloot genoemd.¹⁵¹ Waarschijnlijk heeft Johan van Beieren meteen na de slag zijn troepen weer naar Holland gehaald omdat hij nog steeds in oorlog was. Sterker nog Zwolle en Kampen hadden de graaf recentelijk nog de oorlog verklaard.¹⁵² Het is zelfs mogelijk dat troepen uit deze steden meegeholpen hebben aan de slag aan de kant van de geallieerden.

So heeft Ocko voirsz. syn vriende onverwaert tegens ons geschicht voir onse stede tot Sloeten, om die te becreftigen, ende te overvallen, ende hadden onse vyanden, als die steden van Overyssel mit den hoeren dair mede toegebracht, dat sy mit groten hopen van luden in die Kuenre waren gecomen, om mede voir Sloete te comen, ende die mede helpen te becreftigen, als men wail bewysen sall.¹⁵³

¹⁴⁹ Over de datering van het beleg voor Sloten bestaat grote onenigheid. De bronnen geven in deze absoluut geen uitsluitel. Mijn inziens zijn er twee plausibele data. De onenigheid wordt veroorzaakt door de vermelding dat de slag op Benedicti abbatis werd geleverd. De herdenkingsdag van Benedictus werd echter zowel op 21 maart als op 11 juli gevierd. Daarnaast worden er vele jaartallen genoemd. Volgens mij kunnen alleen 11 juli 1420 of 21 maart 1421 kloppen. Mijn inziens is 11 juli 1420 de meest plausibele van de twee omdat dit chronologisch het beste past en bovendien 11 juli als herdenkingsdag voor Benedictus in de Middeleeuwse liturgie de boventoon voert. Tevens is Emmius over deze periode de meest waarheidgetouwe auteur en hij plaatst de slag eveneens op 11 juli. Echter, zoals ook uit Janse, *Grenzen aan de macht* blijkt, valt geen van beide data geheel uit te sluiten. Zie ook: Vera Schauber en Hanns Michael Schindler, *Heilige und Namenspatrone im Jahreslauf* (Augsburg 1992) 347. Janse, *Grenzen aan de macht*, 188. en Vries, *Heilige Roomse Rijk*, 57.

¹⁵⁰ Worp, *Vierde boek*, 50.

¹⁵¹ Ibidem, 50.

¹⁵² Stadsrekeningen Deventer IV, 239-240.

¹⁵³ Georg Frederik thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charterboek van Vriesland I* (Leeuwarden 1768) 432-433.

Met de *steden van Overijssel* kunnen niet anders dan Deventer, Kampen en/of Zwolle bedoeld zijn. Deze hielpen dus vanuit Kuinre de Vetkoperse partij bij de belegering van Sloten. Ze verloren echter en moesten zich terugtrekken. Op de Zuiderzee hebben ze hierna nog menigmaal de Hollanders aangevallen. Dit is waarschijnlijk ook de reden geweest dat Johan van Beieren zijn troepen, in ieder geval Hendrik van Renesse, weer terug naar Holland heeft gehaald; hij had ze nodig bij zijn andere oorlogen. Nu de Hollanders weer weg waren, was de Schieringer partij natuurlijk weer verzwakt maar ze konden er vanuit gaan dat de Vetkopers hen niet zo snel weer zouden aanvallen. De aanzienlijke Vetkopers die ze gevangen hielden, waren van zo veel waarde dat het niet de moeite waard was hun levens op het spel te zetten. Hierdoor ontstond in Friesland een korte periode van betrekkelijke rust. Beide partijen waren nu al tussen de vijf en zeven jaar in staat van oorlog zonder dat de vooruitzichten heel gunstig waren. Zowel de boerenbevolking als ook de hoofdelingen in Friesland begonnen steeds meer oorlogsmoe te raken. Op 5 augustus 1420 sloten Ocko en Sicke en hun vrienden voor twintig jaar een wapenstilstand met elkaar.¹⁵⁴ Een maand later stelden ze hiervoor een officieel verdrag vast.¹⁵⁵

3.7 Het mislukken van de wapenstilstand

Op 14 september 1420 sloten de landen van Oostergo en Westergo wapenstilstand met de stad Groningen, de Ommelanden en Ocko II tom Brok. Dat de wederzijdse haatgevoelens echter nog diep zaten bleek al tijdens de besprekingen. Ook werd de hulp van de Hollanders met argusogen bekeken. Het begon al tijdens de besprekingen tussen Sicke Sjaarda en Ocko tom Brok. Johan van Beieren had op aanraden van Sicke Sjaarda meer troepen naar Friesland gestuurd en hij verkoos Makkum tot zijn basiskamp. Hij versterkte het dorp en richtte er een toren op. Dit echter tot onvrede van de omgeving; Workum sloot zich hierop op 4 augustus bij de geallieerden aan. De Hollanders zouden echter niet lang in Makkum blijven. De pientere Tjerk Ailva had een magistraal plan bedacht. Sicke

¹⁵⁴ OUB I, 278.

¹⁵⁵ Ibidem, 279.

Sjaarda was naar Groningen afgereisd voor de besprekingen met Ocko en bij zijn afwezigheid in Franeker heeft Tjerk aldaar een oorkonde uit naam van Sicke Sjaarda opgesteld en hier een oud zegel van Sicke aan gehangen. De strekking van deze vervalste oorkonde was dat de Hollanders zo snel mogelijk weg moesten wezen want de gehele bevolking van Oostergo en Westergo stond op het punt de wapens op te pakken om hen te verjagen.¹⁵⁶ De Hollanders traptten hier met open ogen in en wisten niet hoe snel ze weg moesten zijn.

Tijdens de besprekingen voor de wapenstilstand van 14 september ontstond er nog een akkefietje dat het bestand in het geding kon brengen. De besprekingen vonden in Leeuwarden plaats en beide partijen zonden vier vertegenwoordigers uit zowel de geestelijke als de wereldlijke kring naar Leeuwarden. Namens de Schieringers kwam onder andere abt Dodo, van het Cisterciënzer Oldeklooster Bloemkamp uit de buurt van Bolsward, naar Leeuwarden. Toen de vredelievende abt Dodo van huis was, trokken de meer gewelddadige monniken echter meteen naar Midlum om aldaar het Augustijner klooster Ludingakerk aan te vallen.¹⁵⁷ Ludingakerk had zich op 27 mei 1420 verenigd met de geallieerden nadat Focke Uckena de slag bij Palesloot had gewonnen.¹⁵⁸ Dit was duidelijk in het verkeerde keelgat geschoten bij de monniken van Bloemkamp en toen zij hun kans schoon zagen, vielen ze de monniken aldaar aan. Aanvankelijk wisten ze vrij makkelijk de kerk te overmeesteren. Edellieden uit de buurt kregen echter al snel lucht van deze aanval en beraamden een tegenaanval. De edellieden bleken toch wat bekwamer op het slagveld dan de monniken en zij moesten al snel vluchten. Ze werden tot aan Arum achtervolgd en in totaal sneuvelden er ongeveer veertig monniken. De edellieden verloren bijna niemand en er vielen slechts een paar gewonden. Volgens Emmius werden de Augustijner monniken overvallen door wraakgevoelens en trokken op hun beurt richting het klooster van hun belagers in Bloemkamp. Het klooster was echter goed verdedigd en ze konden weinig anders doen, dan alleen twee huizen bij de kloosterpoort in brand steken. Wel wisten ze nog twee monniken van het klooster gevangen te nemen en deze

¹⁵⁶ Emmius, *Friesische Geschichte* 281.

¹⁵⁷ Ibidem, 281.

¹⁵⁸ OUB I, 273.

werden bij Ludingakerk aan een boom opgehangen. Deze acties van de monniken zouden ongestraft blijven.¹⁵⁹

De precieze datum voor de aanval op Ludingakerke zelf is niet bekend, maar ik zou de aanval tussen de overeenkomst van Sicke Sjaarda en Ocko tom Brok op 5 augustus en de bekrachtiging hiervan op 14 september plaatsen. Dit vanwege het feit dat de Abt Dodo van Oldeklooster bij de besprekingen voor het verdrag van 14 september aanwezig was toen de aanval uitgevoerd werd. De besprekingen hiervoor zullen pas na het verdrag van 5 augustus begonnen zijn. Ondanks deze uitbarstingen van geweld komen de twee partijen er toch samen uit. Zoals gezegd, werd de wapenstilstand op 14 september 1420 bekrachtigd.

Het bestand hield in dat ze elkaar de begane wandaden vergaven en alle van hun land gejaagde hoofdelingen mochten weer veilig terugkeren naar hun bezittingen. Specifiek wordt in het verdrag nog Feye van Dokkum genoemd die in Dokkum op het Alteke huis mocht gaan wonen, dat kennelijk weer was opgebouwd nadat het in 1418 was vernield. Opmerkelijk is verder dat Ocko vrijwel de gehele tijd Keensma genoemd wordt.¹⁶⁰ Keensma wil zoveel zeggen als Keno zijn zoon. De reden hiervoor lijkt mij dat hiermee aangegeven wordt dat het een vrede betreft voor het conflict dat Keno in 1413 was begonnen. Hieruit blijkt dat men heel scherp door had dat de oorlog toen begonnen is.

Ook het doel had men nog duidelijk voor ogen. Keno had Emden veroverd en hierdoor waren er vele verschuivingen tussen de plaatselijke machthebbers op het Friese platteland en in de stad Groningen ontstaan. Het was niet voor niets dat ze in het bestand, zoals eigenlijk bij elk bestand of toenaderingspoging, benadrukten dat ieder weer hersteld moest worden in zijn bezittingen. Ook was de wapenstilstand duidelijk tegen derden gericht. Ze zullen elkaar bijstaan in hun strijd tegen *heren van buten*, waarmee bedoeld werd op Johan van Beieren, Frederik van Blankenheim en waarschijnlijk ook nog de Rooms-koning Sigismund. Ook de soldaten van buiten moesten Friesland verlaten.¹⁶¹ Om de wapenstilstand ook daadwerkelijk een kans van slagen te geven, kwamen ze tot een opmerkelijke oplossing. De kinderen van de machtigste Schieringer en geallieerde hoofdelingen uit Oostergo en Westergo, ook al woonden ze inmiddels niet meer in

¹⁵⁹ Emmius, *Friesische Geschichte* 281-282.

¹⁶⁰ OUB I, 279.

¹⁶¹ *Ibidem*, 279.

Westerlauwers Friesland, door bijvoorbeeld verdrijving, zullen voor drie jaar in gijzeling blijven. De gegijzelden zullen met respect en *gueder vrientschap* in Groningen verblijven onder toezicht van Ocko. Het is opmerkelijk dat het hier puur om kinderen van hoofdelingen uit Westerlauwers Friesland gaat, terwijl de aanleiding van de oorlog in Oost-Friesland lag. Het bestand lijkt meer een wapenstilstand tussen de Schieringers en Vetkopers in Westerlauwers Friesland, waarbij Ocko en Groningen als een soort toezichters fungeren, dan een door alle partijen gesloten wapenstilstand over heel Friesland. Nu was het strijdtoneel ook naar Westerlauwers Friesland verplaatst, dus het is niet vreemd dat de prioriteit juist lag bij het oplossen van de problemen daar. Dat dit een moeilijke taak was bleek al uit de akkefietjes die tijdens de besprekingen plaatsvonden. Ook na het sluiten van het bestand waren de problemen geensins verdwenen.

Twaalf dagen nadat het bestand verkondigd was, vielen de geallieerden al weer Stavoren aan. Emmius geeft als reden dat vooral de Schieringers niet aan de eis wilden voldoen om hun kinderen in gijzeling te geven aan Ocko. Het is op zich ook niet verwonderlijk dat hoofdelingen niet stonden te springen om hun kinderen in gijzeling te geven. Kinderen zorgden, veel meer dan nu, voor zekerheid in de opvolging en het behoud van familiebezit. Maar door deze overeenkomst niet na te komen, schonden ze wel het verdrag.

Voor de geallieerden reden genoeg om op 26 september Stavoren midden in de nacht aan te vallen. Er brak brand uit in Stavoren en door de sterke wind brandde het grootste deel van Stavoren af. De Schieringers die wisten te ontkomen vluchtten naar Holland en Sloten.¹⁶² Voor Coppens Jarich was het te laat; hij werd gedood door de Vetkopers.¹⁶³ De naar Holland gevluchte Schieringers riepen wederom de hulp in van Johan van Beieren. Johan twijfelde echter of hij wel de kracht had om nogmaals in Friesland in te grijpen. Op 15 oktober zond hij dan ook een missive naar de belangrijkste steden in Holland waarin hij aan hen advies en steun vroeg ten opzichte van de geallieerden. Johan was op het moment zelf niet in Holland maar wanneer men meer informatie wenste, kon men zich richten tot Dirk van Holland die inmiddels uit Friesland

¹⁶² Emmius, *Friesische Geschichte* 283.

¹⁶³ Feith, *Kroniek van Sicke Benninge*, 68-69.

teruggekeerd was en in zekere zin deskundig was in deze zaak.¹⁶⁴ De Schieringers hadden Johan van Beieren hun voorwaarden gestuurd waarop zij Johan als heer wilden erkennen en op 4 november 1420 ging Johan akkoord. Hierop stuurde hij Hendrik van Renesse, Dirk Holland en Gijsbrecht van Rietveld naar Friesland om de eed in ontvangst te nemen.¹⁶⁵ Tevens moesten zij er voor zorgen dat Friesland weer ‘veilig’ zou worden zodat Johan ingehuldigd kon worden. Ze moesten de strijd aangaan met de geallieerden en de Vitaliebroeders. Ocko en Groningen hadden deze zeerovers weer in dienst genomen en ze wisten zich te vestigen in Lemmer en later ook in Dokkum. De zeerovers waren een doorn in het oog voor Johan van Beieren maar ook voor bijvoorbeeld Deventer en Zwolle, die niet veel eerder de Vetkopers nog geholpen hadden.¹⁶⁶

Hendrik Stuik en Gerard van Heemskerk kregen van de hertog de taak om Lemmer te bevrijden van de Vitaliebroeders en er een sterke stins te bouwen. Bovendien gaven begin 1421 enkele Westfrieze steden en Amsterdam te kennen, dat ze Sloten en Lemmer zouden helpen indien deze aangevallen zouden worden.¹⁶⁷ De veiligheid van Lemmer was voor deze steden van enorm economisch belang. Sloten was het bolwerk van de Schieringers. De stabiliteit en veiligheid op de wateren tussen West-Friesland en Westerlauwers Friesland viel dus voor een groot deel samen met de suprematie van de Schieringers in deze gebieden. Het verlies van Sloten zou in deze dan ook rampzalig zijn voor de handel.

Maar Johan van Beieren had ook iets heel anders voor ogen. Hij wilde Westerlauwers Friesland onder zijn invloedssfeer brengen én behouden. Johan stuurde daarom steeds meer manschappen naar Friesland, die de Schieringers bijstonden in hun strijd tegen de geallieerden. Op palmzondag vielen de Schieringers het huis van Age Ulbema in Ypecolsga aan. Ze weisen het te veroveren en te vernielen. Het geweld ging door want acht dagen later, in de nacht van 23 op 24 maart 1421, wisten ze ook Leeuwarden te veroveren. Leeuwarden was een belangrijke handelsstad in Oostergo en zou later de sterkste stad worden van Oostergo en Westergo. Het had zeker niet eenzelfde invloed op de omgeving zoals Groningen die had, maar was wel de invloedrijkste stad

¹⁶⁴Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charterboek*. 419.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 419-421.

¹⁶⁶ Jansse, *grenzen aan de macht*, 188 en De Meyer, *Stadsrekeningen Deventer IV*, 220.

¹⁶⁷ Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charterboek* 424-425.

van Westerlauwers Friesland. Net als de meeste steden moest ook Leeuwarden het van de handel hebben en in deze oorlog probeerde Leeuwarden zich dan ook zoveel mogelijk neutraal te houden. Oorlog is nou eenmaal slecht voor de handel. Leeuwarden was echter van oudsher Vetkopersgezind en dit brak ze nu op. Het is opvallend dat de Schieringers op Palmzondag en met Pasen aanvielen. Bovendien vielen ze beide keren 's nachts aan. Misschien wilde men op deze manier de geallieerden verrassen? Of kwam men bij elkaar in de kerk en raakten daar de gemoederen verhit, waarna er naar de wapenen gegrepen werd? Of nam men het gewoon niet zo nauw met deze belangrijke christelijke feestdagen? Dit zullen we waarschijnlijk nooit te weten komen.

Zeker is wel dat Johan van Beieren steeds meer voet aan wal kreeg in Westerlauwers Friesland. Op 3 april 1421 sloot Johan dan ook wederom een wapenstilstand met geheel Oostergo en Westergo. Bovendien kon hij zijn invloedssfeer nu ook daadwerkelijk doen gelden, nu zijn conflict met Jacoba van Beieren militair gezien ten einde was. Hij benoemde Johan Nagel tot schout in Stavoren en Jan Jongenzoon tot rentmeester van Friesland. Saillant detail is dat eind 1421 Johan Nagel beklag deed bij Johan over Jan Jongenzoon. Deze zou zich in Friesland schuldig maken aan afpersing, mishandeling en zelfs moord op zowel burgers als papen.¹⁶⁸ Ook stuurde Johan steeds meer soldaten naar Friesland.

Maar ondanks deze inspanningen van Johan wisten ook de geallieerden weer voet aan wal te krijgen in Westerlauwers Friesland. En waar ze dit niet lukte, probeerden ze in ieder geval de tegenstander te dwarsbomen. Op 6 mei 1421 vroeg de abt van Ludingakerk bescherming aan Johan van Beieren tegen Focke Uckena. Ludingakerk was na de slag bij Palesloot verenigd met de geallieerden maar werd daarna, zoals gezegd, aangevallen door het convent Bloemkamp. Daarnaast stonden de geallieerden na het beleg bij Sloten er niet al te sterk voor in Westerlauwers Friesland. Dit is waarschijnlijk reden genoeg geweest voor het klooster om wederom Schieringsgezind te worden. Dit zal echter niet zonder slag of stoot gegaan zijn. De edellieden die het klooster hielpen bij de aanval van Bloemkamp hadden hierna een sterke vinger in de pap wat betreft de organisatie van het

¹⁶⁸Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charterboek*, 433-434.

klooster.¹⁶⁹ Het is goed mogelijk dat zij er voor gekozen hebben om zich weer bij de Schieringers aan te sluiten. Wie de beslissing ook genomen heeft, een deel van de monniken was het er niet mee eens. Uit de brief die Johan van Beieren terugstuurde en waarin hij meedeelde dat hij het klooster zou beschermen, bleek dat onder de rovers ook monniken van het klooster zelf zaten! Er is niets over het verdere vervolg bekend. Dit duidt er op dat de bescherming van het klooster waarschijnlijk succesvol is geweest. Van de roversbende die het klooster aanviel, moet men dan ook niet veel meer voorstellen dan een plaatselijke bende die door Focke Uckena opgestookt en bevoorraad werd. Deze tactiek, het gebruiken van rovers, was sowieso geliefd bij beide partijen. De zeerovers werden rond deze tijd nog steeds veelvuldig gebruikt. Leeuwarderadeel waarschuwde in juni de hertog, dat Focke Uckena van Dokkum een zeeroversnest maakte en dat Dokkum de Schieringers verraden had. Het wekt geen verbazing dat Leeuwarderadeel het gevaar vreesde dat hier vanuit ging.¹⁷⁰ Het duurde echter niet lang voordat Johan een legertje naar Dokkum had gestuurd en de stad wist te heroveren en te versterken. Hierna deed hij hetzelfde met de Ezumazijl, waarna de belangrijkste plaatsen in Friesland onder controle stonden van de hertog.¹⁷¹ Het leek er op dat Johan van Beieren toch een maatje te groot was voor de geallieerden.

3.8 Op weg naar de vrede

Halverwege juni 1421 begonnen de partijen toenadering tot elkaar te zoeken. Ocko tom Brok zag het niet zitten om in een oorlog met Johan van Beieren betrokken te raken. Bovendien was zijn doel al bereikt. Hij was de belangrijkste hoofdeling in Oost-Friesland en had bovendien flink wat in de melk te brokken in de Groninger Ommelanden. De stad Groningen was ook gebaat bij een vrede want de oorlog was ook voor deze stad slecht voor de handel en bovendien had Johan nog steeds enkele aanzienlijke burgers in gevangenschap. Johan van Beieren wilde graag zijn invloed in Friesland vergroten, maar wist ook dat een oorlog niet zonder risico's was. Een van zijn voorgangers, Willem IV,

¹⁶⁹ Freek Hovinga, *Een roofnest, moortkuyl ende spelonck der dieven: Geschiedenis van het klooster Lundingakerke bij Harlingen* (Kampen 1998) 30-31.

¹⁷⁰ Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charterboek*, 436.

¹⁷¹ Emmius, *Friesische Geschichte* 284.

was nota bene door de Friezen vermoord in 1345. Johan van Beieren koos dan ook liever het diplomatieke pad om zijn macht in Friesland te vergroten. De bevolking was bovendien oorlogsmoe geworden door al het geweld dat nu al bijna acht jaar duurde. Beide partijen stonden dus bereidwillig tegenover de besprekingen. Tussen 29 juni en 1 augustus gaven beide partijen elkaar vrijgeleide zodat eenieder de tijd had om op 15 juli veilig bijeen te komen op een vredescongres in Greetsiel, Emsingerland.¹⁷²

De uitkomst was bijzonder positief geweest want uiteindelijk werd er op 1 september 1421 in Den Briel verzoend. Het eerste wat opvalt, is dat Johan in zijn eentje de kant van de Schieringers representeerde. Hij noemde zich dan ook vertegenwoordiger van de landen van Oostergo en Westergo. Ook aan de kant van de geallieerden hebben zich verschuivingen voorgedaan. Focke Uckena werd pas onderaan genoemd en zelfs helemaal niet bij de opstellers van de zoen, terwijl hij niet lang hiervoor nog de belangrijkste man was na Ocko tom Brok. Nu is dat Sibet van Riustringen geworden. Een jaar voor het verdrag waren Ocko en Sibet nog vijanden, maar sinds Sigismund enkele landen van Sibet aan de bisschop van Münster cadeau had gedaan in oktober 1420, had Sibet de kant van Ocko gekozen.¹⁷³

In het verdrag wordt duidelijk de grens op de Lauwers getrokken. Ten westen ervan kreeg Johan het voor het zeggen en ten oosten ervan trokken Ocko, Sibet en de stad Groningen aan de touwtjes. Er werden met de zoen ook een aantal maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat het bestand dit maal ook daadwerkelijk zou slagen. Zo mocht Johan in Friesland versterkingen bouwen als hij dat nodig achtte. Mochten in de tijd dat het verdrag opgesteld werd er ongeregelheden plaatsvinden in Friesland, dan zou dit geen invloed hebben op de zoen en in enkele risicovolle gebieden rond de Lauwers werd de boete voor het doden van iemand extra hoog gemaakt.¹⁷⁴ Ten slotte mochten de verbannen hoofdelingen weer terugkeren op hun grond en werden de zes Groninger hoofdelingen die bij het beleg van Sloten gevangen waren genomen weer vrijgelaten.

¹⁷² De vrijgeleide gold van de herdenkingsdag van Petrus en Paulus (29 juni) tot *sinte Petersdage ad vincula*. Dit is de dag waarop Petrus van zijn kettingen bevrijd werd en dit valt op 1 augustus. Het congres zou plaats vinden op *der twelf apostelen dach*. De meest logische datum hiervoor is volgens mij 15 juli. OUB I, 298.

¹⁷³ OUB I, 280.

¹⁷⁴ Ibidem, 299.

Nu rijst echter de vraag waarom deze zoen wel zou slagen? Het was tenslotte niet de eerste keer dat beide partijen toenadering zochten. Het grote verschil was dat Johan van Beieren nu zijn volledige aandacht op Friesland had gericht. Het was niet voor niets dat hij de enige persoon was die genoemd werd aan de zijde van de Schieringers. Nu Johan het voor het zeggen had, zouden opstandige Friese hoofdelingen, zoals Sicke Sjaarda, geen bedreiging meer zijn voor de geallieerden. Toch is het juist dit punt waardoor de zoen niet zou standhouden.

In Groningen rees al snel het vermoeden dat Sicke Sjaarda zich niet aan de zoen hield, doordat hij de zeerovers steunde die wederom, of nog steeds, op de Ezumazijl bij Dokkum zaten. Hierop kaaptten de Groningers twee schepen van de kerk van Franeker inclusief de bemanning op het Kamperdiep. Indien Sicke zich niet zou verantwoorden, zouden de Groningers een beleg voor Franeker aanleggen. Sicke had zijn enige zoon bij het verdrag met Ocko van 14 september 1420 in gijzeling gegeven in Groningen. Deze zat hier nog steeds en voor Sicke was het een mooie gelegenheid om hem op te zoeken. In Groningen deed hij de aantijgingen af als leugens en stelde hierop de eis dat hij zijn zoon mee terug mocht nemen naar Franeker.¹⁷⁵ De Groningers beloofden dat ze zijn zoon aan hem terug zouden geven maar nog niet direct; hij zou nagezonden worden. Sicke ging tevreden terug naar Franeker, maar na enige tijd was zijn zoon nog steeds niet thuis. Hierop stuurde hij Poppe opter Schellink naar Groningen, om zijn zoon op te halen.¹⁷⁶ In het verdrag stond dat gegijzelden *mit vullen ghelove ende mit gueder vrientschap onghesloten blyven drie jaer lang*.¹⁷⁷

Toen Poppe echter in Groningen aankwam trof hij Sicke junior vastgeketend in de gevangenis aan! Poppe eiste meteen dat het kind met hem meeding naar Franeker, maar de Groningers gingen hier niet op in. Ze beloofden over de situatie na te denken. Wellicht was dit de reden dat we na het betreffende verdrag van 14 september 1420 met Ocko, niet veel meer van Sicke Sjaarda horen. Op het verdrag volgden nog enkele confrontaties tussen Schieringers en Vetkopers, maar over deelname van Sicke Sjaarda lezen we niets. Het eigenbelang ging toch voor het partijbelang. Maar voordat er een oplossing gevonden werd, stierf de zoon van Sicke in de gevangenis. Volgens de Groningers stierf het kind

¹⁷⁵ Worp, *Vierde boek* 56.

¹⁷⁶ *Ibidem*, 56.

¹⁷⁷ OUB I, 279.

aan de pest en dit is niet onmogelijk gezien het feit dat de abt Mennardus van het klooster Aduard eveneens in 1421 aan de pest stierf.¹⁷⁸ Worp gelooft dit echter niet en schrijft dat God weet waar het kind wel aan gestorven is.¹⁷⁹ We moeten echter niet vergeten dat Worp aan de kant van de Schieringers stond en dat hij bovendien zijn informatie heeft verkregen van de oom van het kind. Sicke Sjaarda was hiermee zijn enige zoon en opvolger kwijt en kwam deze klap dan ook niet meer te boven. Binnen een jaar zou hij sterven. Ondanks dat het misschien niet de bedoeling was dat het kind zou sterven, heeft het voor de stad Groningen en de geallieerden in het algemeen wel een zeer gunstig effect bewerkstelligd. Sicke Sjaarda kon zoals gezegd dit verlies niet verwerken, waardoor hij niet meer actief deelnam aan de strijd. Volgens Worp heeft de dood van Sicke veel ellende voorkomen want *hadde hy toe lyue gebleuen, daer solde meer quaet tusschen hem ende die stad Groningen wt gecoemen hebben.*¹⁸⁰

Maar ook op andere gronden mislukte de zoen. Toen de Schieringers Johan van Beieren om hulp vroegen, hadden deze met hem allerlei overeenkomsten gemaakt die niet heel wezenlijk verschilden van overeenkomsten tussen de Westerlauwerse Friezen en de graven van Holland uit eerdere tijden. In theorie was de hertog dan wel de baas over Westerlauwers Friesland, maar de Westerlauwerse Friezen maakten zich hier niet al te veel zorgen om, omdat ook in het verleden het geen enkele heer was gelukt in de praktijk het gebied te beheersen. Johan van Beieren zond nu echter wel heel veel vreemde legers naar Westerlauwers Friesland en bouwde bovendien overal versterkingen. Dit was niet wat de Westerlauwerse Friezen voor ogen hadden gehad. Het waren nota bene de Schieringers die Johan om hulp hadden gevraagd en zij waren voorheen juist vaak tegen inmenging van buitenlandse heren. Het was geenszins de bedoeling dat de Westerlauwerse Friezen hun vrijheid weg zouden geven aan de graaf.

Daarnaast waren de Schieringers waarschijnlijk verbolgen over het feit Johan in zijn eentje een zoen was aangegaan met Ocko II tom Brok. Hieruit bleek wel dat hij geen rekening hield met de wensen van de Schieringers. Johan ging zich te veel als heer van Friesland gedragen, iets wat de Schieringers absoluut niet voor ogen hadden toen ze zich aan Johan van Beieren verbonden. Ze kwamen dan ook in opstand tegen de Hollanders.

¹⁷⁸ Brugmans, *De kroniek van*, 63.

¹⁷⁹ Worp, *Vierde boek* 57.

¹⁸⁰ *Ibidem*, 57.

Hierbij werden ze een handje geholpen door de omstandigheden. Allereerst was de genoemde ineenstorting van Sicke Sjaarda gunstig voor de anti-Hollandse partij. Hij was de belangrijkste hoofddeling van Westergo en Oostergo en stond op goede voet met Johan van Beieren. Deze raakte op deze manier zijn sterkste bondgenoot in Westerlauwers Friesland kwijt. Daarnaast vond op 19 november 1421 een van de beroemde Sint Elizabethsvloeden plaats.¹⁸¹ Tussen 1404 en 1424 vond drie maal een rampzalige vloed plaats op de 19^e november, de dag van Sint Elizabeth. Bij de vloed in 1421 stroomde het grootste deel van het westen van Nederland onder water en met name Holland moest het zwaar verduren. Hele dorpen werden van de kaart geveegd en duizenden mensen en dieren verdronken.¹⁸² Hierdoor had de hertog zijn handen vol om de schade in Holland weer te herstellen waardoor zijn Friese ambities even op een lager pitje kwamen te staan.

Ondertussen waren de Schieringers al begonnen met het belegeren van de Hollanders. Floris van Alkemade heeft al op 26 september 1421 de opdracht gekregen om Lemmer te bolwerken en te verdedigen.¹⁸³ Lemmer was dan ook van groot belang voor de Hollanders. Wanneer Johan van Beieren begin november ook nog eens om 300 man soldij aan de geallieerden vraagt om in Westerlauwers Friesland te dienen, is het voor de Schieringers wel duidelijk wat de plannen van Johan zijn. Koste wat kost zullen de Schieringers voorkomen dat de Hollanders de macht in Westerlauwers Friesland over zullen nemen. Op 18 januari 1422 wisten de Friezen Lemmer in te nemen en Floris van Alkemade werd gevangen genomen en vermoord.¹⁸⁴ Hiermee verloor Johan vrijwel al zijn gezag in Friesland. Zowel de Schieringers als geallieerden wilden niet dat Johan in hun gebied te machtig werd en daarom ontstonden al snel vredesonderhandelingen tussen beide partijen. Op 1 februari kwamen de Schieringers op uitnodiging van de geallieerden naar Groningen om de vrede te bezegelen.

¹⁸¹ Emmius, *Friesische Geschichte* 287-288.

¹⁸² Worp, *Vierde boek* 57.

¹⁸³ Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charter-boek*, 443.

¹⁸⁴ Stadsrekeningen van Deventer IV, 290.

3.9 De zoen van Groningen

Met de zoen van Groningen kwam er definitief een einde aan het conflict dat heel Friesland al zo lang in zijn greep hield. Er waren al eerder pogingen gedaan om nader tot elkaar te komen. Waarom lukte dat nu wel en voorheen niet? Allereerst had men genoeg van de onrust en instabiliteit die de oorlog in geheel Friesland veroorzaakte. Al negen jaar lang ging Friesland gebukt onder piraterij, plundering, brandschatting en moord. Dat het accent van Oost-Friesland naar Westerlanders Friesland verschoof, betekende niet dat men daar niet de gevolgen van de oorlog ondervond. Vanuit heel Friesland werden manschappen geleverd, in alle Friese landen had men last van de piraterij en er waren nog steeds overal hoofdelingen die nog niet op hun oude grondgebied terug konden keren. Doordat een oplossing voor deze situatie steeds uitzichtlozer werd, hunkerde men steeds meer naar vrede.

Daarnaast begonnen de machtsverhoudingen te verschuiven. De machtigste hoofdelingen aan zowel de kant van de Schieringers als aan de kant van de geallieerden, konden steeds minder hun wil opleggen aan de omgeving. Aan de kant van de Schieringers was Sicke Sjaarda de onbetwiste leider, maar we hebben gezien dat hij na het verlies van zijn zoon van het strijdtoneel verdween. Bovendien was zijn opvolging niet zeker en dat is zelden goed voor de autonomie van een familie. Daarnaast koos Sicke Sjaarda tot het einde toe de kant van de graaf van Holland, iets waartegen in Westerlanders Friesland steeds meer weerstand ontstond. De eerdere leiders van de Schieringer kant waren ook niet meer beschikbaar. Coppen Jarich was vermoord en Hisko Abdena hield zich op aan het hof van Johan van Beieren, tegen wie de Schieringers nu juist in opstand kwamen. Doordat er nu niet meer een sterke en rijke hoofdeling de onbetwiste leider was van de Schieringers, was de partij ernstig verzwakt. Maar ook in het kamp van de geallieerden waren de machtsverhoudingen wat veranderd. Ook Ocko II tom Brok moest steeds meer rekening houden met andere hoofdelingen. De belangrijkste en sterkste hiervan was op dit moment Sibet van Riustringen. Maar ook Focke Uckena begon steeds meer op zichzelf te staan en was verbolgen over het feit dat hij op het tweede plan was beland binnen de alliantie van Ocko. Later zou hij het dan ook nog flink aan de stok krijgen met Ocko, maar hierover later meer. Wat van belang is dat beide

partijen te maken kregen met interne problemen waardoor men niet de volledige aandacht aan de oorlog kon besteden.

Beide bovenstaande punten zijn terug te zien in het grote aantal zegels die aan de oorkonde bevestigd zijn. Niet minder dan 94 Schieringers en Vetkopers ondertekenden het vredesverdrag; vrijwel iedereen wilde hem bezegelen.¹⁸⁵ Dat zoveel personen de vrede ondertekenden en bezegelden geeft het belang aan dat ze er aan hechtten en eveneens impliceert het dat men niet blind vertrouwd op de leiders van de partij als bemiddelaar. De laatste keer dat ze dit wel deden was een groot deel van de Schieringer partij het dan ook niet eens met de vredesvoorwaarde dat ze hun kinderen in gijzeling moesten geven. Om dit soort toestanden te voorkomen, wilde men nu waarschijnlijk zelf bij de onderhandelingen zijn. Het voordeel hiervan was dat ze niet zo snel tegen het verdrag in zouden handelen, want ze hadden het zelf mede opgesteld. Maar ook uit de tekst zelf blijkt dat men zo snel mogelijk een einde wilde maken aan de plunderingen en rooverij.

Voortmeer zo sullen de voorscr. gesellen, myt horen hulpers, Duetschen ende vreemde ghesellen, tuschen hyr ende mydvasten naestcomende alynge uet den lande wesen, ende de veste to Dockum ende Eesdingerzyl salmen nederlegghen ende verderven by der voorscr. tyt. Ende weert sake, dat de vorscr. ghesellen Dockum ende Eesdingerzyl nicht ramen en wolden bynnen der voerscr. tyt. Zo sullen en willen Oestergo ende Westergo myt hore vrende hulpe de voorscr. ghesellen vervolgen ende zie daer uet den sloten voorscr. to wynnen sunder vertreck.¹⁸⁶

Deze passage is duidelijk tegen de door Johan van Beieren gesteunde troepen in Friesland. Dit waren voornamelijk zijn huurlegers en de zeerovers in en rondom Dokkum. Deze huurlegers werden echter niet betaald maar mochten zichzelf verrijken ten koste van de plaatselijke bevolking. Om in de toekomst geen ruimte meer te bieden aan zeerovers en huurlegers, moesten in Dokkum het bolwerk, het steenhuis en de vestingen bij de

¹⁸⁵ Sicke Sjaarda bezegelde de brief niet omdat hij nooit meer naar Groningen wilde komen en niets meer met de stad te maken wilde hebben. Door de Schieringen werd hij nog wel als hun hoofd gezien en daarom is de vrede ook uit zijn naam opgesteld. Bovendien werd gehoopt dat hij later alsnog de vrede zou bezegelen, wat overigens niet zou gebeuren. Ook Wibrand Hermana en Agge Harinxma bezegelden de vrede niet omdat ze het er niet mee eens waren volgens Emmius. Later zouden ze alsnog vrede sluiten met de Vetkopers. Emmius, *Friesische Geschichte* 289-290.

¹⁸⁶ OUB I, 301.

Ezumazijl, Oxwerderzijl en de Houwerzijl afgebroken worden. De plunderingen waren uiteraard niet gunstig voor de toch al geringe populariteit van de hertog in Friesland. Hierdoor werd Johan van Beieren een gezamenlijke vijand voor de Schieringers en geallieerden. Deze twee partijen lijken dan ook echt tot elkaar gekomen te zijn.

Met de Schieringers werden hier echter alleen de oorspronkelijke Schieringers bedoeld. De zoen van Groningen is van de Schieringer kant alleen door hoofdelingen uit Westerlauwers Friesland bezegeld. In de zoen is nadrukkelijk opgenomen dat de ballingen uit Groningen en Emden niet terug mochten naar hun bezittingen:

Item zo mogen alle de ghene, zie zy gheestlic oft werlic, de gheweken oft verdreven zint uet den landen van horen guden, tuschen der Zuderzee ende der Wezer komen op oer gued, huse ende erve, alse zee dat vynden, uetghesproken de ballynge van Emeden ende van Gronyngen, behalve de die van Gronyngen innemen willen¹⁸⁷

Uit het laatste stukje mogen we opmaken dat er een gegronde angst was dat een (Hekerense) partij de macht in Groningen weer over wilde nemen. Dat de Hekerens de zoen niet bezegeld hebben is niet raar, aangezien zij natuurlijk terug wilden naar hun bezittingen. Blijkbaar vertrouwden de Bronkhorsten het nog niet om de Hekerens weer in Groningen toe te laten, waardoor deze partijen nog niet verzoend waren.

Overigens werd vrij snel na de zoen van Groningen wel actief toenadering gezocht tussen de Bronkhorsten en Hekerens. In het stadsbestuur werden geleidelijk weer enkele Hekerens opgenomen en na 1426 werden er weer Hekerens tot burgemeester gekozen, hoewel de Bronkhorsten nog wel een tijd lang de overhand hielden.¹⁸⁸ Uit andere gegevens blijkt ook dat vele Hekerens vrij direct na de vrede zijn teruggekeerd naar de stad Groningen.¹⁸⁹ Ook de gerichte huwelijkspolitiek tussen de Hekerens en Bronkhorsten in de jaren na de zoen van Groningen, duidt op een sterk verlangen tot vrede en integratie tussen de partijen in Groningen. Hoewel de vete tussen beide partijen met de zoen van Groningen dus niet beëindigd was, hebben beide partijen de strijdbijl vrij snel erna begraven en vooral naar integratie tussen beide partijen gestreefd.

¹⁸⁷ OUB I, 301

¹⁸⁸ De stad Groningen had vier burgemeesters. Vanaf 1426 zat hier in ieder geval een Schieringer bij. Alma, *Hekerens en Bronckhorsten*, 24-25.

¹⁸⁹ Ibidem, 23-26.

In het geval van Hisko Abdena zal het iets anders gezeten hebben. Hij hield zich op aan het hof van Johan van Beieren, die nu nadrukkelijk de tegenstander van de Schieringers was geworden. Nu Ocko zich verzoende met de Schieringers was het voor Ocko niet moeilijk om door de Schieringers te laten bevestigen dat hij Emden mocht houden. Emden lag zo ver weg dat het voor de Schieringers niet uitmaakte wie daar de baas was. Nu Hisko ook nog bij Johan van Beieren bleef, maakte het hen al helemaal niet meer uit. Dat Hisko de zoen niet heeft bezegeld, is natuurlijk ook logisch omdat hij zichzelf nog steeds als de rechtmatige proost van Emden zag. De vete tussen de Abdena's en de Tom Brok's was dus nog niet afgelopen met de zoen van Groningen.

Ook de tegenpartij van de Onstamannen heeft de zoen niet bezegeld. De reden hiervoor is niet met zekerheid te achterhalen, maar vermoedelijk waren de aanhangers van deze partij niet belangrijk genoeg. Het is denk ik niet voor niets dat van deze partij bijna geen namen bekend zijn en de namen die bekend zijn spelen een zeer geringe rol in de overgeleverde bronnen. Tussen 1413 en 1422 wordt ook geen enkele melding gemaakt van een specifieke tegenstander van de Onsta's. Ze mochten in ieder geval wel terug naar hun goederen, waarmee wellicht voor hen de vete met de geallieerden beëindigd was.

Verder wordt er veel aandacht besteed aan geestelijken. Zij moeten het zwaar te verduren gehad hebben tijdens de oorlog, want uit de zoen van Groningen blijkt dat vele geestelijken van hun convent verdreven zijn. Bij terugkomst dienden zij onderhouden te worden door waarschijnlijk de hoofdeling uit het gebied waar het convent lag. Bij weigering moest men een boete betalen. Daarnaast moest men voor een doodslag op een geestelijke, net zo veel betalen als voor een hoofdeling. Hierbij moet wel gezegd worden dat de geestelijke *hoersem* moest zijn.¹⁹⁰ De geestelijke moest dus een vroom leven leiden en geen potentieel gevaar vormen voor de naleving van de zoen. Ten slotte werd met de zoen bepaald dat de gijzelaars van het Gerkesklooster vrij gelaten dienden te worden.

Al met al is met de zoen van Groningen het conflict dat begon met de inname van Emden door Keno II tom Brok ten einde. Hoewel met name de vete tussen Hisko Abdena en de familie Tom Brok nog niet afgelopen is met de zoen, is er wel een einde gekomen aan de burgeroorlog die door deze vete is ontstaan waarmee de zoen van Groningen een

¹⁹⁰ OUB I, 301

erg belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van Friesland is. Bovendien is de zoen van Groningen de bezegeling van het toenaderingsproces zoals dat tijdens de oorlog was ontstaan om ‘buitenlandse heren’ af te weren. Hiermee werd, in ieder geval voorlopig, de ‘Friese vrijheid’ gewaarborgd.

4. De nasleep van de oorlog

De oorlog heeft Friesland op zijn grondvesten doen schudden. Van Stavoren tot in Riustringen heeft men de invloed van de oorlog gevoeld. De materiële en persoonlijke schade was groot. Overwinning en plundering konden enorme economische voordelen hebben, maar dan moest je wel aan de goede kant staan. De geallieerden hadden in eerste instantie de overhand maar ook zij leden uiteindelijk zware verliezen. Dat de schade in Westerlauwers Friesland groter is geweest dan in de Ommelanden en Oost-Friesland, zou logisch zijn omdat Westerlauwers Friesland vaker het toneel van een slagveld is geweest. Vanuit Oost-Friesland werden er ook veel manschappen geleverd en daarvan is een aanzienlijk deel gesneuveld, waardoor het thuisfront zonder kostwinnaar zat. Wanneer het een persoon van hoger aanzien betrof, ontstond er een machtsvacuüm wat de politiek in Oost-Friesland ook allesbehalve stabiel heeft gemaakt. Het veelvuldig wisselen van bondgenoten door Sibet van Riustringen is hiervan een voorbeeld. Dood en verderf horen echter bij een oorlog en daarin is ook deze oorlog geen uitzondering.

Maar wat zijn nou de gevolgen van specifiek deze oorlog? Deze oorlog heeft vooral ontwikkelingen die al aan de gang waren versneld of versterkt. Zo ontstond een geografische indeling die sterk lijkt op de indeling zoals we die nu nog kennen. De Lauwers vormde de grens tussen, what’s in a name, Westerlauwers en Oosterlauwers Friesland. Hetzelfde gold voor de Eems als grens tussen Oosterlauwers Friesland en Oost-Friesland. Deze natuurlijke grenzen gingen na de oorlog steeds meer als politieke grens fungeren. Oost-Friesland richtte zijn pijlen meer op het oosten en zuiden en raakte op deze manier los van de rest van Friesland. De Ommelanden kwamen in de houdgreep van de stad Groningen waardoor zij hun vizier op de zuidelijke gelegen stad richtten en Westerlauwers Friesland richtte zich vooral op de interne problemen, zoals de

voortdurende partijstrijd en vetevoering. Op deze manier werden deze grenzen een steeds scherper scheidslijn tussen de verschillende gebieden.

Na de zoen van Groningen was het streven een dergelijk conflict in de toekomst uit te sluiten. Doordat de verschillende partijen met elkaar verbonden waren, sleepten ze elkaar mee in elkaars conflicten. In de zoen van Groningen werd al duidelijk gemaakt dat dit in de toekomst niet meer voor mocht komen.¹⁹¹ Dit streven heeft ertoe bijgedragen dat Westerlauwers Friesland, Oosterlauwers Friesland en Oost-Friesland meer op zichzelf gericht werden.

Dit heeft tot gevolg gehad, dat de ontwikkelingen na de oorlog per gebied sterk verschilden. Daarom zal ik nu deze ontwikkelingen en gevolgen per gebied behandelen. Zoals ik al zei werden de politieke grenzen zoals die nu nog zijn, steeds duidelijker. Dit heeft er toe bijgedragen dat de ontwikkelingen in alle drie de gebieden zo verschilden. Maar andersom hebben bepaalde ontwikkelingen in de drie gebieden vast ook bijgedragen aan de verscherping van de politieke grenzen. Deze wisselwerking zou mijns inziens het nader bestuderen waard zijn. Voor mijn scriptie is deze wisselwerking echter van minder belang. Ik zal nu dan ook per gebied ingaan op de verschillende ontwikkelingen na de oorlog.

4.1 Westerlauwers Friesland na de oorlog

Met de zoen van Groningen was er een einde gekomen aan de strijd tussen vele partijen in geheel Friesland. Ook de Schieringers en Vetkopers waren met elkaar verzoend. De partijen bleven echter wel bestaan en echte toenadering werd er ook niet bewerkstelligd. Tot een echt grote uitbarsting van geweld kwam het tussen beide partijen pas weer rond 1458, maar eerder waren er al vele kleinere veten tussen aanhangers van de verschillende partijen.¹⁹² Rustig was het tussen de zoen van Groningen en de ‘Donia-oorlog’ (1458-1464) dan ook allerminst in Westerlauwers Friesland. In eerste instantie had dit alles te maken met de ongewenste aanwezigheid van Johan van Beieren. Zoals al uit de zoen van Groningen bleek waren de Friezen de hertog, nu ze hem niet meer nodig hadden, liever

¹⁹¹ OUB I, 301.

¹⁹² Noomen, *De Friese vetemaatschapij*, 54-56.

kwijt dan rijk. De Friezen stelden dat Johan van Beieren voor 22 maart 1422 al zijn troepen uit Friesland moesten zijn, anders zouden ze met geweld verdreven worden.¹⁹³ Johan trok zich hier niet veel van aan en beriep zich op zijn eigen overeenkomst met de Friezen en beviel hen de zoen van Groningen te verbreken.¹⁹⁴ Toen op 22 maart de troepen van Johan Friesland nog niet uit waren, werd er meteen orde op zaken gesteld.

De Westerlauwerse Friezen hadden het meeste van Johan te duchten en dit is waarschijnlijk de reden dat zij zich redelijk afzijdig hebben gehouden. Voor Ocko zaten er aanzienlijk minder risico's aan vast om de troepen van Johan aan te vallen. Ocko's machtsbasis lag veel verder van Holland verwijderd maar had net zoveel last van de plunderende en rovende troepen van Johan als de rest. Johan zou Ocko niet zomaar aanvallen door de verre ligging. Bovendien was Ocko nog steeds een geducht tegenstander. Ocko was dus de aangewezen persoon om de rovers Friesland uit te jagen. Samen met de Hanzesteden Hamburg en Lübeck valt Ocko op 2 juni 1422 Dokkum aan. De beschrijving van deze aanval heb ik eerder al gegeven en zal ik hier achterwege laten. Wel van belang is het feit dat er korte metten gemaakt werden met de Hollandse troepen en rovers. Door het op staken zetten van hoofden bij het huis Ter Luine werd Johan op sterk symbolische wijze duidelijk gemaakt dat hij in Friesland niet meer welkom was.¹⁹⁵

Hiermee was de rol van Johan van Beieren in Friesland feitelijk uitgespeeld.¹⁹⁶ Hij kon alleen nog hoop vestigen op Sicke Sjaarda die als een van de weinigen hem nog steunde. Sicke was door het verlies van zijn zoon echter verzwakt en toen de vloot uit Oost-Friesland naderde om alle Hollandse troepen weg te jagen, koos hij eieren voor zijn geld en verklaarde hij aan Hamburg en Lübeck dat hij Vitaliebroeders geen onderdak meer zou bieden.¹⁹⁷ Hij kon het blijkbaar niet aan om met Ocko, laat staan Groningen, om tafel te gaan, maar voor het resultaat maakte dit niet zoveel uit. Sicke gaf hiermee in ieder geval toe aan de zoen van Groningen. Ondanks dat Sicke openlijk te kennen gaf niet langer hulp te bieden aan de in Hollandse dienst zijnde rovers, hoopte Johan nog steeds via hem zijn macht te kunnen herstellen. In een brief aan Sicke op 15 juni klaagt Johan

¹⁹³ Worp, *Vierde boek* 63.

¹⁹⁴ Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charter-boek*, 451

¹⁹⁵ Zie voor de beschrijving: bladzijde 39-40.

¹⁹⁶ Janse, *Grenzen aan de macht*, 191.

¹⁹⁷ *Hanserecesse: Die Recesse und andere akten der Hansetage von 1256-1430 band VII*, (Leipzig 1893) 505.

dat de Vetkopers en de Hanzesteden Friesland hebben aangevallen en hij vraagt Sicke om in opstand te komen. De hertog is nog zeer strijdbaar en wil graag met Sicke een vergeldingsactie op touw zetten.¹⁹⁸ Sicke is echter minder strijdbaar, hij sterft nog hetzelfde jaar, en er komt dan ook niks van deze plannen terecht.

Met de dood van Sicke Sjaarda en de uittocht van Johan van Beieren waren de twee grootste tegenstanders van de zoen uitgespeeld. De omstandigheden voor het doen slagen van de vrede konden dan ook bijna niet gunstiger. Maar hoewel de zoen bleef staan was het allerminst gedaan met de onrust in Friesland. Het waren nu echter niet meer *heren van buyten* maar de nog altijd voortdurende interne partijstrijd die de rust verstoorden.¹⁹⁹ Volgens Worp ontstond er al in 1424 een nieuwe vete tussen Schieringers en Vetkopers. In dat jaar werd de stins van de Vetkoperse familie Eerckema in de brand gezet en gewonnen door de Schieringer familie Bonnema. Hierbij kwamen vader en zoon Eerckema om door de brand en het geweld. Twee jaar later namen de Eerckema's wraak door Fedeke Bonnema dood te slaan. Worp zegt dat *daer veel oorloch wt rees*.²⁰⁰

Dit blijkt in 1428 wanneer andere vetevoerende families uit Gaasterland zich ook bij deze Schieringer en Vetkoperse facties voegen. De familie Mennema krijgt het aan de stok met de pastoor van Wijckel. Deze laatste wordt doodgeslagen waarna zijn zoon vlucht. Hij wist echter wel tijdens zijn vlucht een leger van *vreemde soldie* bij elkaar te brengen om wraak te nemen. In 1429 slaan ze Wybe Mennema dood. Hierop zochten de Mennema's hulp bij hun Schieringer vrienden waaronder de Bonnema's. Uiteindelijk kwam het tot een grootse slag bij Sondel. De Bozumer Ede Kempis en Hille Bonnema stonden met vele andere Schieringers voor de stins van Agge, de zoon van de overleden pastoor Pieter. Agge wist echter knap stand te houden en de Schieringers te verjagen waarbij hij en passant ook nog Ede Kempis wist dood te slaan.²⁰¹

Er zijn vele voorbeelden van veten zoals die hierboven beschreven zijn. Het was dus allerminst rustig in Westerlauwers Friesland. Op politiek niveau is in Westerlauwers Friesland weinig veranderd na de oorlog. De partijstrijd bleef bestaan en er werden nog regelmatig veten uitgevochten. Uiteindelijk zou de voortdurende partijstrijd resulteren in

¹⁹⁸Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, *Groot placaat en charter-boek*, 452-453.

¹⁹⁹ De zoen van Groningen was heel sterk tegen externe machtsfactoren gericht en in zoverre is de vrede zeker geslaagd te noemen. Worp, *Vierde boek* 58-67.

²⁰⁰ Ibidem, 72.

²⁰¹ Ibidem, 72-73.

de komst van Albrecht van Saksen die in 1498 een einde maakte aan de 'Friese vrijheid' in Westerlauwers Friesland.

Op economisch gebied heeft de oorlog diepere sporen achtergelaten. Uit onder andere testamenten kunnen we opmaken dat Westerlauwers Friesland allesbehalve een arm gebied was.²⁰² Ook na de oorlog zou dit niet snel veranderen maar voor de direct betrokkenen heeft de schade die de oorlog veroorzaakt heeft, natuurlijk wel verregaande gevolgen gehad. Met name omdat de oorlog vooral in Westerlauwers Friesland werd uitgevochten is de economische schade hier groter geweest dan elders. Er zijn enkele grote veldslagen geweest op zowel het platteland als in de steden. Derden waren hiervan vaak de grote verliezers omdat hun landgoed, oogst, klooster of huizen werden vernield. In de jaren 1421-1422 heerste er ook nog een pestepidemie over Friesland. Toch is het moeilijk te zeggen hoe groot die schade is geweest. De bronnen voor het Friesland van de vijftiende eeuw zijn schaars en al helemaal voor de economische en sociale geschiedenis. Toch is hier en daar een glimp op te vangen van de schade die de oorlog heeft veroorzaakt. De abtenkronieken van de kloosters Lidlum en Mariengarde vermelden:

Monasterium multorum peste et bello amissione desolatum, solitudinem quandam referebat. Videres aedes incendio corruptas, parietes dirutos omniaque facie constare omniaque facie constare terribili, idque ex praedicta clade eorum, qui fuere sectae Syardamanae.

Het klooster deed voor het grootste deel aan een woestijn denken doordat er veel verloren was gegaan door pest, oorlog, brand en andere calamiteiten. Ge had die door brand verwoeste gebouwen eens moeten zien, die kapotte muren en al het andere in een toestand, verschrikkelijk om te zien, als resultaat van de hierboven genoemde rampspoed, veroorzaakt door lieden die behoorden tot de bende van de Syardamannen.²⁰³

Het zijn dus de Schieringers (*Syardamannen*) geweest die het Vetkoperse klooster vernield hadden. Nu waren kloosters over het algemeen vrij welvarend en het klooster werd dan ook weer opgebouwd, maar het drukte zwaar op de begroting. Abt Folker, die tussen 1430 en 1439 in dienst was, was nog bezig met het heropbouwen van het klooster

²⁰² G. Verhoeven en J.A. Mol ed., *Friese testamenten tot 1550* (Leeuwarden 1994) 3-18.

²⁰³ Lambooi, *Sibrandus Leo*, 294-297.

en hij liet het *pro viribus* herstellen, wat duidt op de bescheiden middelen die voorhanden waren.²⁰⁴ Ook de al veelvuldig genoemde zeerovers, die met name in tijden van oorlog goed gedijden, zullen voor een verarming van Friesland ten tijde van de oorlog gezorgd hebben.

Ten slotte zorgde de oorlog ervoor dat de Friese steden ten westen van de Lauwers steeds meer invloed op de omgeving kregen. In economisch opzicht betekende dit dat de steden de hoofdelingen begonnen voorbij te streven.²⁰⁵ Dit proces was voor de oorlog al gaande maar de oorlog heeft het proces versneld. Het was vooral de controle van het marktwezen door de steden, die hen een economisch voordeel gaf. De bevolking op het platteland was afhankelijk van de afzetmarkt en dus van de stad. De steden begonnen de hoofdelingen bestuurlijk steeds meer voorbij te streven en waren vooral op economische groei gericht.

4.2 Oost-Friesland na de oorlog

Het belangrijkste hoofdelingengeslacht in Oost-Friesland was zoals gezegd de familie Tom Brok. Door de oorlog hadden eerst Keno en later Ocko tom Brok zich meer op het westen van Friesland gericht. Hierdoor werd hun invloed in Oost-Friesland wat afgezwakt. Andere hoofdelingen kregen hierdoor de tijd en ruimte om hun eigen invloed te vergroten. Bovendien was de macht van de familie Tom Brok vooral gebaseerd op ontzag. Na de nederlaag bij Sloten was er van dit ontzag niet heel veel meer over in Oost-Friesland.²⁰⁶ Hierdoor zagen verscheidene hoofdelingen kansen op gebieds- en machtsuitbreiding. Na de oorlog ging Ocko tom Brok zich weer op Oost-Friesland richten. Hij raakte dan ook al snel betrokken bij nieuwe veten.

In 1423 kwam zijn partijgenoot Sibet van Riustringen in conflict met de stad Bremen. Ocko nam het meteen op voor zijn bondgenoot en verklaarde Bremen de oorlog. Bremen vroeg daarop hulp aan de bisschop van Bremen waarmee een jaar na de zoen van

²⁰⁴ Lambooy, *Sibrandus Leo*, 300. *Pro viribus* wordt vertaald met 'naar vermogen'.

²⁰⁵ Johan Jacob Spahr van der Hoek, *Samenleven in Friesland: Drie perioden uit de sociale geschiedenis* (Drachten 1969) 93-100.

²⁰⁶ Schmidt, *Politische Geschichte*, 86.

Groningen, Ocko alweer in een andere grote vete verzeild was geraakt.²⁰⁷ Tot een grote slag kwam het echter niet, omdat de Hanzesteden zich ermee gingen bemoeien en met succes bemiddelden voor een wapenstilstand.²⁰⁸

Rond 1424 verdiende Ocko II tom Brok veel aan de zeerovers die hij onderdak bood. Bovendien bezat hij veel grond en was enorm invloedrijk. Dit wekte veel haat, nijd en jaloezie op bij Hanzesteden als Hamburg en Bremen, maar ook bij andere hoofdelingen. Dit gegeven zou hem uiteindelijk opbreken. Het was nota bene Focke Uckena, die in de oorlog nog zijn voornaamste veldheer was geweest, die Ocko's zwanenzang inleidde.

Focke had zich aardig opgewerkt en was door een slimme huwelijkspolitiek een zeer machtig man geworden. Overigens stonden aan de kant van Focke ook eerdere bondgenoten van Ocko, zoals de Ripperda's uit Farmsum. Sinds zijn nederlaag tegen de Schieringers bij Sloten in 1420 was, zoals gezegd, het respect voor de macht van Ocko duidelijk afgenomen.²⁰⁹ In 1426 probeerde Groningen de geweldplegingen in Oost-Friesland te stoppen door te bemiddelen tot een bestand. Deze kwam er ook, maar dat heeft weinig invloed gehad, want op 26 september van dat jaar stond een groot leger van Ocko tom Brok, de bisschop van Bremen en de graaf van Oldenburg tegenover dat van Focke Uckena die geholpen werd door de bisschop van Munster.²¹⁰ De slag liep voor Ocko en zijn bondgenoten uit op een debacle. Hun leger was gigantisch en bestond bovendien uit vele ridders en edellieden, maar ze wisten het niet te winnen van een kleiner leger dat ook nog eens beduidend lager in rang was.²¹¹ Ridders en edellieden vochten te paard wat over het algemeen een enorm militair voordeel met zich mee bracht. In de drassige Friese weilanden, waar de slag plaatsvond, veranderden deze middeleeuwse tanks echter in logge, makkelijk te vangen prooien. Het leger van Focke

²⁰⁷ Schmidt, *Politische Geschichte*, 87.

²⁰⁸ Emmius, *Friesische Geschichte* 291-292.

²⁰⁹ Schmidt, *Politische Geschichte*, 84.

²¹⁰ Ibidem, 84-85.

²¹¹ Emmius, *Friesische Geschichte* 298. Emmius noemt een leger van 11.000 man. Schmidt zegt dat het leger uit 6 graven, enkele honderden ridders en nog veel meer voetvolk bestond.

Uckena bestond voornamelijk uit lichter voetvolk wat hen in deze slag een beslissend voordeel gaf.²¹²

Hisko Abdena zat nog steeds in Holland maar hield de ontwikkelingen in Oost-Friesland nauwlettend in de gaten. Door middel van brieven en boden probeerde hij het vuurtje tegen Ocko nog verder op te stoken. Als zijn zoon Imell door erving hoofdeling van Osterhusen wordt, schuift hij zijn zoon naar voren als zijn opvolger. In het voorjaar van 1427 sloten ze zich aan bij de partij van Focko Uckena. Aan het eind van het jaar hadden ze Emden weer in handen. Hoewel Imell het vanaf nu voor het zeggen had, verkreeg de oude Hisko nog wel tot zijn dood op 25 januari 1429 het ambt van proost. Uiteindelijk kwamen de Abdena's dus als winnaar uit de bus in de vete tussen hen en de Tom Brok's. Dat de vete pas nu beslecht werd, en dan ook nog omdat een van beide partijen het onderspit delfde, geeft wel aan dat de vete de aanleiding, maar niet de oorzaak was van de oorlog. De oorzaak moet gezocht worden in de verscheidene partijen die over heel Friesland op gespannen voet met elkaar leefden. Dan is een klein vlammetje, zoals de verovering van Emden in 1413, voldoende om een groot vuur te doen ontbranden.

De rol van Ocko tom Brok was na deze nederlaag uitgespeeld en hiermee kwam een einde aan de voorname rol van zijn familie in Oost-Friesland. Hij probeerde het nog wel maar op 28 oktober 1427 werd hij bij een treffen zelfs gevangen genomen. Focke Uckena nam zijn positie nu over maar hij zou deze niet lang behouden. Wanneer iemand een overwinning behaalde, was dit voor hemzelf uiteraard erg gunstig. Aan de andere kant ontstonden hiermee automatisch tegenkrachten, die om wat voor reden dan ook er belang bij hadden dat die overwinning weer onschadelijk werd gemaakt. Zo ook bij Focke Uckena. Het is de hoofdeling Enno Cirksena uit Greetsiel die er in 1430 op zijn beurt weer voor zorgt dat Focke Uckena een vernietigende slag wordt toegebracht.²¹³ Hierna zal de familie Cirksena voor lange tijd de machtigste familie in Oost-Friesland blijven, maar de dreiging van ambitieuze hoofdelingen die uit waren op gebiedsuitbreiding, bleef constant aanwezig. Deze dreiging ging ook uit naar Groningen

²¹² Schmidt, *Politische Geschichte*, 85. (Voor een uitgebreid overzicht van oorlogvoering in Friesland in de middeleeuwen zie: J.A. Mol, 'Friese krijgers en de kruistochten', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 86-117.)

²¹³ Schmidt, *Politische Geschichte* 89-90.

en de Ommelanden, en zorgde hier voor een ontwikkeling die weer totaal verschilde van Westerlauwers- en Oost-Friesland.

4.3 De Ommelanden en Groningen na de oorlog.

Voor zover het mogelijk is om na deze oorlog een winnaar aan te wijzen, dan zou dit de stad Groningen zijn. Niet vanwege het feit dat zij de meeste overwinningen hebben behaald of het beste uit de strijd zijn gekomen, maar omdat ze de meeste lering hebben getrokken uit het conflict. Voor de oorlog was de stad verdeeld geweest, wat op zich niet zoveel bijzonders was, en na de oorlog heeft de stad dit heel actief proberen te voorkomen, door een geslaagde huwelijkspolitiek en een nieuwe bestuursorganisatie. Zoals Redmer Alma overtuigend heeft laten zien, blijkt dat vlak na de oorlog er in Groningen veel Hekerens met Bronkhorsten trouwden, en andersom natuurlijk.²¹⁴ Het wantrouwen dat bij de zoen van Groningen nog duidelijk aanwezig was, werd niet veel later aan de kant geschoven. De bovenlaag van de Groningse bevolking heeft heel bewust er voor gekozen, om toenadering tot elkaar te zoeken en het verleden te vergeten. Op deze manier wilden ze voor de vrede en stabiliteit zorgen, die zo nodig zijn voor een welvarende handel. De stad kon dan ook steeds meer zijn stempel drukken op de omgeving.

In de Ommelanden waren er nog steeds vele hoofdelingen die in een kleine regio de baas waren. Deze hoofdelingen waren echter bij lange na niet zo rijk en machtig als hoofdelingen uit Oost-Friesland zoals de Tom Broks, Allena's, Uckena's en Cirksena's. Toen Keno II tom Brok in 1413 expansiedrift vertoonde, werd er meteen hulp gezocht bij de stad Groningen. Vlak na de oorlog vertoonde Focke Uckena eenzelfde expansiedrift en weer was Groningen de enige bewesten de Eems, die tegenwicht kon bieden. Dit verstevigde de positie van de stad ten opzichte van de hoofdelingen in de omgeving aanzienlijk.²¹⁵ Natuurlijk waren er hoofdelingen die zich niet zo lieten leiden, of bondgenoten waren met de tegenstanders van Groningen, maar beetje bij beetje kreeg de stad haar Ommelanden in een houdgreep. Deze houdgreep was er wel een van

²¹⁴ Alma, *Hekerens en Bronckhorsten*, 24-26.

²¹⁵ Duijvendak, *Geschiedenis van Groningen*, 262-263.

economische aard, want militair gezien heeft Groningen de Ommelanden niet willen usurperen. Ze boden slechts bescherming en in ruil daarvoor werden er voor Groningen gunstige verdragen gemaakt, die economische monopoliepositie van de stad steeds meer versterkten. Belangrijke voorwaarde hiervoor was dat er interne rust heerste. In hoeverre het een maatregel was, is moeilijk te zeggen maar de al genoemde verzoenende huwelijkspolitiek heeft zeker aan deze rust bijgedragen.

Andere maatregelen waren hierin ook belangrijk. De stad probeerde hard op te treden tegen de overal voorkomende diefstal en plundering. De hoge boetes die ingesteld werden zouden gelijk verdeeld worden onder de steden en gebieden die zich bij de nieuwe wetten aansloten. Het kapitaal was erg ongelijk verdeeld en Groningen probeerde via deze maatregelen het wat meer te verdelen.²¹⁶ Maar ook voor de stad zelf werden er belangrijke maatregelen genomen. In 1425 kreeg Groningen een nieuw stadboek, wat een belangrijke impuls aan de rechtspraak gaf.²¹⁷ Ook werd het bestuur op een andere manier ingericht. Elk jaar werden nieuwe raadsleden verkozen waarbij van de oude raad de helft wegging en de helft bleef zitten. Een raadslid kon maximaal twee jaar functioneren. Dit zelfde gold voor de ‘zwoorne meente’. De leden van deze volksvertegenwoordiging lootten uit hun midden vijf personen die op hun beurt de nieuwe raadsleden kozen. De raad koos uit haar midden weer de burgemeesters.²¹⁸ Hoewel deze indeling veel democratischer lijkt dan hij in werkelijkheid was, heeft het er wel voor gezorgd dat de Hekerens en Bronkhorsten weer snel integreerden. Dit blijkt ook wel uit de toename van Hekerens binnen het college van burgermeesters na 1425.²¹⁹

De stad Groningen lag op bestuurlijk niveau en wat betreft de rechtspraak een stap voor op de Ommelanden. Dit versterkte de economie enorm maar ook op politiek niveau werden de Ommelanden steeds meer aan de stad gebonden.²²⁰ Deze ontwikkeling was voor de oorlog al gaande maar de bescherming die de stad kon bieden tijdens en na de oorlog en de economische voorsprong die ze hierdoor kreeg, hebben dit proces zeer versneld.

²¹⁶ Emmius, *Friesische Geschichte* 292.

²¹⁷ Ibidem, 263.

²¹⁸ Ibidem, 263.

²¹⁹ Alma, *Hekerens en Bronkhorsten*, 26.

²²⁰ Duijvendak, *Geschiedenis van Groningen*, 268-269.

Conclusie

We hebben kunnen zien wat de oorzaken, aanleiding, verloop en de gevolgen van de oorlog waren. De aanleiding is erg duidelijk aan te wijzen in de vorm van de vete tussen de families Abdena en Tom Brok. Dit plaatselijke conflict groeide echter uit tot het niveau van een oorlog. De oorzaak hiervan ligt in het bestaan van de partijstrijden in de Friese landen. Doordat deze verschillende partijen ook nog in twee groepen waren in te delen, kon er binnen korte tijd een domino-effect in gang gezet worden, waardoor heel Friesland in staat van burgeroorlog kwam te verkeren. De oorlog verliep voor de verschillende partijen met wisselend succes en uiteindelijk heeft geen enkele partij, behalve de Bronkhorsten in de stad Groningen, veel voordeel gehad van de oorlog. Aan het einde van de oorlog dreigde zelfs te gaan gebeuren wat uiteindelijk in 1498 het einde van de Friese vrijheid zou betekenen. Er werd een buitenlandse heer, Johan van Beieren, om hulp gevraagd, waarna deze steeds meer macht naar zich toe wilde trekken en het voor het zeggen wilde hebben in Friesland. Uiteindelijk was dit toch niet wat de Schieringers wilden waarop ze de Hollandse troepen wegjoegen.

Dit is in een hele kleine notendop de weergave van de Grote Friese oorlog. In de inleiding ben ik dieper ingegaan op de discussie die gaande is over de begrippen ‘vete’ en ‘partijstrijd’. Wat kunnen we van deze oorlog leren en wat kunnen we daardoor toevoegen aan de discussie. Het meest recent verschenen is het artikel van Matthijs Gerrits in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Hoewel Gerrits aangeeft dat er een duidelijk glijdende schaal zit tussen de begrippen ‘vete’ en ‘partijstrijd’, ziet Gerrits toch ook duidelijke verschillen. Zo wordt de vete gekenmerkt door zijn private karakter en de partijstrijd juist door het publieke karakter. Een vete is over het algemeen gericht op zelfbelang waardoor deze een privaat karakter heeft. Doordat de strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers veelal ging over de vraag of een buitenlandse heer wel of niet goed zou zijn, wordt partijstrijd juist gekenmerkt door een publiek karakter. Hierbij spitst Gerrits zich toe op de situatie rondom 1500. Dit is jammer want de Grote Friese oorlog laat zien dat partijstrijd absoluut niet altijd een publiek karakter hoeft te hebben. Hoewel in de bronnen wel idealistische gronden werden gegeven voor de strijd (het neerzetten van Ocko tom Brok als tiran en bedreiger van de Friese vrijheid bijvoorbeeld)

moeten we deze eerder als propaganda zien, dan als belangrijke motivator voor de oorlog. De partijen handelden vooral uit winstbejag en/of bescherming tegen andere partijen.

Ook de solidariteit die partijen toonden ten opzichte van hun bondgenoten, moeten we ons niet al te idealistisch voorstellen. Het geeft eerder aan dat de tegenstellingen en spanningen tussen de partijen zeer constant waren. Er was echter wel een aanleiding nodig om de andere partij schade toe te brengen. Het feit dat deze aanleidingen hele kleine voorvalletjes waren, geeft al aan dat de spanning tussen de partijen constant aanwezig moet zijn geweest. Keno II tom Brok zag zijn aanleiding in het te laat betalen van een boete door Hisko. Zijn hierop volgende aanval op Emden was weer aanleiding genoeg voor de Groninger Hekerens en de tegenpartij van de Onsta's, om de wapens op te pakken. De gebeurtenissen in Groningen en de Ommelanden waren weer genoeg om in Westerlauwers Friesland de partijstrijd op te doen laaien.

De partijen lieten zich dus makkelijk meeslepen in conflicten waar ze eigenlijk weinig tot niets mee te maken hadden. De reden hiervoor lijkt mij dat de partijen ofwel meer macht wilden, of het machtsevenwicht wilden herstellen. De hoofdelingen wilden hun macht en grondbezit consolideren en waar mogelijk uitbreiden. Nadat Keno II tom Brok Emden had veroverd, was er in Oost-Friesland geen partij meer die serieuze tegenstand kon bieden. Het machtsevenwicht werd dus verstoord, waarna de bondgenoten van Hisko Abdena dit evenwicht probeerden te herstellen, want anders kon hen in de toekomst hetzelfde lot beschoren zijn.

De partijstrijden zoals die in alle Friese landen heersten, zijn mijns inziens het gevolg van hoofdelingen die verbanden aangingen met elkaar om samen sterker te zijn dan andere hoofdelingen. Hoofdelingen die hier niet in meegingen dreigden het onderspit te gaan delven. Hierop gingen deze hoofdelingen zich ook verbinden met andere hoofdelingen om tegenwicht te kunnen bieden. Wanneer een vijand of concurrent van een hoofdeling een bondgenootschap aanging stond hij er sterker voor. Om niet te verliezen moest de hoofdeling dus ook op zoek naar bondgenoten. Op deze manier ontstonden er in de Friese landen verschillende partijen. Echter nergens kreeg een partij een dusdanig overwicht dat ze de andere partij(en) totaal kon overschaduwen, waardoor er een soort patstelling ontstond. Om toch weer sterker te worden dan de ander, gingen de verschillende partijen zich aan elkaar te verbinden. Dit is precies wat er gebeurde bij deze

oorlog. Uiteindelijk bleef het draaien om de machtsaspiraties van de afzonderlijke hoofdelingen.

De ontstaansgeschiedenis van de bekende Amerikaanse bendes ‘Bloods en Crips’ vertoont verrassend veel overeenkomsten. In de straten van grote Amerikaanse steden richtten arme jongeren bendes op om het hoofd boven water te houden en om zich te beschermen tegen andere jongeren die hetzelfde al eerder hadden gedaan. Kleinere bendes verenigden zich met elkaar om tegenwicht te kunnen bieden aan andere bendes, die hetzelfde deden. Uiteindelijk ging dit zo ver door dat in de grote Amerikaanse steden tegenwoordig veel wijken volledig ‘in bezit’ zijn van bendes. Zowel de ‘Bloods als de ‘Crips’ zijn gevormd en bestaan nog steeds uit allerlei kleinere bendes, die samen zijn gegaan om niet ten onder te gaan. Deze kleinere bendes vechten hun eigen ‘veten’ uit, zelfs tegen ander ‘Crip’ of ‘Blood’ bendes, maar de ‘partijstrijd’ tussen de ‘Bloods’ en de ‘Crips’ bestaat nog altijd.²²¹ Als belangrijkste reden voor jongeren om bij een bende te gaan, of voor het verenigen van verschillende bendes, wordt veelal protectie gegeven.²²²

Nu was de situatie in Friesland toen totaal verschillend van die in Amerika nu en dus moeten we deze vergelijking voorzichtig gebruikte. Het is ook niet zo dat, omdat het in Amerika voorkomt, het ook zo in Friesland gegaan moet zijn. Het geeft echter wel aan dat een dergelijke alliantievorming vaker voor is gekomen en dat hierbij machtsevenwicht en protectie belangrijke factoren waren.

Ik ben het met Gerrits eens dat de partijen constante factoren waarbij er wel van partij gewisseld werd door een enkeling, maar dat de samenstelling over het algemeen redelijk constant bleef. Gerrits merkt dit op voor de periode rond 1500, maar ook rond 1400 was dit al zo. Andere ontwikkelingen die Gerrits voor de laatste decennia van de vijftiende eeuw waarneemt, zijn ook zo’n tachtig jaar eerder al aan te wijzen.

Schaalvergroting en kapitaalintensivering hadden tot gevolg dat de kleine hoofdelingen steeds minder goed mee konden komen in de concurrentiestrijd. In een situatie van ‘eten of gegeten worden’ zullen ze daarom steeds meer onder invloed van de grotere hoofdelingen, dat zijn met name de hoofdelingen met steunpunten in de steden, gekomen zijn. Inzet waren echter vaak

²²¹ Christopher Adamson, ‘Defensive localism in white and black: a comparative history of European-American and African-American youth gangs’, *Ethnic and racial studies* 23:2 (2000) 282-286.

²²² C. Ronald Huff ed., *Gangs in America* (Thousand Oaks, California 1996) vii-19.

private conflicten, maar dan op een grotere schaal dan voorheen uitgevochten. Bovendien werden door de schaalvergroting hele gebieden meegezogen in de geweldsspiraal. Op de glijdende schaal tussen vete en partijstrijd staan de conflicten uit de jaren 1480 aanmerkelijk dichterbij partijstrijd dan de Donia-oorlog rond 1460.²²³

Precies deze beschrijving gaat ook zeer goed op voor de periode 1380-1430. Ook het gebruik van huurlegers, militaire innovatie (hoewel op kleinere schaal) zoals het kanon van Focke Uckena en het toelaten van buitenlandse heren door de schaalvergroting, zijn allemaal elementen die ook bij de Grote Friese oorlog een (belangrijke) rol spelen. Het is mijns inziens dan ook jammer dat Gerrits zijn onderzoek heeft afgebakend tot grofweg de periode 1450-1550. Zoveel facetten van de middeleeuwse Friese maatschappij zijn aanwezig bij de Grote Friese oorlog, dat het volgens mij een omisbaar onderdeel is voor onderzoek naar deze maatschappij. Met name de partijstrijd vormt de kern van deze oorlog en kan daarom van grote waarde zijn voor het onderzoek van Gerrits.

De Grote Friese oorlog vormt een zeer interessante episode uit de Friese geschiedenis voor eenieder die enigszins interesse heeft voor Friesland of geschiedenis in het algemeen. Ik hoop dat mijn studie bij kan dragen aan de beeldvorming van de Friese geschiedenis en de discussie rondom de middeleeuwse maatschappelijke organisatie in Friesland.

²²³ Gerrits, *Schieringers, Vetkopers*, 265.

Literatuurlijst

Bronnen

Beninga, Eggerik, *Cronika der Fresen* Louis Hahn en Heinz Ramm ed., (Aurich 1964).

Boehmer, J.F., *Regesta Imperii XI: Die Urkunden Kaiser Sigismunds (1400-1437)* (Innsbruck 1896).

Bruch, H., *Kroniek der Friese kronieken: antikritiek op Bolhuis' kritiek* (Leeuwarden 1952).

Feith, J.A. ed., *De kroniek van Sicke Benninge: 1^e en 2^e deel (kroniek van van Lemego)* (Utrecht 1887).

Feith, H.O. ed., *Werken van den ommelander edelman Johan Rengers van Ten Post* (Groningen 1852).

Friedlaender, Ernst ed., *Ostfriesisches Urkundenbuch Bd I* (Emden 1878).

Friedlaender, Ernst ed., *Ostfriesisches Urkundenbuch Bd II* (Emden 1881).

Gerbenzon, P. ed., *Teksten en Documenten IV Kleine oudfriese kronieken* (Groningen 1965).

Hanserecense: Die Recesse und andere akten der Hansetage von 1256-1430 band VII, (Leipzig 1893).

Huff, C. Ronald ed., *Gangs in America* (Thousand Oaks, California 1996).

Kalma, J.J., Y. Poortinga en K. de Vries ed., *Varia Frisica IX Historie van Vrieslant: beschreven door Peter Jacobsz. van Thabor* (Leeuwarden 1973).

Lambooij, H.Th.M., *Sibrandus Leo en zijn abtenkronieken van de Friese premonstratenzerkloosters Lidlum en Mariëngaarde* (Hilversum 2008).

Meyer, G.M. de ed., *Stadsrekeningen Deventer: Deel III 1411-1415*, (Groningen 1973).

Möhlmann, Günther ed., *Norder Annalen: Aufzeichnungen aus dem Dominikanerkloster in Norden 1271-1530* (Aurich 1959).

Möhlmann, Günther ed., *Ostfriesisches Urkundenbuch III Ergänzende Regesten und Urkunden zu Band I und II 854-1500* (Aurich 1975).

Oorkondenboek van Groningen en Drente DL2 ed. P.J. Blok e.a. (Groningen 1899).

Pax Groningana: 204 oorkonden oer de Forhalding Grins-Fryslan yn de Fyftjinde ieu (Groningen 1975).

Schwarzenberg en Hohenlansberg baron, Georg Frederik thoe, *Groot placaat en charterboek van Vriesland I* (Leeuwarden 1768).

Sipma, P. *Oudfriese oorkonden: eerste deel* (Den Haag 1927).

Ubbo Emmius, *Friesische Geschichte (Rerum Frisicarum historiae libri 60)* Erich von Reeken ed., (Frankfurt 1980).

Verhoeven, G. en J.A. Mol ed., *Friese testamenten tot 1550* (Leeuwarden 1994).

Worp van Thabor, *Vierde boek der kronijken van Friesland, bevattende de geschiedenis van de vijftiende eeuw* Friesch genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde (Leeuwarden 1850).

Literatuur

Adamson, Christopher., 'Defensive localism in white and black: a comparative history of European-American and African-American youth gangs', *Ethnic and racial studies* 23:2 (2000) 272-298.

Alma, R.H. 'De Ommelander adel in de late middeleeuwen', *Virtus: bulletin van de werkgroep adelsgeschiedenis* vol 2. (1994/1995) 23-34.

Alma, R.H. 'Hekerens en Bronkhorsten in Groningen' in: D.E.H. de Boer, R.I.A. Nip en R.W.M. van Schaik ed., *Het Noorden in het midden* (Assen 1998) 18-31.

Brandt, Klaus e.a., *Geschichte der Stadt Emden von den Anfängen bis 1611* (Leer 1994).

Brugmans, H., 'De kroniek van het klooster Aduard', *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap* vol. 23 (1902).

Byock, Jesse L., *Feud in the Icelandic Saga* (Berkeley, Los Angeles en Londen 1982).

Duijvendak, M.G.J. en C.G. Santing ed., *Geschiedenis van Groningen I Prehistorie – Middeleeuwen* (Zwolle 2008).

Formsma, W.J., *Geschiedenis tussen Eems en Lauwers* (Assen 1988).

Gerrits, Matthijs, *Ph-D project: Partijstrijd en vetewezen in Westerlauwers Friesland, 1450-1550* (Leiden 2009).

Glaudemans, Corien, *Om die wrake wille: Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum 2004).

Gosses, I.H., *De Friesche hoofdeling* (Amsterdam 1933).

Hovinga, Freek, *Een roofnest, moortkuyl ende spelonck der dieven: Geschiedenis van het klooster Lundingakerke bij Harlingen* (Kampen 1998).

Janse, Antheun, *Een pion voor een dame: Jacoba van Beieren (1401-1436)* (Amsterdam 2009).

Janse, Antheun, *Grenzen aan de macht: De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400* (Den Haag 1993).

Lengen, Haio van, *Geschichte des Emsigerlandes: vom frühen 13. bis zum späten 15. Jahrhundert Teil I* (Aurich 1973).

Marsilje, J.W. e.a., *Bloedwraak, partijstrijd en pacificatie in laat-middeleeuws Holland* (Hilversum 1990).

Mol, J.A., 'Friese krijgers en de kruistochten', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 86-117.

Netterstrøm, Jeppe Büchert en Bjørn Poulsen ed., *Feud in medieval and early modern Europe* (Aarhus 2007).

Nijdam, J.A. *Lichaam, eer en recht in middeleeuws Friesland: een studie naar de Oudfriesche boeteregisters* (Hilversum 2008).

Noomen, P.N., 'Consolidatie van familiebezit en status in laat-middeleeuws Friesland' in: J.A. Mol, *Zorgen voor zekerheid: studies over Friese testamenten in de vijftiende en zestiende eeuw* (Leeuwarden 1994) 73-175.

Noomen, P.N., 'De Friese vetemaatschappij: sociale structuur en machtsbases' in: *Fryslan, staat en macht 1450-1650: Bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998* (Leeuwarden 1999) 43-65.

Noomen, P.N., *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum 2009)

Pospíšil, Leopold, *Anthropologie des Rechts: Recht und Gesellschaft in archaischen und modernen Kulturen* (München 1982).

Scheurlen, Ute., *Über Handel und Seeraub im 14. Und 15. Jahrhundert an der ostfriesischen Küste* (Hamburg 1974).

Schmidt, Heinrich., 'Häuptlingsmacht, Freiheitsideologie und bäuerliche Sozialstruktur im Spätmittelalterlichen Friesland' in: Hajo van Lengen, *Die Friesischen Freiheit des Mittelalters – Leben und Legende* (Aurich 2003) 346-378.

Schmidt, Heinrich., *Politische Geschichte Ostfrieslands* (Leer 1975).

Schmidt, Heinrich., 'Zur "ideologie" der Friesischen Freiheit im Mittelalter' in: Hajo van Lengen, *Die Friesischen Freiheit des Mittelalters – Leben und Legende* (Aurich 2003) 318-346.

Schmedding S.J., Leo C.M., *De regeering Frederic van Blankenheim, bisschop van Utrecht* (Leiden 1899).

Spahr van der Hoek, Johan Jacob, *Samenleven in Friesland: Drie perioden uit de sociale geschiedenis* (Drachten 1969).

Steensen, Thomas ed., *Die Friesische Freiheit* (Bräist/Bredstedt 1990).

Stratingh, G.A. en G.A. Venema, *De Dollard of geschied-, aardrijks- en natuurkundige beschrijving van dezen boezem der Eems*, (Groningen 1855).

Vries, Oebele, *Asega, is het dingtijd?* (Leeuwarden 2007).

Vries, Oebele, 'De aldfryske pearformule *fry ende freesk*', *Us Wurk* vol. 35 (1986) 75-84.

Vries, Oebele., 'Die Friesische Freiheit: ein Randproblem des Reiches' in: Hajo van Lengen, *Die Friesischen Freiheit des Mittelalters – Leben und Legende* (Aurich 2003) 266-294.

Vries, Oebele., '“Enen doetslach an de Westvrezzen”. Rond de slag bij Oxwerderzjil' in: D.E.H. de Boer, R.I.A. Nip en R.W.M. van Schaik ed., *Het Noorden in het midden* (Assen 1998) 46-61.

Vries, Oebele, 'Geschichte der Friesen im Mittelalter: West- und Ostfriesland' in: Horst Haider Munske ed., *Handbuch des Friesischen* (Tübingen 2001) 537-550.

Vries, Oebele, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Leeuwarden 1986).

Vries, Oebele., 'Ic ontsidse jemme ende jemme onderseten.' in: Heinrich Schmidt, Wolfgang Schwarz en Martin Tielke ed., *Tota Frisia in Teilansichten: Hajo van Lengen zum 65. Geburtstag* (Aurich 2005) 121-143.

Vries, Oebele, 'Staatsvorming in Zwitserland en Friesland in de late middeleeuwen. Een vergelijking' in: *Fryslan, staat en macht 1450-1650: Bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998* (Leeuwarden 1999) 26-43.